

NYKŠČIAI

*krašto
kultūros
istorijos
nusidavimai
1992*

**Anykščiai! Garsūs jūs šiandieną:
Ten Baranauskas giesmes mąstavo!
Jisai prikėlė brolių ne vieną
Iš ilgo miego giesmėmis savo.**

MAIRONIS

1992 m. lapkričio 7 d. Anykščiai švęs 550-ies metų sukaktį. Šiam jubiliejui erdviame skvere prie Bažnyčios bus pastatytas paminklas didžiajam anykštėnui vyskupui Antanui Baranauskui, giesmėse pašlovinusiam gamtą ir žmones, Dievą ir Tėvynę. Laisvoje Lietuvoje „iš storų praeities pelėsių atgaivindami tolimus mirusiųjų amžių prisiminimus, juos papuoškime nuostabiu svajonės žiedu, kad atgytų jų kerinti grožis“.

Skulptoriaus Arūno Sakalausko paminklo projekte matome pro arką, primenančią barokinę Anykščių bažnyčią, laiptais besileidžiantį vyskupą — poetą A. Baranauską. Jo, Poeto ir Ganytojo, misiją laimina Tėvynė ir Kūrėjas, talentingai išreikšti arkos nišoje žmogaus siluetu. Paminklo projektas pasižymi tauriomis proporcijomis, išpūdingu menininko gyvosios atminties išryškinimu.

Prašytume Jūsų, jei turite galimybę, paremti šio paminklo statybą aukomis, idant poeto atminimas būtų gyvas ne tik mūsų širdyse, bet ir įgytų taurių, didingą meninį pavilą jo gimtuosiuose Anykščiuose.

**Paminklo A. Baranauskui
organizacinis komitetas**

ADRESAS:

4930 Anykščiai

A. Vienuolio 4

LIETUVA

Tel. 51554, 52922

FAX (8 251) 5 17 78

Lietuvos banko

Anykščių skyriaus

ats. sąskaita 144902

Lietuvos banko

valiutinė sąskaita

grynais pinigais

6 7 0 7 4 0 5 8

Einamoji valiutinė

sąskaita 6 7 0 8 4 0 5 8

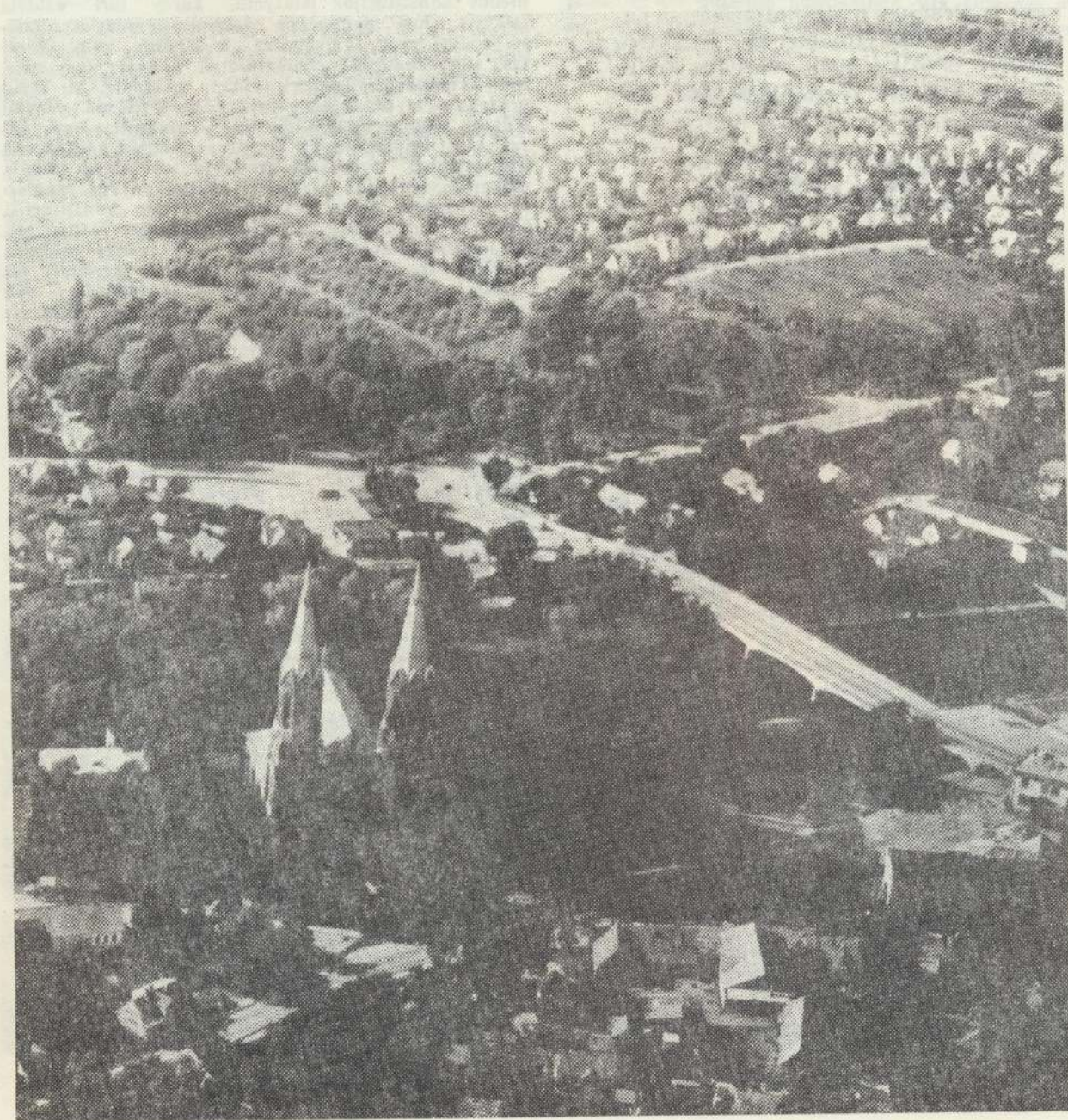
Anykščiai!

Ei, tapytojai-modernistai, akademikai, romantikai, kopijuotojai! — ištieskite palitras, pakelkite teptukus, jūsų akys tepagauna margaspalvę gamtą: juodus šilus, žalias antkalnes, griovius, skardžius, mėlyną Sventosios upę su malūnais, raudoną didingą bažnyčią, įsirėmusias sodybas, žalume skęstantį miestelį, tiltus ir atsargiai šypsančius žmones (...)

Baranausko Šilas, Puntukas, Biliūno Šilelis, Voruta, Vienuolio rūmai, Biliūno Piestupys, Biliūno kalnas, Rubikių ežeras ir t. t. Vis tai mažiau ar daugiau Anykščių vietovės ir įžymybės, kurios verčia domėtis ir jų aplinka gyventi. Aš nežinau kito tokio Lietuvos provincijos kampo, kur kauptųsi tiek daug išieškotų, išpopuliarintų objektų.

1943 m.

Faustas KIRŠA

Prieš 200 metų 1792 metų sausio 17 d. paskutinis Lenkijos ir Lietuvos valstybės valdovas Stanislovas Augustas pasirašė privilegijos tekstą, valstybės raštinės pareigūnas prikabinė pynute prie rašto bronzinę dėžutę su vaškiniu mažuoju Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudu. Tas dokumentas skelbė, kad Anykščiai gauna savivaldą ir herbą.

Bėgant laikui nežinia kur dingo Karaliaus privilegijos originalas, teko tik nuorašai Lietuvos Metrikų knygose. 1928 m. anykštėnas Petras Biržys paskelbė privilegijos originalo tekstą savo monografijoje „Anykščiai“. Praėjus 6 dešimtmečiams pateikiame skaitytojams šio Anykščių miesto istorijai ypač svarbaus dokumento vertimą iš lenkų kalbos.

Stanislovo AUGUSTO 1792 m. privilegija

Viešpaties vardan Amen. Amžinai dalyko atminčiai.

Mes, Stanislovas Augustas, Dievo Malonės ir Liaudies valia Lenkijos Karalius, Didysis Lietuvos, Rusijos, Prūsijos, Mazovijos, Zemaičių, Kijevo, Volynės, Podolės, Polesės, Livonijos, Smolensko, Sieversko ir Cernigovo Kunigaikštis.

Pranešame tuo mūsų Renovaciniu Dokumentu visiems ir kiekvienam atskirai, kam apie tai žinoti privaloma, kaip dabartiniams, taip ir būsimajam amžiaus žmonėms. Kilmingųjų Burmistro, vaito, tarėjų, suolininkų ir visų mūsų Vilniaus vaivadijos Ukmergės pavieta esančio Anykščių miesto žmonių vardu Tarybos ponai ir prie mūsų reziduojantys pareigūnai patvirtė, kad šitas miestas dar prieš mūsų Sviesiausųjų pirmtakų Uniją buvo Miestu ir turėjo jam suteiktas laisves. Kadangi kaip ir pristatytas Mums šio Anykščių miesto Užstatymo Laiškas, išduotas mūsų Sviesiausiojo pirmtako Zygimanto I 1516 m. sausio 7 d., o 1791 m. lapkričio 16 d. išimtas iš LDK Metrikų knygų, rodo jį, kad buvo Anykščių miestas. Paduotas taipogi Mūsų Sviesiausiojo Karaliaus Zygimanto Augusto laiškas, išduotas 1567 m. spalio 29 d. miestiečiams, atleidžiant juos nuo kai kurių prievolių po Anykščių miesto gaisro, išrašytas irgi iš LDK Metrikų knygų. Paduotas taip pat nuorašas iš tų pačių LDK Metrikų knygų už akių seniūnui apie

pinigus ir pinigus, sulaikytus už arklius iš Anykščių miesto išdo Sviesiausiojam Zygimantui III viešpataujant, ir paaiškinta, kad Miestas ir anksčiau teisminėje srityje priklausė Ukmergės pavietui pagal daugybę Anykščių miestui suteiktų dokumentų.

Po to buvome prašomi, kad mūsų ypatingą valdžią, kuri šalies teisių yra mums leista ir remiantis seimo nustatyta konstitucija apie miestus pavadiniimu „Mūsų laisvieji karališki miestai“ Zečpospolitos valstybėje, kuri mums leidžia ne tik seniems miestams atnaujinti privilegijas, jeigu jos būtų pamestos, bet netgi, jeigu kur mūsų karališkose žemėse kokias nors gyvenvietes, susidedanti iš laisvųjų žmonių, įgytų deramą miesto pavidalą, tada mums, Karaliui, duota galia Naują privilegiją tokią gyvenvietę įkurdinti, netgi suteikti žemių, o visiems miestams, jau esantiems, — žemės paveldo nuosavybę aikščių ir greta esančių teritorijų, kurias valdo miestas ir miestiečiai. Ta galia patvirtinama gegužės 3-osios dienos konstitucijos įstatymu, kurio turi valdžia laikytis. Kai paminėtis teiginiais miestas galėjo įrodyti savo egzistavimą ir įsikūrė kaip Miestas, apgyvendintas privilegijuotais laisvais žmonėmis, tuo formuodamas padorų miesto pavidalą, su laiku gražesniu ir didesniu galintis tapti, tokiame miestui išduoti Renovaciniai Diplomai, suteikiant miesto teises kitų privilegijuotų miestų pavyzdžiu, kaip Miestą irgi priskirti prie kitų Zečpospolitos laisvų miestų, mokančių vienodus mokesčius. Leisti laisvus Magistrato rinkimus pagal dabartinio Seimo konstituciją, išimti iš bet kokios jurisdikcijos Žemės, vaivadijos, Seniūnijos, pilies, panaikinti visas mieste esančias dvasines ir pasaulietines jurisdikas ir perduoti jas Anykščių magistrato jurisdikai ir jurisdikcijai, nuo primestų sunkumų atleidžiant, bei leidome naudotis visokeriopomis laisvėmis, prerogatyvomis ir malonėmis, kurias turi laisvi miestai. Į šią prašymą, viešosios teisės pagrįstą, mes, Karalius, norėdami Anykščių miestui ir jo piliečiams teisėmis suteiktas laisves ir malones užtikrinti, padidinti laisvųjų žmonių, užsiimančių prekyba ir amatais, skaičių ir taip šį miestą atvesti prie geros tvarkos ir buities, su laiku padidinant Zečpospolitos pelną, pripažįstam Anykščių miestą laisvuojų, visus jo piliečius, kaip dabartinius, taip ir atvykstančius ir nepriklausomus, suvienijam juos Miesto teise, laikome laisvaisiais žmonėmis, jų apgyvendintą žemę šio miesto ribose, jų namus, kaimus ir teritorijas, kurios dabar teisėtai kokiam nors miestui priklauso, pripažįstam jų paveldo nuosavybe, kas neturi trukdyti pradėtiems ir neužbaigtiems reikalams. Visus paminėto Anykščių miesto piliečius, kaip bajoriškos kilmės, taip ir miestietiškos, žmones, užsiimančius prekyba bei amatais, gyvenančius iš bet kokio verslo, ir šitame mieste, kaip dabar taip ir vėliau, turinčius pokesijas, norime turėti pavaldžius, nežiūrint kokios profesijos ar meistriskumo jie bebūtų, miesto jurisdikcijai ir vietos Magistratui, o taip pat lygius prieš mokesčius, laisves ir malones. Paminėtą miestą išimame iš visokių jurisdikų, žemės, seniūnijos, pilies, pagal naujai nustatytas miestui teises, ir kad niekas iš šio miesto piliečių savo asmeniniu reikalu neatsakys prieš kokį kitą svetimą teismą, tik prieš magistratą pagal dabartines teises, miestams nustatytas, ir turi atsistoti prieš šio miesto piliečių išrinktą teismą, o jeigu kas nors suabejoję Anykščių teismo sprendimu, tada turi kreiptis į Apeliacinius teismus pagal dabartines teises nustatytus Vilniuje, turinčius Ukmergės pavieto miesto skyrius, arba pas Mus, ir į mūsų LDK Dvaro Asesorių teismus pagal bylos rūšį. Kaip paminėta įstatymuose, teisę apeliuo-

ti turi Miesto Taryba ir miesto teismas, kaip valdo ir kaip teisia, kaip ir pats paminėtas Anykščių miestas ne kur kitur, tik prieš Mus ir mūsų LDK Dvaro Asesorių teisną pagal nustatytus įstatymus turi atsakyti.

Leidžiame irgi, kad miestas pasistatytų rotušę, kur vyktų pasitarimai ir miesto teismai, tinkamose vietose pastatyti prekystalius ir krautuves miesto naudai, bei miesto viešąją plytinę. O kad tas miestas teismo kaip ir Miesto valdžios reikaluose, nuorašuose bei valstybiniuose raštuose tinkamai būtų pagerbtas, suteikiame jam tokį herbą, kaip čia atrodo nupieštas, tai yra: tiltas per upę, pavadintą Šventosios vardu, su trimis arkadomis, ant kurių stovi Jono Nepomuko statula. Leidžiame naudoti šiam miestui tokį herbą antspauduose ir visokiuose ženkluose.

Pagal įstatymus kokia bus duoklė, iš šio miesto ir jo žemių nustatyta tam tikra pinigų suma, spręs Mūsų LDK Dvaro Asesorių teismas, išpildydamas Seimo nustatytas teises šiuo klausimu, tai tokią turės Anykščių miesto magistratas iš piliečių imti ir ten mokėti, kur nurodo įstatymas, o taip pat galės

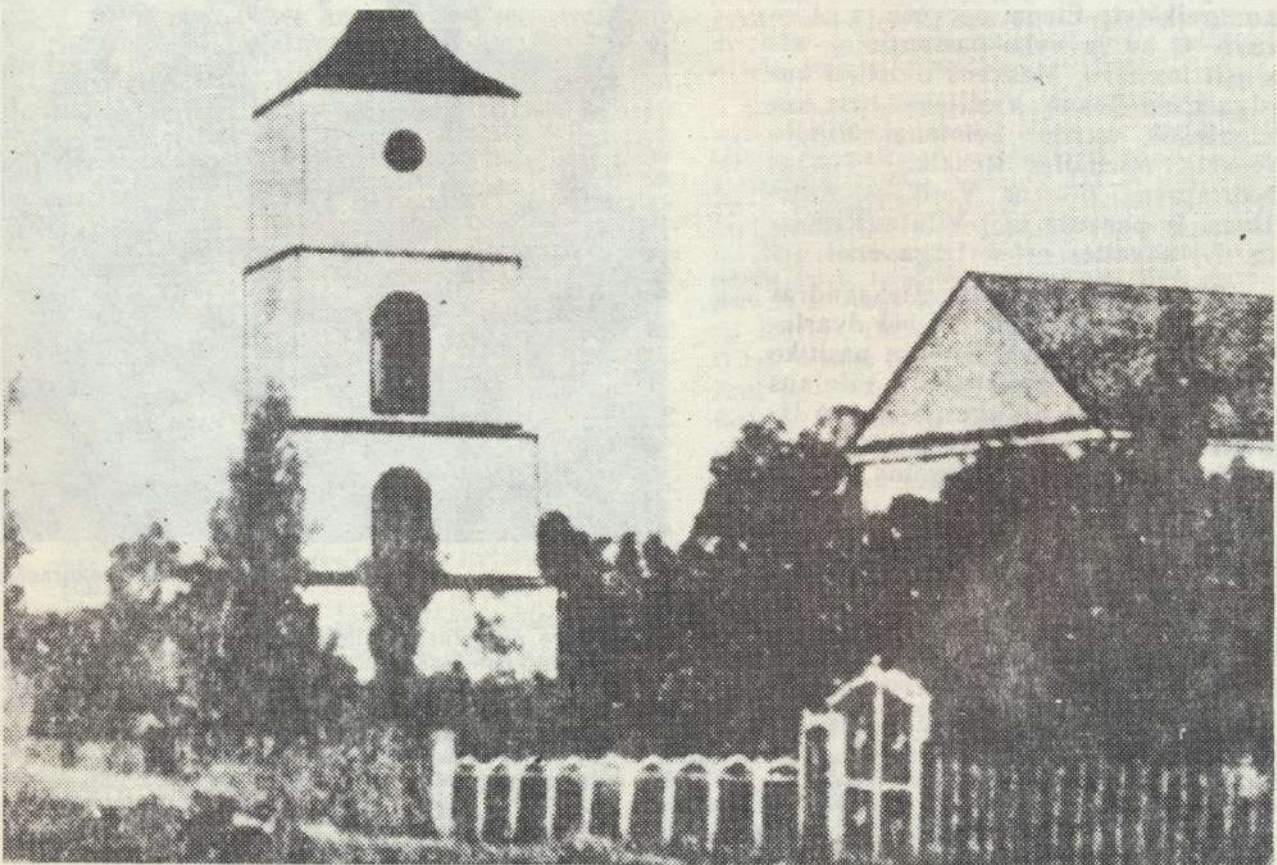
gauti išmokėtų bendrų mokesčių likučius miesto naudai. Be šitų duoklių, kokie yra ar bus viešieji mokesčiai, nustatyti įstatymu, tokius privalo šis miestas įnešti į Žečpospolitos išdą.

Kitų visokių teisių, laisvių ir malonių, kokios yra šalies įstatymais leistos laisviems miestams ir kokiame aukščiausiam valdymui šie miestai priklauso, visa tai norime matyti išpildytas ir padarytas šitaime laisvame Anykščių mieste kaip ir leidžiame naudotis visokiomis prerogatyvomis šalies teisėje, kaip Seimo konstitucijos nustatytoje, taip ir išplaukiančiomis iš miesto Magdeburginės teisės šitiems Anykščių miestiečiams, ir kad niekas jiems netrukdytų. perspėjame. O dėl didesnio pasitikėjimo šitą Diplomą mūsų ranka pasirašytą, LDK antspaudu sutvirtinti įsakėme.

Duota Varšuvoje sausio 17 dieną

Viešpaties 1792 metais, mūsų karaliavimo 28 metais

STANISLOVAS AUGUSTAS KARALIUS

Varpinė ir senoji Anykščių bažnyčia, nugriauta 1895-98 metais

PASKUTINĖ KUNIGAİKŠTIENĖS ELENOS VASARA

Vygandas RAČKAITIS

Lietuvos didysis kunigaikštis nu-
siuntė į Maskvą pas didįjį Maskvos
kunigaikštį Ivaną pasiuntinius par-
vežti didžiosios kunigaikštystės Ele-
nos: Vilniaus kaštelioną, Gardino
vietininką kunigaikštį Aleksandrą
Jurjevičių, Trakų kaštelioną, Polocko
vietininką poną Jurjevičių Zabere-
zinskį, ir Brėslaujos vietininką poną
Jurijų Zenovjevičių, raštininką, Stak-
liškių laikytoją Fedkų Hrihorovičių.

Jie nuvažiavo ir paėmė didžiąją
kunigaikštystę Elena, parvežė ją į Lie-
tuvą. O su ja vyko pasiuntiniai, at-
siųsti jos tėvo, Maskvos didžiojo ku-
nigaikščio Ivano Vasiljevičiaus: ku-
nigaikštis, vardu Semionas Riapo-
lovskis, Michailas Rusalka, Ivanas
Skuratovas, dijokas Vasilijus Kule-
šinas. Ir parvežė ją į Vilniaus mies-
tą dvi savaites prieš Užgavėnes.

Didysis kunigaikštis Aleksandras
su visais Tarybos ponais bei dvario-
nimis ir su daugybe žmonių pasitiko
ją, išvažiavę iš miesto, o į Vilniaus
miestą įvažiavo drauge: ten buvo iš-
keltos triukšmingos vestuvės, kaip
pridera žymiesiems valdovams, ir jos
truko kelias savaites.

LIETUVOS METRASTIS.
BYCHOVCO KRONIKA

I

Vieną 1512 metų vasaros popietę Livonijos keliu
prie Anykščių artėjo kelios Lietuvos didžiosios kuni-
gaikštystės ir Jogailaičių giminės herbais pažen-
lintos karietos. Jas lydėjo būrelis raitelių. Ratai ir
žirgų kanopos kėlė kelio dulkes, pilku debesiu nusi-
driekiančias paskui keliauninkus. Kepino aukštai pa-
kilusi saulė, lyg drugio krečiamos virpėjo nuo kait-
ros nupalšusios tolumos.

Pačioje prašmatniausioje, priekyje važiuojančioje
karietoje sėdėjo Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir
Lenkijos karaliaus Aleksandro našlė Elena. Jai dar

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

nebuvo nė keturiasdešimties, bet išblyškusį veidą jau
sendino įsirėžusios pirmosios raukšlės, patamsėję
paakiai, prigesęs liūdnų ir pablukusių akių žvilgsnis.
Tų pernelyg anksti atsiradusių senėjimo žymių ne-
paslėpė nei karališki aprėdai, nei brangūs papuo-
šalai. Salia sėdinti Elenos favoritė Anastazija Va-
siljeva taip pat buvo nebe pirmos jaunystės, tačiau
jos įraudęs veidas, saldi savimi patenkinto žmogaus
išraiška, galingas stotas liudijo, jog šita moteris ne-
siskundžia nesveikata, vargu ar dėl ko nors kvarši-
na sau galvą, ją tenkina prabangus karališkų rūmų
damos gyvenimas. Elena apsidžiaugė, kai Anastazija
galop pritilo, liovėsi tarškėti ir ėmė snūduriuoti.

Kaip įkyrėjo tos šnekos apie pobūvius, iškilmes, svečius!..

Elena troško ramybės, kažkur giliai ruseno vilis, jog gal dar atsigauna dvasia, atvykus į savo dvarą Anykščiuose, nutolus nuo niekada karališkuose rūmuose nesibaigiančių intrigų, apkalbų. Kiek jau dėl šito prisikentė! Bet kažin ar įmanoma kur nors pasislėpti nuo slogių, nuolat persekiojančių minčių, nuo širdgėlos, taip alinančios ir kūną, ir dvasią?..

Kada ji pirmą kartą apsilankė Anykščiuose? Berods dar tą pirmąją vasarą po vestuvių. Zali šilai, tarp jų lyg sidabro gija spindintys upės vingiai, aukštas, šventiškas žydras dangus, į kurį drauge su paukščiais, regis, kyla ir tavo širdis, besiveržianti į šviesą, ieškanti palaimos... Liko toks įspūdis ir pajauta gal todėl, kad tada ji tikėjo meile, jai buvo tik dvidešimt metų...

Takart jauną Aleksandro žmoną Elena į Anykščius lydėjo kur kas gausesnė palyda. Tarp lydinčiųjų buvo ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio maršalas, Anykščių vietininkas Grigalius Astikas, ir kunigaikštienės Hofmeisteris Vaitiekus Kločka, ir jos kancleris Jonas Sapiega, ir daug kitų kilmingų žmonių. Lydėjo ir keletas maskvėnų bajorų, prisiekusių ištikimai tarnauti, saugoti kaip savo akies vyzdį didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano III-ojo dukrą Elena. Tačiau, kaip vėliau paaiškėjo, ta rodoma pagarba, meilios šypsenos buvo apgaulingos, tiek lietuviai, tiek maskvėnai sekė kiekvieną Elenos žingsnį, nepasitikejo ja, skundė, kaltino. Ir vieniems, ir kitiems rūpėjo kunigaikštienę paversti savo politikos įrankiu.

Ne iš meilės vedė Aleksandras. Vedė savo brolio ir kitų įkalbėtas, tikėjosi, kad paėmęs Maskvos didžiojo kunigaikščio dukterį į žmonas išsaugos Lietuvos žemes, rusai nekariaus su lietuviais... Jau tuoj bus šešeri metai, kai Elena našlė, bet neretai prisimenama savo vyrą, regį jį gyvą. Aleksandras mėgo palėbauti, buvo išlaidus, iššvaistė savo turtą, praskolino nemažai valstybinių dvarų, bet šiaip ar taip artimesnio žmogaus už jį Elenai nebuvo. O gal ir mylėjo ją? Juk jis nieko neatsakydavo savo žmonai, nevertė jos pereiti į katalikybę. Kai tapo Lenkijos karaliumi, neišvažiavo gyventi į Lenkiją, nes lenkai nenorėjo matyti jo žmonos pravoslavės... Galėjo Aleksandras palikti ją vieną Lietuvoje, bet taip nepadarė, nors daug kas įkalbinėjo, smerkė už tai.

Vos tik Elena atvyko į Lietuvą, tuoj pajuto neapykantą, priešišumą. Tas priešišumas lydi ją ir dabar. Bene labiausiai nekenė jos anyta Elžbieta, svainis kardinolas Fridrichas, keikė ir tėvas, kai atsisakė šnipinėti savo vyrą... Svetima Elena šitame krašte, svetima ir savo gentainiams Maskvoje, Rusijoje. Dar ir dabar širšta ant jos brolis Vasilijus, kad nepadėjo jam tapti didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu.

Svetima... Visiems svetima, nekenčiama. Bėgant metams, tai kaskart vis aštriau juto Elena, ir dabar slogūs prisiminimai, liūdnos mintys vargino labiau negu prailgusi kelionė iš Vilniaus.

Vežėjas sustabdė arklius. Atitraukusi karietos lango užuolaidą, Elena pamatė ant obuolmušio žirgo sėdintį Anykščių dvaro vietininką Matvejų Mikitiničių, jai linkčiojantį ir plačiai besišypsantį. Už jo nugaros ligi pat toluomoje dunksančio miško plytinčiose lankose bolavo šienpjovių ir grėbėjų figūros, iš ten sklido melodinga daina. Elena bandė įsiklau-

syti į skambius vyrų ir moterų balsus. „Graziai dainuoja. Sako, gražūs ir lietuvišku dainų žodžiai. Be aš taip ir neišmokau jų kalbos“... — pagalvojo Elena. Paskui liūdnai šyptelejo, prisiminusi, kad ir jos velionis vyras, buvęs šio krašto valdovas nemokėjo lietuviškai. Kaip ir dabartinis, jo brolis Zygmantas. Keista ir nesuprantama, kodėl dauguma Lietuvos didikų, dvariškių yra išsivadę savo protėvių kalbos, šneka lenkiškai, vokiškai, rusiškai...

Pasitikęs garbingą viešnią, Matvejus Mikitiničius su negausia palyda prisijungė prie kitų, vėl pajudėjo karieta. Netrukus po ratais sudundėjo tilto rąstai, po žirgų kanopomis suskambo grindinio akmenys. Zvilgtelėjusi pro lanką, Elena pažino Anykščių turgaus aikštę, ją aptūpusius miestelio namus, krautuvelės. Iš visų pusių į aikštę suplūde, abipus Dvaro gatvės sustoję anykštėnai smalsiai stebėjo karališkų karietų vilksnę, ją lydinčius raitelius. Vežėjai paragino arklius, dar garsiau sutarškėjo ratai, sučiukšėjo kanopos, šitie garsai užgožė žmonių balsus, iežinla ar sveikinančius, ar priešiškus.

Cia pat ir dvaras. Nuosavas, karališkas, vienas iš tų dovanotųjų. Tačiau ar ras čia Lietuvos ir Lenkijos valdovo našlė seniai pasiligtų namų šilumą, ar atleis krūtinę užgulęs akmuo?..

II

Iš masyvių paausuočių ikonos rėmų į Elena žvelgė Kristus, savo išraiškingomis akimis tarsi sakydamas, kad ant kančios laužo sudegą viskas, kas žmonėse esti niekinga, kad yra dar ir kitas, dangiškas gyvenimas. Kone kasdien Elena ateina čionai, į greta dvaro prieš keliolika metų Aleksandro parėdymu pastatytą cerkvę, ir meldžiasi, meldžiasi.

Pasimeldus palengvėja, regis nuskaistėja pavargusi siela. Koks būtų menkas ir silpnas žmogus be tikėjimo, be maldos Visagaliui! Tik kodėl katalikai ir pravoslavai niekaip nesutaria dėl to paties garbinamo ir išpažįstamo Dievo?! Ar galima dalytis Dievu, dėl jo rietis ir net lieti kraują? Juk ir tam kelis metus tarp Lietuvos ir Maskvos trukusiam karui pretekstu buvo religiniai įsitikinimai. Kiek žuvo tada lietuvių ir rusų? Žinoma, ten, kur vaidai, neapykanta, žudynės. Dievas niekuo dėtas, tai šėtono darbas. O tas šėtonas neretai įgyja ir žmogaus pavidalą. Argi ne šėtono valią vykdė kunigaikštis Simanas Bielskis? Prisiminus šią žmogystą, Elenai per nugarą perbėga šaltis. Judošius! Taip ji įvardijo jį, išsakydama savo nuomonę ir vyrui Aleksandrui, ir tėvui Ivanui III-jam. Tokie kaip Simanas Bielskis neturi sąžinės. Būdamas čia, Lietuvoje, jis nuolat bylinėjosi su giminėmis, išėdė iš tėvonijų brolius Mykolą, Joną ir Teodorą, visus šmeižė, purvais drabstė, o paskui pabėgęs į Maskvą paskleidė gandus, kad Lietuvoje persekiojami pravoslavai, kad Ivano III-ojo žentas Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras nesilaikęs duoto pažado, verčias savo žmoną pereiti į katalikų tikėjimą... Ko gero, tai labiausiai supykde tėvą, ir jis pradėjo karą su Lietuva... Trynė rankas tasai niekšas, melagis, supjudęs Maskvą su Lietuva, įpainiojęs į savo juodus kėslus ir ją, Elena. Po kelių metų jis vėl vos nesukiršino taučių, priskundė, primelavo, kad Aleksandras uždaręs Maskvos pasiuntinius Trakuose...

Gal dar baisenis judo šius Mykolas Glinskis. Kai jis tik atsirado Vilniuje ir ėmė gretintis prie valdovo, iš karto pajuto Elenos širdis, jog šitas žmogus niekam nelinki gero, klasta ir blogis jo palydovai. Patiklus buvo Aleksandras, iškėlė jį net rūmų maršalu...

Kaip trukdo mintys susikaupti maldai. Nuvijo Elena niūrius prisiminimus apie šėtono tarnus, ne tam ji atėjo į cerkvę, kad apie juos galvotų, susitelkė, pakėlė akis į žvakių nutviekstą ikoną ir ėmė melstis už mirusiuosius. Viešpatie, atleisk jiems kaltes ir suteik Dangaus karalystę. Kur kas šviesesnė negu čia, žemėje...

Netikėtai pasitraukė iš šio pasaulio tėvas, nepaėjus nė metams palaidojo vyrą. Nebėra jau ir anytos, ir kardinolo svainio. Duok, Dieve, ir jiems Dangaus karalystę, nors jie, vyro motina ir brolis, gal vien tik bloga linkėjo savo marčiai. Kiek dėl jų intrigu Elena praliejo ašarų!.. Kas gi labiausiai, jei ne Elžbieta, skleidė nuomonę, kad Elena tapo kunigaikštienė tik todėl, kad rusai pasiglemžtų šį kraštą, ir kad šita Maskvos statytinė kalčiausia dėl lietuvių pralaimėto karo... Kieno, jeigu ne svainio kardinolo iniciatyva, buvo siųsta delegacija į Romą pas popiežių, jog tas duotų sutikimą Aleksandrui skirtis su žmona?.. Gerai, kad Aleksandras nepasidavė artimųjų spaudimui, neskubėjo sulaužyti priesaikos, jeigu ir nejautė didelės meilės žmonai, tai vis dėlto ją gerbė, net savo testamente palikdamas įpėdiniui brolį Zygmantą, prašė jo neskriausti Elenos, ir tas pildė velionio valią, dar padidino našlės valdas.

Suplazda žvakių liepsnelės. Nuo oro dvelktelėjimo ar kažkieno nematomo alsavimo. Virpteli Kristaus antakiai. Taip virpčiodavo ir supykusio tėvo antakiai. Buvo Elena labai jį užrūstinusi. Keikė Ivanas III-asis savo dukterį, kad palaiko lietuvius, teisina savo vyrą, neremia tėvo politikos, atsisako jam talkinti. Iš koneveikė jis Eleną ir už tuos ašaromis sudrėkintus laiškus, maldavimus nutraukti karą prieš Lietuvą, sudaryti paliaubas. Tada priminė duktė tėvui ir jo lietuvišką kilmę, kad jis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto dukters Sofijos vaikaitis... Čia, Lietuvoje, Elenai dažnai būdavo drebiama į akis, jog ji kitatautė, rusė, lenkai dėl to jos ir nekarūnavo karalienė, o iš tiesų Elenos gyslose yra ir Gediminaičių giminės lietuviško kraujo. Bet šito niekas neprisiminavo...

Ir vis dėlto gaudūs Elenos laišakai ar Dievo apvaizda paveikė tėvą, jis liovėsi kariavęs su Lietuva. Gal nujausdamas savo mirtį Ivanas III-asis pasidarė švelnesnis, jau kalbėjo su Elena kaip su dukterimi, gal ir atleido jai visas kaltes... Duok Dieve, jam dangų...

Išėjo Elena iš cerkvės palengvėjusia širdimi. Pajuto ji pavaiškėti pro durų tekančio upelio pakrante, pakvėpuoti žydinčių liepų kvapu. Tokiu žemišku, viliojančiu bites ir tarsi slepiančiu savy būties džiaugsmą. Nuo Anykštos atsklido linksmi vaikų balsai. Jie braidė upokšnyje, taškėsi, krykštė. Kaip ir kitais kartais, pamačius vaikus, taip ir dabar Elenai smilktelėjo krūtinė. Nedavė Dievas jai ir Aleksandrui vaikų, mirė jis nepalikęs įpėdinių. Skaudu, kad reikės baigti gyvenimą kaip bevaisei obeliai ir vis pavydėti motinoms. Net ir toms suvargusioms valstietėms, kurios paėmusios už rankučių vedasi apiplėšusius savo vaikus...

Liūdnas Elenos mintis nutraukė ūmai priešais išdygusio Matvejaus Mikitiničiaus balsas:

— Jūsų šviesybe, atėjo žinia, kad Maskva siunčia savo pasiuntinius sužinoti apie jūsų sveikatą ir pasirūpinti jūsų saugumu. Vėl prasidėjo neramūs laikai...

— O kas atsitiko? — sunerimusi paklausė Elena.

— Maskva vėl kariauja su Lietuva. Apgultas Smolenskas. Maskvos didysis kunigaikštis, jūsų brolis Vasilijus III-asis pasitelkė pagalbą imperatorių Maksimiljaną. Lietuviams bus riesta... — aiškino Matvejus Mikitiničius.

— O kur tas pasidavėlis ir maištininkas Glinskis? — pasiteiravo Elena, negalėdama nusišviesti ūmai užplūdusio tūžmasčio ir nuoskaudos.

— Ten, Maskvoje...

Dieve, Dieve, kada tu nubausi tą išdaviką! Tėvą kurstė tasai išgama Bielskis, o dabar brolį — Glinskis, Aleksandro numylėtinis... O kur toji „amžinoji taika“, kuri buvo žadėta dar prieš vedybas su Aleksandru, apie kurią buvo kalbėta paliaubų sutartyje?..

— Jūsų šviesybe, — nutraukė nejaukią tylą Matvejus Mikitiničius, — kyla vėjas, antai ateina audros debesys. Eime į dvarą...

Iš tiesų visą rytinį dangaus pakraštį tamsino juodas, ant Anykščių slenkantis debesys. Žydinčiose liepose nutilo bičių dūžgesys, medžių šakose sušvokštė vėjas. Takeliu į dvaro rūmus einančiai Elenai dingojosi, jog spėriai artėjantis audros debesys slenka ant visos Lietuvos ir jis reiškia ne tik audrą. Tai ir lemties ženklas.

III

Pabudo Elena išpilta prakaito, pažadinta savo pačios šauksmo. Sapnavo ji Aleksandrą, dar jauną, petingą, gražų, tokį, koku gerėdavosi iškilnėse, susibūrimuose.

„Bet dabar pilies menėje nė vieno žmogaus. Tik jis ir ji. Kažkokia keistai rausva, vis labiau tirštėjanti prieblanda. Lyg garuotų kraujas. Pro ją Elena mato, kaip Aleksandras pakyla nuo sosto, nusiima nuo galvos karaliaus karūną ir deda ją ant grindų. Paskui prieina artyn, paima Eleną už rankos. Jo ranka, šalta, šalta.“

— Kur tu mane vedi? — klausia Elena. Jis tyli, nieko neatsako, tik stipriau sugniaužia jos ranką.

Jiedu atsiduria ilgame ir siaurame koridoriuje, tyrančioje rausvoje prieblandoje nesimato nei pražios, nei jo galo.

— Kur mes einame? — vėl klausia Elena ir krūpteli, tik dabar prisiminusi, kad Aleksandras miręs. Ji trukteli savo ranką iš velionio gniaužto, bet ūmai visiškai apleidžia jėgos, ima suktis galva, kūnas nu-eina pagaugais: ją veda už rankos visai ne Aleksandras, o kažkokia kaulėta, baltarūbiais vilkinti būtybė. Giltinė!.. Elena sukliko iš siaubo ir pabudo.

Iki ryto ji jau nesumerkė akių, ilgai negalėjo atsitokėti nuo to šurpau sapno. Paskui mintimis grįžo į 1506-ųjų metų vasarą, į paskutiniąsias Aleksandro dienas. Liego jis jau visus metus. Dar tada, kai Aleksandras grįžo iš Radomo seimo, nudiegė krūtinę negera nuojauta, gaudu buvo žiūrėti į staiga nei iš šio nei iš to suparalyžutą vyrą, negalintį valdyti

dešinės rankos ir kojos Lietuvos ir Lenkijos valdovą.

Gal dar jis būtų pasveikęs, jeigu ne tasai nežinia kieno rekomenduotas „daktaras“ Balinskis. Ar tik ir čia nebuvo prikišti Gliniskio nagai?.. Aleksandro sveikata kaskart blogėjo, bet jis dar sulaukė kitos vasaros, sunkiai sirgdamas išvyko į Lydos seimą, o iš ten grįžo Vilniun jau ant neštuvų... Praradęs viltį pasveikti, tenai, Lydoje, jis parašė testamentą.

Merdėjo Aleksandras ilgai, dar kone tris savaites išgulėjo ant patalo, prarasdamas, tarpais atgaudamas sąmonę. Jam tadaėjo tik keturiasdešimt šešti metai...

Vis stovi ir stovi Elenos akyse išblyškęs, jau mirties paženklintas vyro veidas, ir dabar pro nakties tamsą atsklinda vos girdimu balsu ištarti jo paskutiniai žodžiai:

— Atleisk man, Elena... Aš tau nebuvau toks geras ir ištikimas, kokia tu buvai man...

Sulaukusi ryto, Elena atsikėlė sunkia ir skaudančia galva. Po pusryčių susiruošė eiti į cerkvę. Bet į jos kambarį įpuolusi Dunia pasakė, jog „jūsų kilnybė“ pageidauja matyti Matvejus Mikitiničius, jis turįs kažką labai svarbaus pranešti.

— Jūsų šviesybe, — vos peržengęs slenkstį ir linktelėjęs, prabilo Matvejus Mikitiničius, — tie vežimai, kuriuos jūs pasiuntėte iš Vilniaus į Breslaują, ponų tarybos įsakymu sulaikyti... Liepta važiuoti į Birštoną...

Tokia žinia Elenai buvo akibrokštas. Iškart ir nesumojo ką atsakyti, tik pajuto, kad drėksta akys.

— Apie tai, kad prieš jūsų šviesybę griebtasi smurto, pranešta į Maskvą... — kiek patylėjęs vėl praneško Matvejus Mikitiničius.

— Šito nereikėjo daryti, — nutraukė jį Elena ir nusisukusi nuėjo prie lango. Daugiau ji nesileido į šnekas, stovėjo nusigrėžusi, žiūrėjo, nieko nematydama, lyg kažko lauktų.

Matvejus Mikitiničius pamindžiukavo, krenkštelėjo į saują, bet neišgirdęs jokių nurodymų tyliai užvėrė duris.

Už lango svarinantis savo šakas beržas mirgėjo jau pradėjusiais gelsti lapais. Baigiasi vasara. Nepailgo ji čia, Anykščiuose, Elenai. Apsiprato ji su savo vienuolė, regis, niekam nekliuvo, niekam nerūpėjo. Bet, pasirodo, dar ir dabar ji kažkam kliūva, negali jos palikti ramybėje. Tada, kai buvo atvykęs pasiuntinys iš Maskvos ir kalbino ją grįžti į Rusiją, kilo įtarimas, kad kažkas klausosi jų pokalbio. O paskui, kai aplankė Jonas Sapięga ir sakė, jog patogiau būtų Elenai rudenį ir žiemą praleisti Breslaujoje, ji pati įsitikino priėjusi prie lango — vėl kaip ir anksčiau sekama, šnipinėjama. Kažkokia žmogysta atšoko nuo lango ir užsiglaudė už medžio kamieno. Ar tik ten nebuvo Terentijus Seštakovas, kuris sekiodavo ją Vilniuje, ką pamatęs, nugirdęs perdavinėdavo Maskvai. Nejaugi jis atsekė ir į Anykščius?..

Nesileido Elena įkalbinėjama grįžti į Maskvą, nesprendė negrįžti ir į Vilnių. Tik pritarė Sapięgos nuomonei, jog, pasibaigus vasarai, verčiau būtų persikelti į Breslaują. Kas tiesa tai tiesa. Anykščiai užkampis, miestelis mažas ir purvinas, dvaras irgi skurdus, Anastazija Vasiljevna čionai teištverė tik porą savaitių, pasigedo rūmų ir išvažiavo. Elenai dabar svarbiausia ramybė. Negali skystis ir rūstinti Dievo, Anykščiuose jai buvo ramu, bet rudenį, žiemą gal iš tiesų čia bus pernelyg nyku, gal patogiau žiemoti Breslaujoje. Tad ir liepė iš Vilniaus išgabenti ten savo turtą. Bet štai, pasirodo, didžiojo Lietuvos kunigaikščio Lenkijos karaliaus našlė neturi valios, net negali pasirinkti, kur jai gyventi!..

„Tesižino, atėmę turtą! Aš šįkart padarysiu ne taip, kaip jie nori, aš vis tiek išvažiuosiu Breslaujon, — pasiryžo Elena. — O pavasarį vėl grįšiu į Anykščius. Čia tokia graži upė, tokie mėlynai šilai, ir taip gera melstis toje nedidukėje cerkvėje...“

Negrįžo Elena į Anykščius. Tada dar nenujautė, kad jai buvo belikę gyventi tik keli mėnesiai.

Ką žinome apie aukštaičių krašto partizanų Algimanto apygardą

Gintaras VAICIUNAS

Daugiausia žinių apie Lietuvos partizanų judėjimą randame Juozo Lukšos, vieno iš partizaninio judėjimo vadų, knygoje „Partizanai“ ir profesoriaus K. Girniaus knygoje „Partizanų kovos Lietuvoje“.

Gausu šiose knygose žinių apie pietų Lietuvos, iš dalies vakarų Lietuvos partizanus, bet mažai apie šiaurės rytų Lietuvos partizanus, ypač Algimanto ir Vytauto partizanų apygardas ir jų susikūrimą. Aukštaitijos partizanų organizacijos klausimais istorinės medžiagos yra labai nedaug. Viskas, ką pavyko sužinoti apie minėtų apygardų įsteigimą, yra buvusių partizanų ir ryšininkų atsiminimai, atskirų dokumentų fragmentai, nuotraukos.

Profesoriaus K. Girniaus knygoje minima, kad Algimanto apygarda veikė dabartinių Anykščių, Kupiškio, Rokiškio rajonų ribose (243 psl.). Troškūnų, Svėdasų, Anykščių apylinkių partizanai įsteigė Algimanto apygardą, tačiau skyriuje „Apygardų kūrimo laikotarpis“ konstatuojama, kad apie Vytauto ir Algimanto apygardų steigimą nėra žinių (279 psl.).

J. Lukšos knygoje „Partizanai“ apie minėtų apygardų įsteigimą taip pat trūksta žinių, tik skyriuje „MGB pinklės Lietuvos rezistencijoje“ J. Lukša užsimena, kad 1946 m. spalio mėnesio antroje pusėje lankėsis Troškūnuose ir netoliese susitikęs su vietiniu partizanų vadu Lampeo (476 psl.).

Netoli Troškūnų Pasmodų kaime 1946 metų pabaigoje buvo įsikūręs Sarūno rinktinės štabas (liudininkai Rūgštymas, Bistrūnas, Živilė), kuris vadovavo partizanų būriams, veikusiems Troškūnų, Andrioniškio, Dabužių, Viešintų, Surdegio apylinkėse, t. y. dabartinio Anykščių rajono vakarinėje dalyje. Vakary ir pietų kryptimi nuo Troškūnų veikė Vyties apygardos partizanų būriai, kuriems vadovavo Antanas Žilys-Zaibas (Traupio, Taujėnų apylinkėse) ir Jonas Baltušnikas-Vienuoelis (Raguvo apylinkėje). Vyties apygardos partizanų štabas veikė Lėno apylinkėse. 1946 metais štabo vadu buvo Lietuvos kariuomenės leitenantas Danielius Vaitelis-Briedis. Kas toks buvo Lampeo, nėra žinoma, tik J. Lukša mini, kad jis iš Vyties apygardos (479 psl.). Rašydamas apie susitikimą su Lampeo, J. Lukša pažymi, kad jį susitikęs po nakvynės Troškūnuose, kartu buvę keliolika vyrų. Reikia manyti, kad susitikime dalyvavo Sarūno rinktinės partizanai.

Jau 1944 metų pabaigoje Algimanto apygardos ribose veikė stambūs partizanų daliniai, išryškėjo pagrindinės partizanų bazės. Daugiausia partizanų tuo metu apygardos ribose glaudėsi Simonių girioje tarp Anykščių ir Kupiškio rajonų ir Troškūnų miškuose (vakarinė Anykščių rajono dalis). Organizuojant partizanus šiose apylinkėse, veikliausi buvo troškūniečiai, ypač broliai Antanas, Bronius ir Stasys Slučkos, broliai Jonas, Albertas, Vytautas Stanevičiai (Užunvežio kaimas), Antanas Pasmokis (Kontrauvkos vienkiemis), Povilas Tunkevičius (Stukonių

kaimas), Steponas Jočys (Milaikiškių kaimas). Dauguma paminėtų partizanų nuo 1945 metų pradžios pradėjo vadovauti atskiriems partizanų daliniams ir grupėms, bet kai kuriems iš jų trūko karinio pasirengimo. Kaip gabus organizatorius ir turintis karišką pasirengimą, iškilo buvęs Lietuvos kariuomenės viršila ir P. Plechavičiaus rinktinės savanoris Antanas Slučka-Sarūnas, kuris ir buvo išrinktas Sarūno rinktinės vadu.

Lietuvos kariuomenės puskarininkiai Povilas Tunkevičius ir Steponas Jočys buvo išrinkti kuopų vadais, taip pat kuopos vadu tapo buvęs šaulys Jonas Stanevičius-Vaitkus. Visi minėti partizanai kilę iš Troškūnų miestelio ar gretimų kaimų, esančių už dviejų-trijų kilometrų nuo valsčiaus centro. Be vietinių partizanų, Sarūno rinktinės organizatorių, prie rinktinės kūrimo darbų prisidėjo trys buvę Lietuvos kariuomenės karininkai, kurie slapstėsi Troškūnų apylinkėse. Tai Vaclovas Girdėnas-Lakūnas iš Šiaulių miesto, buvęs Lietuvos kariuomenės aviacijos pulko leitenantas, kuris prieš įsijungdamas į partizanų sąjungą dirbo Troškūnų geležinkelio stotyje sandėlio vedėju. Antanas Slučka-Sarūnas ir Vaclovas Girdėnas-Lakūnas buvo pagrindiniai rinktinės organizatoriai (liudininkai Rūgštymas, Bistrūnas). Suorganizavus rinktinės štabą, V. Girdėnas tapo Sarūno pavaduotoju, buvęs Lietuvos kariuomenės leitenantas Augustas Paplavas-Ažuolas iš Biržų apskrities Papilės valsčiaus, paskirtas Sarūno adjutantu, Antanas Malinauskas-Margis, buvęs Lietuvos kariuomenės leitenantas iš Ukmergės apskrities Vidiškių miestelio, išrinktas štabo nariu. Svarbiausias Algimanto apygardos dalinys — Sarūno rinktinė — susikūrė 1945-aisiais metais sausio mėnesį, kai Troškūnų miško 54-ame kvartale įvyko didelis partizanų susirinkimas, kuriame dalyvavo apie 200 partizanų iš Troškūnų valsčiaus ir kaimyninių apylinkių. Čia susirinkę partizanai išsirinko vadus, davė priesaiką (liudininkas Bistrūnas). Paskui partizanai pražygiavo per Troškūnų miestelį, įvairdami daug baimės Troškūnų bažnyčias rūsiuose pasislėpusiems skreblams.

Apie 1947 metus Algimanto apygardos štabo narys, buvęs Niūronių kaimo pradžios mokyklos mokytojas Jurgis Urbonas-Lakštutis sukūrė Sarūno rinktinės dainą:

Nuo Nevėžio lig Sventosios
Suaidės gojai, šilai,
Kai dėl šalies mylimosios
Pakils vyrai milžinai.

Truks vergijos kieti pančiai,
Vysim lauk bolševikus.
Praeityje vargas, kančios
Kaip sapne šurpiam paliks.

Simonių giria didžioji,
Platūs Troškūnų miškai,
Šiaurės vėjas išbujojęs,
Jau aš laisvas amžinai.

Nes narsieji partizanai
Zengs mūs protėvių keliais,
Per plačiausius vandenynus
Zygių jų garsai nueis.

Nuo Nevėžio lig Šventosios
Nuaidės: — Vergaut ganai
Kai dėl šalies mylimosios
Prasidės laisvės kova.

Nuskaidrės mergelių akys,
Mamos ašaros nudžius,
Kai gyvenimas lyg plaštakė
Laisvėį sumirgės gražus.

Antrasis partizanų vienijimosi centras Algimanto apygardos ribose buvo Simonių giria. Partizaninio judėjimo pradžioje, 1944-1945 metais, Simonių girios partizanai dar neturėjo įsirengę slėptuvių miške, laikėsi kaimuose pas žmones, kartais pasitraukdami į girią. Vienas pirmųjų partizanų organizatorių

Buvęs mokytojas, partizanų dainius ir leidinių „Neįveiksi sūnau šiaurės“, „Pragiedruliai“ iniciatorius Jurgis Urbonas-Lakštutis.

Simonių girioje buvo nežinomas karininkas, slapyvardžiu Zalgiris, su kuriuo drauge veikė jo pavaduotojas slapyvardžiu Nemunėlis. Manoma, kad jie 1944 metų pabaigoje atvyko į Simonių girią iš Rokiškio apskrities Panemunio valsčiaus. 1945 metų pradžioje dauguma partizanų Zalgirį laikė savo vadu. Jis mėgo rizikuoti, kartais ir be reikalo. Žuvo Zalgiris 1945 metų sausio mėnesio pabaigoje, Svėdasų valsčiaus Butėnų kaime, nors ir buvo perspėtas, kad kaime yra rusų kareivių. Zalgiris tąkart išlindo iš slėptuvės pasižvalgyti ir susidūrė su jais (liudininkas Rytas).

Pirmasis stambus partizanų būrys Simonių girioje buvo vadinamas Zalgirio vardu, t. y. pagal vado slapyvardį. Šis pavadinimas išsilaikė iki 1949 m. pabaigos, kada žuvo arba buvo suimti paskutiniai Zalgirio būrio partizanai. Zalgiriui žuvus, toliau jo būriui vadovavo Povilas Baronas-Briedis, buvęs Lietuvos kariuomenės puskarininkis, kilęs iš Svėdasų valsčiaus Butėnų kaimo. Jis žuvo 1947 metų pabaigoje Svėdasų valsčiaus Bajorų kaime. Paskutinis Zalgirio būrio vadas Aloyzas Žilys-Kęstutis iš Svėdasų valsčiaus Čiukų kaimo. Jis žuvo 1949 metais lapkričio 1 dieną Simonių girioje (liudininkai Rytas ir E. Valevičiūtė).

Žuvus Zalgiriui, pirmajam Simonių girios partizanų organizatoriui, vienijimosi darbas nenutrūko. Girios vakarinėje dalyje Simonių—Kupiškio kryptimi 1945 metais partizanus į būrį, pavadintą Vytenio vardu, suvienijo Petras Andriūnas-Vėbras, buvęs policijos vachmistras Kauno mieste, kilęs iš Simonių valsčiaus Pelyšių kaimo. Vytenio būrys veikė Simonių, Kupiškio, Viešintų valsčiuose (liudininkai Raišys, Spokas). Simonių girios šiaurinėje dalyje ir toliau Adomynės, Salų kryptimi kitą partizanų būrį organizavo Alfonsas Paškevičius-Liūtas, buvęs Lietuvos kariuomenės puskarininkis, kilęs iš Adomynės valsčiaus Zeimių kaimo. Jo vadovaujamas būrys veikė Adomynės, Salų, Kamajų, Skapiškio valsčiuose ribose (liudininkas P. Tručinskas). Į šiaurę ir į rytus nuo Svėdasų miestelio Kamajų, Duokiškio kryptimi partizanus į būrį surinko Albertas Nakutis-Viesulas iš Svėdasų valsčiaus Malaišių kaimo, rašytojo J. Tumo-Vaižganto giminaitis (liudininkas S. Indrašius). Girios rytinėje dalyje partizanus vienijo į būrį Stasys Gimbutis-Tarzanas iš Svėdasų valsčiaus Liepagirių kaimo. Visi išvardinti būriai veikė vienas šalia kito, partizanai dažnai susitikdavo.

1945 metais sausio 21 dieną maždaug 7 kilometrų nuo Kupiškio nusileido aštuonių žmonių desantas. Jie turėjo nusileisti gerokai toliau nuo miesto. Simonių girios pakraštyje prie Sedeikių kaimo, pievose, bet per klaidą desantas buvo nuleistas kitur ir pastebėtas. Įvyko desantininkų susidūrimas su NKVD, buvo sužeistas ir suimtas grupės vadas leitenantas Antanas Gogelis iš Adomynės valsčiaus Obuonių kaimo, kiti išsisklaidė. Antanas Starkus, buvęs vermachto kariuomenės kareivis iš Adomynės valsčiaus Zūbiškių kaimo, pasitraukė į Simonių girią. Gana greitai jis suorganizavo grupę partizanų ir mėgino išvaduoti Kupiškio ligoninėje saugomą Antaną Gogelį, bet partizanai, slapta atvykę į Kupiškį, sužinojo, kad jis išvežtas į Kauną.

Taip pradėjo savo partizaninę veiklą būsimas partizanų rinktinės vadas Antanas Starkus (K. Girnius, 211 psl., liudininkai Rytas, P. Tručinskas). Šis jaunas energingas vyras jau 1945 metų vasarą perėmė vadovavimą Simonių girios partizanams. Gal todėl, kad A. Starkus buvo vietinis žmogus, kilęs iš Adomynės valsčiaus greta girios, nemažai partizanų ir

anksčiau jį gerai pažinojo. Visi suminėti partizanų būriai, veikiantys Simonių girios rajone, susijungė į rinktinę, kuri tradiciškai buvo pavadinta Žalgirio vardu, nors ją dar vadino ir Montės vardu — tokį slapyvardį pasirinko Antanas Starkus.

Jau 1946 metais, o ypač 1947 metais A. Starkus-Montė užmezgė glaudžius ryšius su Sarūno rinktine. Tai liudija daug nuotraukų, datuotų 1947 metais. Jose — kartu nusifotografavę abiejų rinktinių partizanų vadai ir eiliniai kovotojai. Taip pat yra žinoma, kad 1947 metais birželio 13 dieną Simonių girioje įvyko didelis partizanų susirinkimas, kuriame dalyvavo apie 200 aktyviausių partizanų, tarp jų ir Lietuvos šiaurės rytų sritys partizanų vadas Jonas Kimštas-Zalگیرis, kuris Simonių girioje 1947 metais pasirodė pirmą kartą. Galbūt šio susirinkimo metu ir buvo nuspręsta įkurti Algimanto apygardą. Tikrai žinoma, kad 1947 metais tokia apygarda jau buvo. Apie tai liudija ir pasirodžiusi spauda: Algimanto apygardos leidiniai „Neįveiksi sūnau šiaurės“, „Pragiedruliai“. Partizanų susirinkimas Simonių girioje buvo sušauktas ne tik aptarti organizacijos klausimams. Birželio 13-ta diena — Antaninės. Ryšininke A. Valikonaitė prisimena, kad visi tąkart sveikino penkis partizanų vadus Antanus, tarp jų Antaną Slučką-Sarūną, Antaną Starkų-Montę, Sarūno adjutantą Antaną Kisielių-Sakalą. Ryšininke A. Valikonaitė jiems išdalino dovanas — baltus marškinius. Partizanas Rytas prisimena, kad tuo metu Sarūnas, Zalگیرis mokė partizanus, kaip saugotis prieš agentų, kaip elgtis, netikėtai užklupus priešui, kaip pamėgdžioti miško žvėrių ir paukščių balsus.

Profesorius K. Girnius savo knygoje (skyriuje „Apygardų kūrimo laikotarpis“) nurodo, kad Aukštaitijoje 1946 metų viduryje veikė penkios partizanų apygardos, tarp jų ir Algimanto. Bet dauguma išlikusių gyvų partizanų — Algimanto apygardos žval-

gybos skyriaus viršininkas Rūgštymas, būrio vadas, apygardos vado Sarūno brolis Bistrūnas, ryšininke prie apygardos štabo Živilė — teigia, kad 1946-1947 metų žiemą Troškūnų apylinkėje Pasmodų kaime, Povilo Lukoševičiaus sodyboje veikė pirmas susivienijusių šiose apylinkėse partizanų štabas, kuris vadinosi Sarūno rinktinės štabu. Tuo tarpu Algimanto apygarda ir jos štabas pradėjo veikti tik 1947 metų vasarą Andrioniškio valsčiaus Butkiškių vienkiemyje, Jovaišių sodyboje. Jų žodžius patvirtina ir aukščiau minėti faktai: spauda, fotonuotraukos.

Galutinai įsteigus Algimanto apygardą 1947 metais, jos sudėtyje buvo Sarūno rinktinė, veikusi dabartinio Anykščių rajono vakarinėje dalyje, ir Zalگیرio rinktinė, veikusi Anykščių rajono šiaurinėje, Rokiškio rajono pietinėje ir didesnėje dalyje Kupiškio rajono. Algimanto apygardos vadu išrinktas Antanas Slučka-Sarūnas, jo pavaduotaju — Antanas Starkus-Montė (K. Girnius, 244 psl., liudininkai Rūgštymas, Rytas). Algimanto apygarda, lyginant su kitomis partizanų apygardomis, susikūrė vėliausiai, pvz., Tauro apygarda, veikusi Suvalkijoje, buvo įsteigta 1945 m. rugpjūčio mėnesį (liudininkas K. Girnius, 265 psl.), jungtinė Kėstučio apygarda įsteigta 1946 metų vasarą (K. Girnius, 271 psl.) ir Didžiosios Kovos, Vytauto, Vyties, 3 Šiaurės LLA įsteigtos 1945-1946 metais (K. Girnius, 174-275 psl.).

Remiantis aukščiau minėtais faktais, galima teigti, kad į Algimanto apygardą įėjo dvi rinktinės — Sarūno ir Zalگیرio, tačiau daug neaiškumų yra dėl Kunigaikščio Margio ir Zaliosios rinktinių. Kunigaikščio Margio vardo partizanų rinktinė veikė dabartinio Utenos rajono šiaurinėje ir Rokiškio rajono pietrytinėje dalyje. Svėdasų ir Kamajų valsčiuose Margio rinktinės kaimynas buvo Algimanto apygardos Zalگیرio rinktinė, išlikę nemažai nuotraukų, kuriose kar-

Partizanų vadai Simonių girioje. Pirmoje eilėje pirmas iš kairės sėdi Vytauto apygardos vadas V. Kaulinis-Miškinis, antras — Algimanto apygardos vadas A. Slučka-Sarūnas.

žu nusifotografavę abiejų rinktinių partizanai. Margio rinktinė susikūrė 1945 metų vasarą, kai prie Kaniūkų kaimo įvyka didelis partizanų vadų susirinkimas, ten dalyvavo apie penkiasdešimt būrių vadų nuo Antalieptės, Jūžintų, Kamajų, Užpalių, Antazavės, tačiau tuo metu rinktinė dar nebuvo įsijungusi į jokią kitą partizanų apygardą.

Kitas stambus rinktinės partizanų susirinkimas įvyko 1946 metų pavasarį Duokiškio bažnytkaimyje, dalyvavo apie 300 partizanų, visi partizanai ėjo išpažinties Duokiškio bažnyčioje, buvo aptarti organizaciniai klausimai. Nuo 1946 metų Margio rinktinė įėjo į Vytauto partizanų apygardą. Pirmas rinktinės vadas buvo Antanas Kaušyla-Margis, buvęs policijos vachmistras iš Kačiūnų kaimo, jam žuvus, vadu išrinktas Juozas Kemeklis-Rokas, buvęs veterinarijos gydytojas, kilęs iš Rokiškio apskrities Jūžintų valsčiaus Šarkių kaimo. Jis 1951 metais buvo iškviestas į Vytauto apygardos štabą saugumo infiltruoto agento Broniaus Kalyčio-Siaubo ir greitai žuvo Svenčionių apskrityje prie Ceikinių kaimo (liudininkai B. Gražys, A. Kazokevičius-Donkichotas).

Sie faktai liudytų, kad Margio rinktinė priklausė Vytauto apygardai, bet yra išsaugota keletas Margio rinktinės pažymėjimų, kurie buvo įteikti 1950 metais sausio-vasario mėnesiais ryšininkams-rėmėjams. Juose išspausdinta, kad pažymėjimus davė LLKS Algimanto apygardos Kunigaikščio Margio rinktinės štabas. Vienas iš pažymėjimų (Nr. 12/24) įteiktas Algimanto apygardos Žalgirio rinktinės štabo viršininko Albino Pajarsko-Bebo tėvui Steponui Pajarskui, kilusiam iš Svėdasų valsčiaus Juotkonių kaimo, esančio visai greta Simonių girios, pagrindinės Žalgirio rinktinės bazės. Tai galima paaiškinti nebent tuo, kad 1949 m. lapkričio 1 dieną Žalgirio rinktinės štabo partizanų dokumentai pradėti spausdinti gretimame išlikusiame Margio rinktinės štabe. Remiantis šiais dokumentais, galima teigti, kad Margio rinktinė nuo 1950 m. pradžios priklausė Algimanto apygardai.

Zalioji partizanų rinktinė veikė į šiaurę ir į šiaurės vakarus nuo Panevėžio ir buvo įsijungusi net į tris partizanų apygardas. Pirmiausia nuo 1945 metų rugpjūčio ji priklausė 3 Šiaurės LLA apygardai, vėliau perėjo į Algimanto apygardą, o nuo 1948 metų pavasario įsijungė į Prisikėlimo apygardą. Pagrindinė rinktinės bazė — Zalioji giria (K. Girnius, 274-275 psl.), tai yra Panevėžio rajono šiaurinė ir šiaurės vakarų dalis. Šios apylinkės netoli Žalgirio rinktinės partizanų veiklos zonos. Tačiau, kaip ir Kunigaikščio Margio rinktinės atveju, aiškių įrodymų, kad Zalioji rinktinė priklausė Algimanto apygardai, nėra. Pačiame Panevėžio mieste 1946-49 metais veikė pagrindinė organizacija — Pajuostinio rajonas, pavaldi Algimanto apygardos štabui. Kai kurie šios organizacijos nariai dirbo apskrities draudimo inspekcijoje ir darbo metu apsitankydavo daugelyje Panevėžio apskrities apylinkių, kartais nešiodavo partizanų korespondenciją. Šios organizacijos vadas Arūnas teigia, kad nuo 1948 metų jų organizacijai nuo Algi-

mano apygardos štabo ėmė vadovauti apygardos organizacinio skyriaus viršininkas Daujotas (A. Cesnakavičius, buvęs LK puskarininkis, desantininkas, partizanų būrio, veikusio Smilgių valsčiuje, vadas). Smilgiai yra 25 km į vakarus nuo Panevėžio, šios apylinkės buvo Žaliosios rinktinės veiklos zonoje. Bet yra žinoma, kad 1948 metais kovo mėnesį Troškūnų apylinkėse lankėsi Lietuvos šiaurės rytų srities vadas Jonas Kimštas-Zalgiris kartu su A. Cesnakavičium-Daujotu ir Algirdu Meškausku-Vanagaičiu, buvusiu Smilgių gimnazijos abiturientu, desantininku iš Daujoto būrio. Yra išlikę ir nuotraukų, kur Algimanto apygardos vadas Sarūnas nusifotografavęs su Daujotu ir Vanagaičiu.

Algimanto apygardos vado Sarūno pavaduotojas, žvalgybos skyriaus viršininkas Albinas Kubilius-Eimutis iš Pajuostinio kaimo Troškūnų valsčiaus.

Isteigus Algimanto apygardą, 1947 metais joje buvo dvi rinktinės — Sarūno ir Zalgirio, vėliau, apygardai sustiprėjus, ypač 1947 metų pabaigoje—1948 metų pradžioje, nusistovėjus ryšiams su Vytauto apygarda, Žaliaja rinktine, Algimanto apygarda virto vienu iš stipriausių partizanų dalinių šiaurės rytų Lietuvoje. Tais pačiais 1947 metais ir 1947-48 metų žiemą Simonių girioje lankėsi Lietuvos šiaurės rytų srities vadas Jonas Kimštas-Zalgeris. Vyko dideli partizanų susirinkimai, 1947 metų birželio 13 dieną, 1947 metų rudenį juose dalyvaudavo ne tik vietiniai partizanai, bet ir kaimyninių apygardų vadai.

Toks didelis partizanų aktyvumas Simonių girioje buvo pastebėtas ir enkavedistų, ne kartą organizavusių girios apsiautimą. Ypač didelė apsiaustis buvo 1947 m. birželio 24 dieną, per Šv. Joną, susijusi su tuo, kad saugumo agentas profesorius Juozas Markulis buvo atsiuntęs kvietimą Jonui Kimštui atvykti

į Vilnių ir kartu atšvęsti ten Jonines. Bet Zalgeris atsisakė vykti ir pranešė, kad Jonines švęs Simonių girioje (liudininkas Rytas). Miškus apsupo NKVD divizija, apie 16 tūkstančių kareivių, jie siautė su pertraukomis, beveik tris savaites, partizanai buvo įspėti, ir dauguma iš girios suspėjo pasitraukti. Žuvo tik keletas partizanų (Rytas, Raišys). Apie partizanų aktyvumą liudija ir toks faktas, kad per Simonių girią einantį kelią Svėdasai—Simonyš nuolat sergėjo dvi tanketės, važinėjančios tarp šių miestelių.

Šios publikacijos autorius istorikas Gintaras Vaičiūnas jau kuris laikas kaupia medžiagą apie rezistencinį judėjimą Aukštaitijoje, rengia mokslinį darbą. Šiuo metu Gintaras Vaičiūnas darbuojasi Vilniuje, susipažįsta su KGB archyvuose išlikusia dokumentika.

Algimanto apygardos partizanai Simonių girioje su šiaurės rytų Lietuvos vadu Jonu Kimštu-Zalgeriu (stovi centre).

Antanas Vienuolis - Žukauskas anykštėnų atsiminimuose

Balandžio 7 dieną sukako 110 metų, kai gimė Antanas Vienuolis-Zukauskas. Jau daugiau kaip trisdešimt metų, kai jis atgulė amžinam poilsui savo sodybos, dabar memorialinio muziejaus, kalvelėje. Vis mažiaubelieka anykštėnų, kuriems teko bendrauti su rašytoju, kurių atmintyje iškyla jo paveikslas. Skaitytojams pateikiame keletą ištraukų iš atsiminimų, kurie saugomi A. Barausko ir A. Vienuolio-Zukausko memorialinio muziejaus fonduose.

NE kartą teko girdėti klausiant, kodėl jis pasirinko Vienuolio slapyvardį. Gaila, nesusipratau tiksliau pasidomėti jo atsakymu, tik atsimenu, kad jis kaskart lyg juokais vis skirtingai paaiškindavo.

Mano nuomone, Vienuoliu jis pasivadino ne atsitiktinai. Tam daug įtakos turėjo jo gyvenimo būdas. Juk jis nemėgo, o gal ir nepripato prie miesčioniškos daugumos, nemėgo triukšmingų subuvimų, išgėrimų. Dauguma Anykščių miestelio inteligentų mėgdavo laiką leisti lošdami preferansą. Vienuolis ne tik nemokėjo lošti, bet kortų iš tolo nekenė ir, aišku, prie lošimų kompanijų nei mieste, nei kaime nepripatavo, dėl to kartais ir pasijusdavo vienišas. Žinau, kad prie vienos žmonių grupės jis buvo pritapęs — kaukaziečių, kurie sekmadieniais ruošdavo ekskursijas į kalnus.

Galbūt dėl tokio uždaro būdo jo santykiai net su anų laikų Anykščių gydytojais — Sumacheriu ir Laskausku nebuvo itin geri. Tik su gydytoju Steinu jis nuosirdžiai bendravo, gal dėl to, kad su jo posūniu (vėliau aktoriumi Simaška) aš mokiausi vienoje klasėje, o gal dėl to, kad Steinas buvo labai kuklus žmogus, kaip ir Vienuolis, nemėgęs didelių kompanijų.

Tiesa, reikarčiais pas mus būdavo kviečiamas rusų šventikas Cernėjus, kuris tuo metu gyveno Anykščiuose. Jis buvo nuostabios atminties žmogus ir mūsų salone atmintinai skaitydavo rusų klasikų — Puškiną, Lermontovą. Nors aš ne ką tesuprasdavau, bet labai susidomėjęs klausydavau Lermontovo „Mcyri“. Tokiuose vakaruose dalyvaudavo dar keletas literatūros mėgėjų, tačiau aš dabar gerai nebeatsimenu kas. Tėtušukas labai gerbė ir vertino skaitovą, stebėjosi jo sugebėjimais.

Pokario metais Tėtušukas artimiau bendravo su mokytojų Katinų šeima, vertino jų draugystę.

Man besimokant paskutinėje, aštuntoje klasėje, Tėtušukas savo 1935 m. vasario 23 d. laiške taip rašė: „Mane labai džiugina, kad tau patinka mano raštai. Vienuoliu pasivadinau dėl to, kad aš vienuomos gyvenime nepažinau ir nepažįstu, aš vis gyvenu ir bendrauju su kitais kur nors matytais žmonėmis, vaizdais. O savo gyvenime aš daug mačiau žmonių ir vaizdų. Jei mane kada kankina nemiga, tai aš įsi-vaizduoju sau, kaip Kaukaze, Darjalo tarpukalnėje,

Terekas amžinai kovoja su uolomis, kaip Berlyno centrinėje stotyje kas minutė išeina-ateina traukiniai, ir koks ten visuomet ir dieną, ir naktį didelis judėjimas, kaip Etna ir Vezuvijus spjauo į padanges verdančią lavą ir t. t., ir t. t.

Taigi vienuomos aš nepažįstu, o tuščios draugystės nemėgstu ir joje jaučiuosi suvaržytas ir vienišas. Be to, aš vienas savo kabinetu galiu daugiau nuveikti — parašyti negu ką nors bendrai padaryti. Organizuoti ir vadovauti aš netinku, bet ką nors remti, padėti, įkvėpti — tai mano dovana.“ (...)

Kai apsigyvenome Ažupiečiuose, naujuose namuose, eidavome maudytis ties Vilnonienės pirtelė, o turėdami daugiau laiko — priešais Anykščių šilėlių, ties Didžiąja sala. Ten, stiprios srovės užtekty, buvo gili duobė, ten mes ir maudydavomės.

Vanduo ir maudymasis man primena pasaką, kurią Tėtušukas yra sakęs, ją vienintelę tik ir prisimenu.

„Labai labai seniai prie pat ežero stovėjo didelė pilis, kurioje gyveno karalius Krūminis su pačia. Jie turėjo labai gerą, meilią ir gražią dukterį, vardu Nijolę. Ją mylėjo ne tik tėvai, bet ir visi žmonės.

Vieną karštą vasaros dieną Nijolė labai įsigeidė maudytis. Tėvas nenorėjo leisti, bet Nijolė taip prašė, kad jis ėmė ir sutiko. Tik liepė šimtui tarnaičių mergaitė lydėti ir ją saugoti. Vos tik Nijolė pradėjo puškentis ežere, išnirio vandenio ranka ir įtraukė ją gelmėn. Veltui šaukė, aimanavo subridusios ežeran tarnaitės — Nijolė nebeapsirodė. Užsirusios Krūminis prakeikė tarnaites: „Kad jūs pavirstumėt nendėmis ir linguodamos žiūrėtumėt vandenin tol, kol pamatysite Nijolę!“ Kai tik Krūminis ištarė tuos žodžius, tarnaitės bematant pavirto nendėmis. Ir dabar dieną naktį nendrės stovi įbridusios vandenin ir, papūtus vėjeliui, tyliai šnara: „Lingu lingu lingutėlės, vai, mes, nendrės nabagėlės, Nijolės karalaitės užburtos tarnaitės. Tada žmonėmis tikrai atgysim, kai Nijolę pamatysim. Žiūrėkit, žiūrėkit, ar nematyt“, — tyliai šnara nendrės linguodamos. O Nijolės kaip nematyt, taip nematyt...“

Gal aš dar buvau ne koks, kad beveik patikėjau.

Tuo metu, aišku, aš nesidomėjau, ką Tėtušukas rašo, tik atsimenu, kad mėgdavo deklamuoti: „Salta, tyli naktis buvo, švietė mėnuo mėnesėlis. Sviesios žvaigždės sidabrinės iš dangaus žemyn žiūrėjo ir mirksėjo... Kelio jojo bernuželis. Eglė, arčiau kelio kur stovėjo, užkabino bernužėlį, užkabino, užkerėjo ir paverė bernužėlį į berželį svyrtonėlį...“

O kai būdavo gerai nusiteikęs, tai mėgdavo niūniuoti:

Viena duktė — Dundula,

Kita — Samadžiukė,

Vienas sūnus — Lukošius,

Kitas — Tamošiukas...

Kai persikėlėme į naujus namus Ažupiečiuose, Tė-

tušukas labai susirūpino sodu. Iš medelynų ir pažįstamų sodininkų parsiveždavo įvairių vaismedžių ir sodindavo gale kluono ir už klėtelės. Patys sodindavo: vienas palengva kasam žemę, o kitas laikom ir lengvai judinam medelį, kad šaknys geriau užsiptų. Paskui reikėdavo laistyti. Atsimenu, karštą vasaros dieną Tėtušukas, nusivilkęs švarką, neša vandenį, ir aš turiu padėti. O man taip rūpi greičiau darbą užbaigti, taip rūpi bėgti prie upės, kur draugai valtelėje tikriausiai manęs laukia...

Lazdyną, kuris auga priešais kapą, ties tvora, parvežėm iš Liepdegėnų tais metais, kai degė Rubikių kaimas. Mes, važiuodami pro Seimyniškių kaimą, už Anykščių matėme didelę juodų dūmų juostą.

Sodą Tėtušukas labai mylėjo ir brangino. mėgo pats apkarpyti medelius. Obuolių jis niekam negailėjo, galėjo skinti ir rinkti, kas tik norėjo, tačiau jeigu nulašė šaką, tapsi jam didžiausiu neprieteliu.

Stasys ZUKAUSKAS

SU Vienuoliu pažįstami iš mažumės. Kai mes buvom daug jaunesnės ir gyvenom tėviškėj, ten, kur dabar Lukoševičiai, tai Vienuolis dažnai ateidavo — ir vienas, ir su savo tėveliu. Pasiremdavo tas lazdele ir klausydavo, kaip mes giedam (dainuojam).

Mūsų mamutę rašytojas labai gerbė. Jis mus ir į A. Baranausko minėjimą pakvietė. Minėjime buvome tiksliai trise, mamutė, Rozalija ir aš. Mamutė apsisėdusi juodai, užsivilkusi savo juodą jupele, pasirišusi prijuostę, užsirišusi nuometą. Mes su Rozale apsiengusios tautiniais drabužiais.

Minėjimas buvo parapijos salėje, kuri vadinosi Baranausko sale. Ji buvo pilnutėlė žmonių, o paskui mus pakvietė ant scenos. Mamutė sėdėjo vidury, o mes su Rozale stovėjome iš šonų. Giedojome A. Baranausko „Ko gi skauda man širdelę“, „Sudiev, Lietuva“. Mamutė vedė, o mes pritardėme. Mamutė turėjo labai gražų sopraną.

Matyt, gražiai dainavom, jei Tumas-Vaižgantas užlipo ant scenos ir pabučiavo mamutei ranką.

Pas Vienuolį mes būdavome dažnai kviečiamos. Giedodavom ir sode, ir viduj, tik kokiom progom — nebeatsimenu. Sodas tada kitaip atrodė: nebuvo laiptų, medžių buvo tankiau.

Vakarais, būdavo skubam, apsiruošiam ir tada — paupin. Dainuojam. Tai ir užgirsi — tekš, tekš — kas nors jau ploja. Arba, žiūrėk, tai vienas, tai kitas — ir ateina. Tai kunigas koks, tai Antanas Zukauskas. Seniau inteligentai: kunigas, vaistininkas, dar gydytojas, koks nors raštininkas — ir viskas.

Vienuolis sakydavo mano mamutei:

— Jeigu aš pirmas mirsiu, tai tu pagiedosi už mane valandas, o jei tu pirma mirsi, tai aš tave aprašysiu.

Bet, mamutei mirus, jis atėjo ir atsiprašė: „Negaliu pažado išpildyti — sąlygų neturiu“.

Emilija KAIRYTĖ-PETRONIENĖ

KARTĄ rašytojas lyg pasigyrė, lyg informavo mane, kad dvi Vilniaus aktorės yra parašiusios jo „Paskenduolės“ inscenizaciją. Greitu laiku jos atvyksiančios į Anykščius supažindinti jį su tuo inscenizavimu ir gauti jo pritirimą. Prašė mane su žmona būtinai tą dieną pas jį būti. Neilgai trukus tos vilnietės pas jį ir atvyko. Jas atvežusi „Volga“ tuojau pristatė pas jį rašytoją B. Buivydaitę ir mano žmoną, o manęs nerado — aš tą vakarą dirbau mokykloje. Rašytojas per direktorių paskambino man ir prašė būtinai dalyvauti tame pasitarime. Aš

dar bandžiau teisintis savo darbu mokykloje ir žadėjau ateiti kiek vėliau. Tačiau beveik įsakmū tonu liepė viską atidėti ir tučtuojau vykti — jis jau siunčias „Volgą“. Nieko kito nebėliko, kaip, susitarus su direktoriaus, nutraukti pamokas ir važiuoti. Be savo žmonos ir rašytojos B. Buivydaitės, radau ir vilnietes viešias: aktorę K. Kymantaitę ir rašytoją A. Liobytę. Ant stalo buvo paruoštas magnetofonas — viešios nios buvo atvežusios veikalą jau surežisuotą ir į magnetofono juostelę įrašytą. Tuojau pat išgirdome ir patį įrašą. Visi labai dėmesingai klausėmės. Susikaupęs tyliai, ramiai sėdėjo ir rašytojas. Aktorė K. Kymantaitė visą laiką vis aiškino, komentavo, nes mes girdėjome tik garsą ir nieko nematėme.

Stai vienas pirmųjų paveikslų — Veronikos ir Juozelio meilės scena. Veronika sako bijanti Dievulio, jis viską matęs. Juozelis čia pat stovintį kryžių uždengia kepure ir nebėra ko Dievulio bijoti. Pasigirsta kritika, kad tai groteskiška scena ir netipiška. Tuojau pat šią mintį palaiko ir rašytojas, pareikšdamas savo vienuolišką filosofiją, kad meilė esąs šventas dalykas, kad tuo būdu ji tik suvulgarinama. Kymantaitė pažada šį Juozelio veiksmą panaikinti. Bet labiausiai rašytoją suerzino bažnyčios scena, ypač giedojimas. Rašytojui atrodė, kad tai liaudies papročių parodija, kad mūsų žmonės gražiau giedodavę, ir apskritai scenajam labai nepatinka. Kymantaitė ima demonstruoti, kaip tai busia teatre. Ji net atsiklaupusi rodo, kaip mūsų bobutės melsdavosi. Drauge atkreipia dėmesį, kad įrašo metu mikrofonas nege-roje vietoje buvęs įrengtas, todėl iškraipęs garsą. Užtikrina, kad spektaklio metu taip nebūsią. Vis dėlto pažada dar kartą sutikslinti ir pataisyti. Bet visų labiausiai rašytoją suerzino nakties scena, kai fanatikai kaimo bernai, dainuodami užgaulias dainuškas, akmenimis daužo, degutu tepa klėties duris.

— Ne, ne tokie buvę mūsų žmonės, švelnesnės, lyriškesnės dainas jie dainuodavę, — pareiškė rašytojas. Tik iškraipymas tikrovės ir t. t.

Rašytojas taip susijaudino, kad jam net leko prigulti ant čia pat esančios sofos. Ir dabar memorialiniame muziejuje toji sofa tebėra. K. Kymantaitė pažada sušvelninti šią sceną. Jau šiek tiek nusiraminęs rašytojas leidžia veikalą vaidinti. Išvažiudamos vilnietės pakviečia mus į premjerą ir pažada „Volga“ nuvežti.

Po kiek laiko susitinka mane rašytojas ir išdėsto savo mintis. Į premjerą jis nevažiuosias, na, „susirgias“. Premjeros proga jis busias kviečiamas į sceną. O jeigu vaidinimas busias jam nepriimtinas, tai ką jam daryti? Ne, geriau jis palauksias. Jeigu sužinosias, kad viskas gerai, tai vėliau šį spektaklį pamatysias. Taip ir įvyko premjera be rašytojo. O po to prasidėjo konfliktas — rašytojas sakė parašęs raštą teatro direktoriui ir reikalavęs išbraukti savo pavardę. Galų gale buvo rastas kompromisas. Susitarė šią „Paskenduolę“ vadinti ne Vienuolio veikalu, o tik pagal Vienuolį ar Vienuolio kūrinių motyvais. Bet apskritai rašytojas „Paskenduolės“ inscenizacija niekad nebuvė patenkintas.

Jonas KATINAS

RASYTOJAS pats apsupo save nuostabiu gamtos grožiu ir dalinosi juo su kitais. Kviesdavo pasėdėti ant suolelių, kai sprogs ta svyrukliai beržai, kai sodas skęsta žieduos, pritvines svaigčių kvapų ir prigrotas, prigiedotas paukščių. Siūlydavo kartu patylėt vasaros vakarais, kai snaudžia medžiai, o ant jų šakų groja ir šoka žiogai arba pučia gūsiais svaiginantį kvapą džiūstančio šieno kupsteliai, kai, rodos, girdisi Šventosios šuolis per

A. Vienuolis-Zukauskas tarp studentų lituanistų prie A. Baranausko klėtėlės.

elektrinės užtvanką. Rašytojo sode augo įvairių rūšių medžiai. Ruduo juos taip perdažydavo, kad apstulbdavai nuo spalvų ir atspalvių įvairovės. O žiemą irgi nuostabu.

Rašytojui ir visų Anykščių apylinkių gamta buvo pažįstama tarsi savas sodas. Ir nors keista, bet mes prašydavome supažindinti su ja, o jis mus kviesdavo ir keliasdešimtąjį kartą vesdavo savo pramintais takais, nes negalėjo nesidalinti su kitais savo susižavėjimu, džiaugsmais. Kas ne kas, o jau Vienuolis tai žinojo, kad „pasidalintas džiaugsmas perpus didesnis džiaugsmas“.

Prisimenu vieną kelionę kartu. Rašytojas nemėgo aiškių, lengvų kelių. Jam patiko žygis su kliūtimis ne tik fizine, bet ir dvasine prasme. Veda prie Puntuko kairiuoju Sventosios krantu, neaplenkdamas brūzgynų, stačių skardžių, „pasiklysdamas“, leidamas kitiems ir pats sau patirti klaidžiojimą, nerimą. Netgi gąsdina, kad Puntuką seniai praėjome, o dabar jam nežinomi miškai. O kai pagaliau kaip iš žemės išdygsta Puntukas. Visi pavargę, o rašytojas ne. Jis ieško aukuro, „suradęs“ rodo ir jau pasakoja apie vaidilutę ir karžygį Puntuką. Apie Darių ir Girėną gali kai ką papasakoti ir kiti, o rašytojo silpnybė gili senovė, žyniai, kurių išminties klausytis rinkdavosi lietuviai čia ir prie šventųjų ažuolų. Grįžtant šileliu, rašytojas egzaminuoja, „koks čia paukštis gieda“, ir atsakinėja daugiausia pats, nes mes — nemokšos vaikai gamtos karalijoje, net ir mokytoja gamtininkė S. Varatinskaitė.

Kitą kartą išveda mus: O. Sudeikytė, J. Kaušpėdienė, R. Vasiljeviene, Katinienė ir kt. dešiniuoju Sventosios krantu Pašventupiais. Tikslas — aplankyti Puntuko brolių ir Karalienės liūną. Nusakęs, kiek maždaug kelio iki akmens ir kad jis atokiau nuo Sventosios kranto, siūlo išsiskirstyti ir atrasti. Atradus iškelti vėliavą ir laukti. O pats dingsta miške. Ieškom susižukaudami, kol kažkuri šaukia: „Čia, visi čia“ ir užlipus mosuoja vėliava — nosine. Rašyto-

jas atsiranda paskutinis ir klausia, ar pagerbėm Brolių: kas pirmą kartą, tas lai kapeiką užkasa, kad vėl sugrįžtų, o inicialą brėžti — gink Dieve. Nuo tada jau sužinojome, kad inicialai akmenyse, sienose, o dar baisiau — medžių kamienuose — rašytojui duria tiesiai širdin ir ilgam sugadina nuotaiką.

Karalienės liūno tikimės nepaprasto. Juk jis, aplinkui esantys brūzgynai ir miškai buvo „Kryžkelių“ gamtos prototipai. Rašytojas tą prisipažino. Išeinam iš pušynų, patenkam į tamsią, drėgną lapuočių karalią: po kojomis pinasi kažkokie šliaužiojantieji augalai, alksnius apviję lyg apyniai. Riešutynas toks tankus ir tamsus, kad po šakų palapinėmis pažemė beveik plika. Gūdu, bangu, trenkia durpynu, trūnėsiais, aitría pelke. Rašytojas vis pirmas, vis palaiko pakėlęs šakas, kad jos nekapotų moterims akių, baksnoja lazdele į neryškų taką, vis drėgesnį, žemesnį ir sako: „Liūliuoja, liūliuoja, liūliuoja. Eikit, tamsos, tik kūrgrindu, kūrgrindu, vienas paskui kitą“. Ir mes einam žąsele, nes iš tikrųjų po kojomis jau šlapias pabalys.

— Tšs, ar girdit, karalienė vaitoja, rauda!

Vadinasi, jau prie tikslo. O tas Karalienės liūnas — didoka, bet bebaigianti užaugti bala, kurioje kurkia varlės. Vis dėlto jos nepereisi, neperbrisi. Nuo tako pamestas postoris medžio kamienas, o ties jo galu — virš liūno labai pasviręs medis. Juo galima gerokai pašliaužti pirmyn ir pažvelgti į liūno vidurį, kur dar tyvuliuoja atvira gelmė.

— O aš čia neseniai buvau vienas. Gerai įsižiūrėjau. Gilumoj kėpsio karalienės karieta. Tik įsižiūrėkit, tamstos! Pamatysit.

Pasirodo, ir rąstigalį patiesęs rašytojas. Jis tūkiai mirkčioja ir žiūri į mus primygtinai, lyg ko maldaudamas. Ir pabandyk nesistebėti Karalienės liūnu, — įskaudinsi. Kas ilgiau žiūri, kas įdėmiau klausosi, kas daugiausia stebisi, tas rašytojui ir mieliausias.

Ona GIKYTE-SAKENIENĖ

Domicelė Tarabildienė (1912 – 1985)

Būsimoji dailininkė gimė prieš 80 metų, balandžio 26 dieną Andrioniškyje. Lankė Rukiškio pradžios mokyklą, kur mokytojo Domininko Urbono dėka pasiryžo rinktis menininkės kelią. Baigusį Kauno Meno mokyklą ir studijas Paryžiuje, tapusi pripažinta ir plačiai žinoma dailininke, Domicelė Tarabildienė ne nutraukė tų giluminių ryšių su savo gimtuoju kraštu, su savo artimaisiais, gyvenusiais prie Traupio esančiame Mociūnų kaime. Traupio kapinėse palaidoti Domicelės Tarabildienės tėvai, rezistencijos kovose žuvęs brolis Motiejus, sesuo Julė. Dailininkė lig pat savo mirties aplankydavo gimines, ji saviems ir artimiems šio krašto žmonėms yra dovanojusi ne vieną savo paveikslą.

Domicelė Tarabildienė, 1938 m.

Saulė, 1967 m. Lino ražinys.

Ikaras (Arūnui atminti). 1972. Gratažas.

Dailininkė apie save

„...kai minėjimas grįžtu į vaikystę, visada randu save kur nors kamputyje labai užsiėmusią. Dažniausiai matau save lipdantią molinį gaidelį. Jį papuošti likromis plunksnomis man būdavo didžiausias rūpestis ir džiaugsmas.“

„...nuo to laiko visos mano dienos buvo skirtos mokyklai. Jei kada susirgdavau, niekam nesiskųsdavau, nes mama tą dieną galėtų neleisti į mokyklą. Mokytojas man pasidarė didžiausias draugas. Jis dažnai man pasakodavo apie meną ir kreipė į ten, kur veržiausi nuo pat kūdikystės.“

„...K. Sklėrius buvo nepakeičiamas. Jis vienintelis, kuris mokėjo perduoti mokiniams savo patyrimą ir žinias. Būdavo atsisėda studento vieton ir ant jo darbo piešia. Tada visi mesdavo savo darbus, apstodavo profesorių ir žiūrėdavo. Jis mums davė tvirtus piešimo pagrindus.“

„...menininko gyvenimas — degantis krūmas: galima lypsnoti, galima ir susmilkti, virsti pelenais. Norint šviesti reikia dirbti, dirbti, dirbti, net pro ašaras kurti grožį. Kito kelio aš nežinau...“

„...man darbas — kančia. Be galo sunkiai surandu tai, ką noriu išreikšti... Amžinai vis nerimas ir nepasitenkinimas.“

Domicelė Tarabildienė su savo šeima. Sėdi Petras Tarabilda ir Domicelė Tarabildienė su anūkais Agnium, Rasa, Saule ir Darium. Stovi iš kairės: sūnūs Arūnas, Rimtas su žmona Vija, Ramonas ir duktė Giedrė. 1969 m.

V. Luckaus nuotrauka

Stepono Kairio laiškai

Steponas Kairys — inžinierius technologas, politikas, publicistas, profesorius, Lietuvos nepriklausomybės akto signataras.

Gimė jis 1878 metais Kurklių valsčiaus Užunevėžių kaime. „Aš esu aukštaitis. Jei žiūrėtum iš Kurklių bažnyčios varpinės, mano gimtasis kaimas yra pats tolimiausias Kurklių valsčiuje (...) Mano gimtasis kaimas Užunevėžiai, atskirti nuo pasaulio laukus supusiu žalio miško vainiku“, — rašo Steponas Kairys savo atsiminimuose.

1886-87 m. Kairys lankė Kurklių valsčiaus pradžios mokyklą, 1894 m. baigęs Palangos progimnaziją, toliau mokėsi Šiaulių gimnazijoje, vėliau įstojo į Petrapilio technologijos institutą. Petrapilyje Steponas Kairys aktyviai dalyvavo lietuvių studentų savitarpės pašalpos draugijos ratelyje, kurio narių bene svarbiausias tikslas buvo platinti ir remti lietuvišką spaudą, joje bendradarbiauti. Šio ratelio veikloje dalyvavo broliai Povilas ir Jonas Višinskiai, Pranas Vaičaitis, Vaclovas Biržiška, Antanas Smetona ir nemažai kitų tada Petrapilyje studijuojančių lietuvių. Lig mūsų dienų išlikęs ir čia publikuojamas Stepono Kairio laiškas Povilui Višinskiui liudija apie to meto studentų nuotaikas, jų veiklos kryptį. Patį Steponas Kairys už dalyvavimą studentų sąjūdyje du kartus buvo iš instituto pašalintas (1899 ir 1901 m.)

1904-07 m. Steponas Kairys aktyviai dalyvavo Lietuvos socialdemokratų partijos veikloje. Savo atsiminimų knygoje „Lietuva budo“ jis rašė: „1904 m. partijos veikla žymiai pagyvėjo. Susiorganizavo savi keliai literatūrai iš M. Lietuvos gabenti, ir gerai konspiruotas aparatas įtemptai veikė. Buvo svarbu, kad partijos centro komiteto vis dažniau leidžiami atsisaukimai būtų laiku išplatinti. Suvalkijos keliais aptarnaudavo pačią Suvalkiją, Kauną, Vilnių ir Aukštaitiją. Žemaitijos keliuėjo literatūra Šiaulių rajonui, žemaičiams į Rygą ir Liepoją“ (P. 336). 1904-07 m. Steponas Kairys palaikė ryšius, susirašinėjo su Felicija Bortkevičiene. Apie tą jų bendradarbiavimą, platų veiklos užmojų liudija keletas išlikusių, konspiruotai rašytų laiškų.

1908 m. baigęs Technologijos institutą, Steponas Kairys drauge su inžinieriumi Petru Vileišiu išvyko į Samaros guberniją statyti tiltų Volga—Bagulma geležinkelii. 1911 m. rudenį grįžo į Lietuvą, apsigyveno Vilniuje. 1916 m. pradžioje S. Kairys kartu su P. Klimu, A. Smetona, kunigu J. Štankevičiumi ir J. Šauliu sudarė lietuvių politinės grupės branduolį, rūpinosi lietuvių politikos reikalais, Vilniaus konferencijos sušaukimu. Kai Taryboje iškilo vokiečių okupacinės valdžios brukamų konvencijų klausimas, S. Kairys gynė visiškos Lietuvos nepriklausomybės siekį, protestuodamas prieš kokius nors kompromisinius variantus su okupacine valdžia, drauge su M. Biržiška, S. Narutavičiumi ir J. Vileišiu 1918 m. sausio 26 d. laikinai iš Tarybos pasitraukė. Tos pasitraukimo priežastys ir motyvai paaiškėja iš Stepono Kairio laiško, rašyto Tarybai 1918 m. sausio 28 d. Tarybos daugumai atsisakius 1917 m. gruodžio 11 d. duoto vokiečiams konvencijų pasižadėjimo, S. Kairys grįžo į Tarybą ir 1918 m. vasario 16 dieną kartu su kitais jos nariais pasirašė Lietuvos nepriklausomybės aktą.

1923-1938 m. Steponas Kairys dirbo Kauno miesto savivaldybėje kanalizacijos ir vandentiekio skyriaus vedėju, savo tarnybos reikalais tekdavo jam važinėti į užsienį, ten ir poilsiauti. Kai kuriuos savo įspūdžius jis išsakė laiškuose draugams, artimiesiems. Yra išlikusių laiškų Kiprui Bieliūniui, pusbroliui Jonui Puzinui ir jo žmonai Konstancijai.

Epistolinis Stepono Kairio palikimas nėra gausus, tik vieną kitą laišką pavyko rasti Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje (VU RS), Martyno Mažvydo nacionalinės bibliotekos rankraštyne (MM RS). Skaitytųjų dėmesiui pateikti laiškai publikuojami pirmą kartą. Galbūt ši publikacija bent kiek atskleis sudėtingą iš mūsų krašto kilusio Stepono Kairio asmenybę, paaiškins kai kuriuos jo gyvenimo ir veiklos momentus. Steponas Kairys vėliau pasitraukė į Vakarus, kurį laiką vadovavo VLIK'ui (Vyriausiajam Lietuvos išlaisvinimo komitetui), sovietinėse enciklopedijose apibūdinamas kaip „aktyvus buržuazinių nacionalistų anfitrųbinės veiklos dalyvis“.

Daiva GADLIAUSKAITĖ

Povilai Višinskiui

Petrapilis [1899] kovo 17

Mieles Povilai! Nepyk, kad taip ilgai Tau nieko nerašiau, bet už tatau dabar gansi nuo manęs daug visokių žinių. Pirmiausia kas link Tavo reikalų. Ant lekcijų jau užrašiau. Parašiau šitokias: Inostrancev¹ — Geologija (4), Petri² (6), Brunov³ — električestvo (1) ir Vedenski⁴ — fiziologija. Gobi⁵ pasirašė ir lapas jau atiduotas Nikitnikovui⁶. Nuo mokesčių esi atleistas. Kas link „začiotų“⁷, tai jie Tau žadėjo padaryti — tai galėsiu aš pasirūpinti, nes matai reikia su koku tai reikalu apeiti visus profesorius: taip man sakė Nikitnikovas. Geresnės žinias gausiu nuo St. Galiun'o⁸, nuo kurio dažniau ir ant kokių lekcijų Tau reikia užsirašyti. (Jis Tave sveikina.) Kas link prašymų tai jau pradėjo priiminėti nuo 15 kovo. Taigi gavęs mano laišką tuoj paskubėk išsiųsti prašymą Petrapilin. Formą paduosiu toliau. Prie jos reikia pridėti, kad nori, kad popierius išsiųstų „mestu žitelstviu“⁹. Savo „vchodnoi biliet“¹⁰ atsiųsk man, kad galėčiau atiduoti Nikitnikovui.

Tokiu būdu galėsi visiškai nebeatvažiuoti Petrapilin. Tiktai vargiai kas gero iš to išeis, nes nuo šiandien mūsų universitete vėl prasidėjo obstrukcija¹¹, kuri turbūt šiek tiek prastrauks. Man matos, kad abelnai šią vasarą nebebus egzaminų — turbūt atidės ant rudens. Bet visgi Tu ant (...) nežiūrėdamas, išleisk savo prašymą į konceliariją. Dar rūpinsiuos, įelgu tik bus galima, apie Tavo reikalą. Jei varys iš Petrapilės, tai pasistengsiu atiduoti reikalą kitam — pav. (...) Jonui.¹² Ant užgavėnių buvo vakaras Palmoje¹³ vieni šokiai dėl didžiaturčių, ne dėl darbininkų. Bet neprisidėjus nė demokratams, nė studentams, nepavyko — prakišo 12 ar 15 rublių. Zada ant Velykų statyti komediją, bet be studentų vėl vargiai ką bepadarys.

Mūsų ratelis¹⁴ šiek tiek susilpnėjo. Mat atėjo laiks egzaminų, taigi ir susirinkus nėr ką skaityti. Dar irgi sutrukdė mumis sumušimai studentų.¹⁵ Kad būtų visiškai palaidotas, tai dar negalima sakyti. Gal sąnariai¹⁶, pagyvenę per vasarą Lietuvoj, prisigers šiek tiek geros dvasės ir sugrįžus atgal su didesnia energija kibs prie darbo. Už tat materjališkas jo padėjimas gana gers. Nežiūrint ant to, kad šįmet išleidom

savo kaštu knygelę¹⁷, patam atspausdinom gramatikėlę¹⁸ visgi pinigų turime absčiai. Kalbos apie Liet. klausimą¹⁹ šiek tiek nutilo. Siulga (Smilga²⁰) pasakoja, kad visas reikalas susitūrėjo dėlei (...) Maisto jokio dar negavom, bet turim viltį, kad greitai bus. Dabar per tikrą žmogų išsiuntėm ir pinigus. Gyveno čia pas mus kokią nedėlę Antanas Olekna²¹ (šįmet baigęs Maskvoje). Turėjo žmogus stipendiją ir už tai dabar turi tarnauti 3 metus Gudijoje. Norėjo kaip nors išsisukti, bet nieko nepadare. Jis per žiemą gyveno Vilniuje, taigi atvažiavęs pasakojo mums keletą gerų naujienų. Sako, kad Vilniuje atsiradus gana daug lietuvių, kurie nori sutverti sau tokią pat draugystę²² kaip čia pas mus Petrapilyje. Jau darė keletą vakarų, kurie atnešė šokių tokį pelną. Nuo paskuti io vakaro pelnijo 250 r., kurie eis ant reikalų V. Sako, kad keletas yra karštų Liet., katrie dar tebemoka lietuviškai. Dabar ten eina kova su vyskupu kas link lietuviškos bažnyčios. Vyskupas niekaip nenori sutikti atiduoti bažnyčios. Bet turbūt užkariaus. Ant vasaros su A.²³ žadam važiuoti Vilniun starotis vietų banke. Pagyvenę ten, apsipažinsime su vieta, patam, pabaigus universitetą, drąsiau bus važiuoti ten apsigyventi.

Nauja obstrukcija pasikėlė dėlei šitokių priežasčių: 1) nesugrąžino visų išsiųstų žmonių Kijevo univers. ir Varšuvos.²⁴ 2) 15 kovo pas mus universitete padarė (...) ploščiuose ir atrado pas vieną litografuotą atsišaukimą, nunešė su ploščiu pas inspektorį iš to pasikėlė didelis triukšmas. Užteks naujienų šiam kartui. Norėjau rašyti formą, bet geriau pridėsiu blanką, ant kurio galėsi parašyti prašymą su aukščiau minėtu prierašu. Gaila, kad neatsiuntei mums raštų Zemaitės, turėtumėm bent ką pasiskaityti susirinkus. Jeigu kas paklius rankosna, tai siųsk mums, žinojau kad Brakaičiūtė²⁵ žadėjo išvažiuoti, bet kad ji važiuos per Jaltą²⁶ nieks man nesakė. Taigi gramatikėlė paliko neišsiųsta.

Rašyk. Bučiuoju Tave

Stepas

17/III Petrapilė

Tekstas iš autografo VU RS E 30. Be datos. Datuojamas pagal laiško tekstą.

Povilas Višinskis (1875-1906) — lietuvių tautos atgimimo veikėjas, visuomenininkas, publicistas, politikas, vienas Lietuvos demokratų partijų kūrėjų. 1894 m. Višinskis baigė Siaulių gimnaziją ir tų pačių metų rudenį įstojo į Petrapilio universiteto gamtos mokslų fakultetą. Čia įsitraukė į Petrapilio lietuvių studentų draugijos veiklą.

¹ Aleksandras Inostrancevas (1843-1919) — geologas, Petrapilio universiteto profesorius, Petrapilio Mokslų akademijos narys-korespondentas, tyręs Rusijos europinės dalies šiaurę.

² Eduardas Petri (1854-1899) — geografas ir antropologas. Nuo 1887 Peterburgo universiteto profesorius, Rusijos antropologų draugijos vicepirmininkas.

³ Piotras Brunovas (1853-1927) — meteorologas, pasižymėjo darbais fizinės geografijos ir meteo-

rologijos srityje. Pradėjo profesoriauti Petrapilyje, nuo 1890 m. Kijeve, o nuo 1895 m. ligi mirties vėl Petrapilyje.

⁴ Aleksandras Vedenskis (1856-1925) — filosofas ir psichologas Neokantininkas. Nuo 1880 m. Peterburgo universiteto profesorius, nuo 1899 m. Sankt Peterburgo filosofų draugijos pirmininkas.

⁵ Kristupas Gobi (1847-1919) — botanikas, Petrapilio universiteto profesorius. Jo darbai iš dumblių ir grybų sistematikos ir morfologijos sri-

⁶ Neidentifikuotas asmuo.

⁷ Įskaitų

⁸ Neidentifikuotas asmuo

⁹ Pagal gyvenamąją vietą.

¹⁰ Turima omeny leidimas — numeris įeiti į Petrapilio universitetą.

¹¹ Studentų suėmimai, persekiojimai, siekiant užkirsti jų dalyvavimą politinėje veikloje. Uždraustos įvairios organizacijos.

¹² Veikiausiai minimas Povilo Višinskio brolis, kuris tuomet buvo Peterburge.

¹³ Nenustatyta vieta

¹⁴ Eina kalba apie Peterburgo lietuvių studentų savitarpinės pašalpos draugiją, kurios nariu St. Kairys tapo 1898 m. rudenį. Savo atsiminimuose jis rašo: „Lietuvių studentai Peterburge pradėjo organizuotis 1897 metais. Tais metais Povilo Višinskio iniciatyva susikūrė Lietuvių savitarpės pašalpos draugija, apjungusi studentų daugumą formaliai savišalpos pagrindu. Bet draugija turėjo ir sau papildomąjį gal svarbiausią uždavinį — remti bei platinti lietuvišką spaudą ir joje dalyvauti“.

(Steponas Kairys „Lietuva budo“, Niujorkas, 1957, P.311)

¹⁵ „1899 metais pavasarėjant (...) bene vasario mėnesį įvyko milžiniška studentų demonstracija Nevskio prospekte, Kazanės aikštelėje, Policmeisteris puolė demonstrantus visomis savo jėgomis. Kazokai kapojo studentus nagaikomis (...). Buvo kruvinių aukų, areštuotų ir kalinamų...“

(Steponas Kairys „Lietuva budo“ P.316)

¹⁶ Draugijos nariai

¹⁷ Pavadinimas nenustatytas

¹⁸ „Po pasisekusio vakaro per Kalėdų šventės suorganizavo lietuvių studentų konferenciją sausio mėnesį (1899) hektografu išspausdino P. Avižonio „Lietuvišką gra-

matikėlę“, pradėjo leisti knygeles. Šią gramatikėlę dar rankraštyje peržiūrėjo J. Jablonskis. Susipažino ir V. Kudirka, pritardamas autoriui, rankraštį grąžino su savo pastabomis. Nepavykus jo legaliai išspausdinti Dorpate, Avižonis rankraštį perdavė V. Siutavičiui, ir gramatikėlė buvo hektografuota savitarpiečių lėšomis.“

(Adolfas Sprindis „Povilas Višinskis“, Vilnius 1978, P.180)

¹⁹ Povilas Višinskis ir kiti ieškojo įtakingų žmonių tarp caro valdininkų, kurie aukštuose sluoksniuose keltų lietuviškos spaudos grąžinimo klausimą.

²⁰ Neidentifikuotas as-

muo.

²¹ Neidentifikuotas as-

muo.

²² Turima omenyje Peterburgo Lietuvių studentų savitarpės pašalpos draugija.

²³ Antanas Smetona.

²⁴ „Nesugrąžino visų išsiųstų žmonių Kijevo univers. ir Varšuvos — prisimenama kad, valdžia — negrąžino Varšuvos ir Kijevo universitetų studentų iš tremties už dalyvavimą bruzdėjimuose“ (Adolfas Sprindis „Povilas Višinskis“ P.182).

²⁵ Neidentifikuotas as-

muo.

²⁶ Laiškas rašomas Povilui Višinskiui į Jaltą, kur jis išvyko gydytis 1898 m. spalio 20 dieną.

Felicijai Bortkevičienei

27 VI 07

Petrapilis, 1907 birželio 17

GERBIAMOJI DRAUGE!

Namon! pargrįžau be jokių atsitikimų, poniškai, galima sakyti. Padėjimas čionai šiuo laiku labai nekoks. Reakcija kaskart vis drūčiau įsigali ir nagus rodo. Yra jau keletas susirgusių žmonių², spėjama, kad ir daugiau gali būti. L. Van.³ dalykai kol kas nėra pilnai paaiškėję. Yra viltis, kad galės žmogus neužilgo pasitaisyti su bagažu, kuris pas Giltinės⁴ tėvus yra dabar padėtas. Nutarta, kad jis būtų Jūsų globai pavestas, reikės jame tik atskirti reikalingus daiktus nuo supuvusių. Apie tai jam bus greitai laiku pranešta. Būtų gerai, kad visa, kas yra lenkiška, galima būtų suvežti į vieną vietą, sužinoti skaičiai ir paskui čia pranešti. Nėra didelio reikalo su tuo darbu labai skubinties. Apie pozicijas, kurias esat man nurodę sąskaitose, tuo tarpu dar nebuvo kalbėta, kai bus šiaip ar taip nutarta, pranešim Tamstai. Paskutinį kartą Tamstos pasiųstieji skatikai dar nėra paimiti į mūsų rankas gal dėl to, kad žmogus, kuriam jie buvo adresuoti, kelioms dienoms išvažiavo iš

miesto. Greitu laiku čia pasimainys kai kurie žmonės, galimas daiktas, kad tuomet važinės į Tamstą kas kitas, nepažįstama ranka turės tuomet pasirašinėti Baltru⁵. Su mano paliktais pas Tamstą daiktais galima bus taip padaryti: tiesiai geležinkeliu, bagažu ant žinomo antrašo čia. Tuo tarpu nieko tikro negalima, kadangi tokio antrašo neturiu gavęs. Pranešiu vėliau.

Tuo kartu siunčiu ačiū už ką globojot mane pas Jus viešint. Prašom labas dienas atiduot D-ams ir dr. B-kui.

Viso labo—Viktor⁶...

P. S. Tūlas žmogus prašo manęs persiųsti per Tamstą šį prūsų dokumentėlį. Sakosi, radęs jį Kaune ant vakzalo, mano, kad gali jis būt savininkui reikalingas ir prašo grąžinti, jei tik jį pažįstate ar galite sužinoti.

Viso labo—Viktor...

Tekstas iš autografo. VU RS D 828. (Iš „Varpo“ ir „Okininko“ redakcijų archyvų).

Felicija Bortkevičienė (1873-1945) — visuomenės veikėja, jaunuomenės šelpimo organizacijos „Žiburėlis“ pirmininkė.

Rūpinosi nelegalios spaudos platinimu, globojo ir šelpė nemažai pažangaus jaunimo atstovų.

¹ Petrapilis

² Suimtų, uždarytų kėlėjimuose.

³ Galbūt turimas ome-

ny Liudas Vaineikis, tuomet aktyviai dalyvavęs LSDP veikloje.

⁴ Konspiracinis vardas asmens, kurio nepavyko nustatyti.

⁵ Vieno iš socialdemokratų veikėjų slapyvardis.

⁶ Stepono Kairio konspiracinis slapyvardis. Be jo dirbdamas konspiracinį darbą 1900 m. Vilniuje (vasaros atostogų metu) turėjo dar du slapyvardžius: „Marjan“, „Zosia“.

ČIKAGOJE 1958 metais daktaro Juozo Pruns-
kio iniciatyva buvo išleista knyga „MANO
PASAULĖŽIORA“ — minčių apie tautą, kultūrą,
tikėjimą antologija. Šio leidinio autoriai, į Važarus
pasitraukę Lietuvos valstybės, visuomenės ir kul-
tūros veikėjai, išsakė savo pažiūras religijos, do-
rovės, kultūros ir lietuviybės klausimais, orienta-
vo tautiečius ne į materialinio pasaulio vertybes,
o į didžiuosius žmonijos ir tautos idealus, pala-
kančius laisvės siekį. Nereikėtų šito pamiršti ir
šiandien.

Tarp keliasdešimties autorių publikacijų randa-
me šioje knygoje ir iš Anykščių krašto kilusio miš-
kininko profesoriaus Jono Kupriono straipsnį
„Pagrindiniai dvasinio gyvenimo stulpai“. Moks-
lininko publicistika, tos daugiau kaip prieš tris-
dešimt metų pasakytos mintys neprarado savo
aktualumo ir dabar, jos verčia susimąstyti...

Pagrindiniai dvasinio gyvenimo stulpai

Jonas KUPRIONIS

Kažin kaip beatrodytų pasaulis, jei žmo-
gus gyventų tik fizinio pasaulio gyvenimu.
Tiesa, kiekvieno vabalėlio gyvenimas turi
prasnę, bet šiuo atveju ir žmogaus gyvenimas
tebūtų tiek įdomus ir vertas, kiek to vabalė-
lio.

Be fizinio pasaulio žmogus turi dar dva-
sinį, kuris pasireiškia nūjautimu aukštesnės
antgamtinės valios (religija), jautimu reikalo
tvarkyti gyvenimą pagal tam tikrus dėsnius
(moralė), noru gerėtis ir pačiam kurti ką
gražaus, vertingo (kultūra), patraukimu ben-
drauti su artimaisiais, bendrą kalbą bei pa-
pročius turinčiais žmonėmis (tautybė). Tai
keturi pagrindiniai dvasinio gyvenimo stulpai.
Jie vienas kitą paremia, papildo, bet viens
kito nepavarduoja.

1. Kai mama dar mažą prie lovos pasi-
klupdžiusi mokino poterių, tada Dievo pa-
veikslas turėjo aiškiai apibrėžtą pavidalą: tai
plačia barzda, ilgais plaukais, debesų apsup-
tas senelis, aplink kurį skrieja sparnuotos
vaikučių galvutės — angeliukai; kiti dar
dūdeles pučia. Simboliškas paveikslas: vai-
kai garbina Tėvą — žmogus garbina aukš-
čiausiąją valią.

Vėliau, gausėjant visokiai žmogaus pa-
tirčiai, anas paveikslas palaipsniui keičiasi.
Tačiau sunku suprasti, kaip atsitinka, kad

Studijų dienų Juozo Kupriono nuotrauka

kai kurių žmonių galvosenoj tasai paveikslas
visai išnyksta, o kartais dar net daugiau:
juose išauga neapykanta tiems, kurie aukščiau-
siajai Valiai nusilenkia. O, rodos, dalykas
taip aiškus: pažvelk tik į mėlynąsias dangaus
beribes ir paklausk savęs, kur yra tos erdvės
galas?.. ar kokia siena?.. ir kas už tos sie-
nos?.. kaip tie milijonai dangaus švyturių
siuva taip tiksliai nustatytu keliu?.. ir jau
vien iš to pamatai, kaip žmogus esi mažas
ir kaip tavo supratimas menkas, o iš kitos
pusės, kaip tave supanti visata yra didelė
ir kaip ją valdanti jėga yra galinga.

Laikyti save centru, į kurį turi gravituoti
visas pasaulis, yra paika. Iš kitos pusės, ne-
gudriau yra laikyti save tolygiu vabalui, kai
žmogus turi protą, su kuriuo lyg laiptais ga-
li gana dažnai kopti, iš kur jau gali ne tik
jausti, bet ir matyti visatos didingumą. Kaip-
gi tad nenulenkti galvos visatą tvarkančiai
Valiai.

Tokias priešingybes nebent galima būtų
išaiškinti tuo, kad kaip fiziniam pasauly, taip
ir minčių pasauly reikalingas įvairumas. Jei
miške nebūtų vilko ar lapės, tai visi kiškiai
išsigimtu. Taip ir mintis, perėjusi per kritiš-
kumo sietą, lyg per ugnį, nusivalo, išryškė-
ja ir gauna naują spindėjimą. Dėl to skir-
tingų minčių reikimasis yra reikalingas, ir

kova tarp jų yra natūrali. Reiktų tik, kad abi pusės tai suprastų: tada būtų mažiau kartu, nes priešingoji pusė nėra tavo priešas, bet tik tavo minties nuskaidrintojas.

2. Žmogaus asmenybės lygį paprastai matuojame pagal jo moralės bei dvasinės kultūros lygį. Šios vertybės gali pasireikšti įvairiais būdais, bet ryškiausiai jos parodomos, kai žmogus santykiauja su kitais, tiek pavieniais asmenimis, tiek su visuomene. Kiekvienas žmogus savo buvimu, savo veikla šį ar tą įneša į savo gyvenamą aplinką. Stipresnės, veiklesnės asmenybės savo pavyzdžiu ar veikla patraukia kitus ir susidaro judėjimai, įspaudžia gilesnius pėdsakus. Taip susidaro pavyzdžiai, veiklos papročiai, tradicijos. To viso poveikyje atskiros šeimos, visuomenės sambūriai ir pati tauta ar kraštas įgauna vienką ar kitą veidą arba charakterį.

Kaimo bernelis, slapta gabendamas per sieną knygas, arba eilinė kaimo moterėlė, po skvernu slėpdama lietuvišką maldaknygę, sukuria kitą epochą. Jie išryškina vieningos kovos bei rezistencijos pavyzdį, vėliau tapusį tautos charakterio bruožu, jos papročiu. Šis pavyzdys daug lėmė atsiradimui savanorių kovai už nepriklausomybę, jis skatino pasipriešinimą vėlesnėms besikeičiančioms okupacijoms, jis gaivina ir dabartinį pasipriešinimą svetimiems žmonėms ir svetimoms idėjoms.

Nepakankamas moralės bei dvasinės kultūros lygis atskirus asmenis ar grupes ir net tautą gali nuvesti kita kryptimi. Pavyzdžiui, nesutarimai tarp atskirų asmenų ar neišsprendžiami ginčai tarp įvairių visuomenės sluoksnių. Daug svarbesnis blogumas, kad jie palieka pėdsakus: jie įspaudžia savo bruožus į visuomenės ar net tautos charakterį ir sudaro labai nepageidaujamus papročius bei tradicijas. Minčių skirtingumas ir jų tarpusavio pasikeitimas, netgi kultūrinė jų kova, yra normalus dalykas. Tačiau nenoras ieškoti ar nesugebėjimas suderinti savo minčių, netgi su giminingo alvojimo žmonėmis, ir išėjimas į nepermaudaujamą kovą su visais, kas tik nors kiek ne su mumis, veda į susiskaldymą visuomenės į smulkias, mažiau tepajėgias ir dėl to mažiau ką tereiškiančias daleles. O tai jau ne kas kita, kaip asmenybės lygio pasireiškimas, tiek vadovaujančiųjų, tiek rėmėjų bei pasekėjų. Mokėjimas gražiai pašnekėti bei pasirodyti yra menas, o sugebėjimas pozityviai veikti — asmens kultūra.

Dažnesnis pagalvojimas ar mano minčių reiškinys bei veikla, arba rėmimas kitų veiklos, prisidės prie gražių papročių suda-

rymo ar atvirkščiai, galėtų mums daug padėti kontroliuoti savo žingsnius.

3. Šeimoje tėvai beveik visada geresnį kąsnelį atiduos vaikams. Dažniausia ir vaikai turi panašų jausmą tėvų atžvilgiu; gal ne visada brolis broliui ar seseriai. Tačiau, apskritai, šeima yra pagrindinis vienetas žmonijos pasiskirstymo gradacijoj. Sekantis vienetą yra giminė, toliau — tauta. Tai natūralūs žmonių susigrupavimai, kuriuos jungia kraujo giminystė, vienokia kalba, charakterio panašumai, papročių bendrumas.

Tiesa, idėjinių minčių pasaulis bei ekonominiai motyvai kraujo giminystės vienetų darnumą kartais aptemdo ar net visai sugadina. Antai, prieš keliolika metų ispanų tautą nusiaubė žiaurus vidaus karas ir tiek viena, tiek kita pusė kvietėsi svetimtaučius kovai prieš savuosius tautiečius. Arba dabar, kai komunistas lietuvis, norėdamas žūtį išsilaikyti valdžioje, kviečiasi rusų kovai prieš kitaip galvojantį savo tautietį. Bet čia jau žmogaus moralės ir dvasios kultūros, ar apskritai asmenybės klausimas. Tai jau iškrypimas iš natūralių prigimtinių vėžių. Argi aukštesnės dvasinės kultūros asmenybės, nors ir skirtingą galvą turėdamos, negali rasti būdo sugyventi, o būtinai turi siekti kito sunaikinimo?

Priklausymas tautai suteikia žmogui daug dvasinės stiprybės. Neturint to jausmo, susidaro tuštuma, kurios niekuo kitu negali užpildyti. Pvz. mes jaučiamės esą lietuviai. Daug vargo ir kančios ši tauta yra pakėlus ir dabar tebekenčia. Gausūs pakelių kryžiai ir koplytėlės tai simbolizuoja. Tačiau kaip mielas mums pakrypes Lietuvos laukų pakelėje kryžius! Jis tikrai lietuviškas: tiek lietuvių sielos ir meno į jį sudėta! Arba lietuviškos dainos, papročiai, legendinės vietovės — Palangoje ir t. t. Visa taip brangu, taip sava, kad būdamas svetur kas rytą būčiuotum savo šalies žemės sauja, jei tik ją turėtum.

Kai tauta iš praeities paveldi ir vėliau savo sūnų vertingais darbais bei žygiais papildo dvasinių vertybių potencialą, tai po to iš jo, lyg iš šaltinio, semia stiprinančių pajėgų. Pagarbos ir meilės jausmas savo tautai: padaro mus tobulesniais: stengiamės dirbti bei elgtis už kitus geriau, ypač svetimtaučių akyse, nes mes respektuojame savo tautą.

Numarinimas meilės jausmo tiek savo šeimai, tiek tautai yra tolygu kaip gėlei netekti savo natūralios spalvos švytėjimo bei kvapumo.

KARO įvykiai neaplenkė ir Anykščių krašto. Ejo 1915-1916 metai. Lankęs gimnaziją, devyniolikmetis jaunuolis Jonas Sližys tuomet gyveno pas tėvus Navinos kaime ir stropiai fikso savo į savo užrašų knygutę ką matė kieme, kaime, apylinkėje. Tų dienų aprašyme atsirado vietos ir kiškiui, nušuoliavusiam paruge, ir tėčio, tvirto lietuvių ūkininko, ginčams su vokiečių bei rusų karininkais dėl sugadinto inventoriaus, nu-draskytų stogų, ir nuniokotų Anykščių vaizdams, ir daugeliui kitų detalių, liudijančių kiek reikėjo pakelti mūsų kaimo žmonėms pirmojo pasaulinio karo metais, atsidūrus tarp dviejų svetimų kariuomenių, plėšiančių, vagiančių, deginančių...

Tolimesnis anų dienų gimnazisto Jono Sližio kelias: mokslas karo mokykloje, kovos su lenkais prie Beržininkų, Vievio, teisės studijos Vytauto Didžiojo universitete, vadovavimas Lietuvos kariuomenės dalims, atsakingas darbas Krašto apsaugos ministerijoje, žurnalo „Kardas“ redagavimas. 1940 m. spalio mėn. generolas S. Raštikis pasirašė pulkininko Jono Sližio paleidimo į atsargą raštą. Grįžęs į gimtąją Naviną, jis gyveno šįame kaime ir čia praleido paskutiniuosius keturis gyvenimo dešimtmečius.

Artimųjų išsaugoti Jono Sližio karo metų užrašai šiandien turi istorinę vertę, primena daugeliui jau nežinomus faktus. Pasklaidykime šito dienoraščio puslapius, pasižiūrėkime kokiose sudėtingose situacijose atsidurdavo žmonės, kokius išbandymus jiems teko patirti. Tik gaila, jog skaitytojams galime pateikti nedidelę dalį to, kas buvo autoriaus užfiksuota, ir dabar tapo istoriniu dokumentu.

Antanas VERBICKAS

Karo meto dienoraštis

Jonas SLIŽYS

1915. VIII. 11. Šeštadienis. Vidurdienį mama su sesute Maryte nuėjo Sventojon maudyties ir išgirdo smarkų bruzdėjimą už upės. Paskui pamatė, kad nuo Kavarsko link Anykščių važiuoja rusų „abozai“. Kaip ir priešpie, taip ir popiet „abozai“ vis važiuo ir važiuo į Anykščius.

Pirmą kartą tokį kariuomenės judėjimą pamatė, buvom nustebinti (...)

VII. 12. Sekmadienis. Šįryt man besiprausiant kieme, pasigirdo kažkoks keistas urzgimas. Žiūrėjome, bet nieko neįžiūrėjome. Tik paskui Zvirblis pasakė, kad jam besimaudant Sventojose ties Pesliais pralėkė vienas orlaivis. Tai pirmas toks atvejis mūsų apylinkėje.

Nuvykęs į Anykščius, gavau nuo Povilo laišką iš Dvinsko. Miestelyje visur viskas užstatyta kariškais vežimais — „abozais“.

VII. 14. Šiandien iš pat ryto linoja. Pusryčių metu vieškeliu nuvažiuo 3 dengti automobiliai. Mūsų kėjai jau pradėjo rengti ir siūti maišus paslėpti drapanoms.

Ypač neramiai jautėsi mama ir, prisiminusi laikraščių („Saltinio“) patarimus karo metui, reikalavo jau kasti duobę. Tėvui rūpėjo lauko darbai — rugiai, mama spyrėsi kol 3-čią val. po pietų aš pradėjau kasti duobę...

Pro mus pravažiavo pirmieji pabėgėliai iš už Sventosios nuo Kavarsko.

(...) mes čia pat išvydom mūsų gerą pažįstamą Avizių Teklę su bernu ir mergina ant poros vežimų, įvažiuojančius į mūsų kiemą. Avizių atvykimas pas mus su ant vežimų sukrautu turtu buvo gyvas įrodymas, kad Anykščiuose jau neberamu(...)

Vos iškrautus vežimus pastatė klotiman, arklius — į dobilus, kai štai 6 sykius nuo Anykščių pusės pasigirdo bum-bum. Rusai sudegino bei išsprogdino Anykščių geležkelio ir medinį tiltus.

VII. 18. Seštadienis. Jau naktį miegodamas ant šieno, girdėjau retus kokios tai sistemos armotos šūvius kažkur tai link Troškūnų.

Šiandien gi girdėjome ir susirėmusių rusų — vokiečių žvalgų susišaudymą. Matėme užu Sventosios užsidedusį Mackeliškių sodžių. Labai siauras dūmų stulpas rūko palei Troškūnus. Bene Montvilos braavoras.

Parėjus pietauti, užvažiavo pas mus skubėjęs nuo vokiečių Sirvydų Kavolis ir pasakė: „Pas mus jau šaudos. Viena granata taip arti krito, kad mane visą apnešė žemėm, vos gyvas beišlikau ir bėgu“.

VII. 19. Sekmadienis. Aš išsirengiau į Anykščius pėsčias, o važiuotieji išvažiavo į Kurklius Skaplierinos atlaiduosna. Artinantis prie Anykščių, buvo kažkaip tai klauku, kad visi keliai tušti, nėra einančių nė važiuojančių kaip paprastai į bažnyčią žmonių. Tik pora deglių sukaliuojosi priemiesty palei Jurdziko trobeles, šiaip gi nė gyvos dūšios. Bažnyčioje taipogi nė 100 žmonių nebuvo. Kun. Ruškys per pamokslą paragino nebėgti iš namų į svetimus kraštus, nes vargas namie vis tiek lengvesnis už svetimus pyragus, taip pat apibarė miestionis už plėšimą miestelio, vogimą prekių, nes žydai buvo išvyti.

Prieš išeinant iš Anykščių, prijėjo čionai daug dragūnų, kurie nujojo į Sventąją girdyti arklių. Sventosios tiltas sudegęs ligi pat vandens, tik vandeny galai stulpų pasilike, ant kurių pamesta po 3 lentas perėjimui pėstiesiems. Važiuotiems gi prisėjo važiuoti per upę (...)

VII. 20. Šiandien teko sužinoti, kad Paežerius užu Sventosios jau vokiečiai, o greta — Šeimyniškiuos — rusai. Mus skiria tik tai upė (...) Per šaudymą užsidedę Penionys, Paežeriai, kur sudegė tik klotimas, o daugiau tai ir sužinoti sunku. Mūsų pusėj kaip ir ramu. (...)

VII. 21. Iš pat ryto smarkiai šaudė rusų artilerija nuo Slavėnų vienkio. Armotų šoviniai švilpia per galvas (...)

Lig pietų rusai apšaudinėjo dešinįjį Sventosios krantą. Buvo matyti, kaip sužybsi ugnis, pasirodo kamuolys dūmų, kurį paskui pasipučia, kaskart didėja ir pasigirsta granatos plyšimo garsas.

Po pietų rusai liovėsi šaudę už upės smėlynų ir pasuko ant Anykščių.

VII. 22. Anksti rytą praskrido aeroplanas, antras praskrido 9 val. Iš pat ryto dega nuo artilerijos šaudymo Anykščiai.

Plačiai išsišakojęs garsas padarė fokį oro traukimą, kad net mūsų sodyboje, 5 verstai nuo Anykščių, nukrito nudegusiu kampu iš Anykščių oro srovės atneštas popieriaus lapas.

VII. 23. Ketvirtadienis. Apie pusrytį iš pakalnės pro tarpą sustatytų gubų pasirodė raitas „prūsokas“ su pike rankoje, tuojau išlindo ir daugiau, gal kokia 125 žmonių. Perjoję mūsų kiemą, šovė kelis sykius į patvorių, į klotimą ir į mišką.

Kokie keisti tie vokiečiai! Mama pamačiusi jų „raguolas“ kepures nuolat kartoję, kad jie tokie pat

kaip lie „sargai“ prie Kristaus grabo, ką ji nukankino.

Tokį įspūdį padarė mums pirmą kartą čionai pasirodę prūsokai.

Per pietus iš miško pakalnėn užėjo pro pat kiemą vėl 1 vokiečiai. Mūsų šuo, kurį mes vadinome „Din dilin“ sulėjo. Vokiečiai sustojo ir pastatė pikę. Tėvas manė, kad nori ko nors paklausti ir priejo prie jo. Aš žiūrėjau iš gryčios pro langą, nes mama kaip jaunam draudė vokiečiams rodytis. Vokiečiai gi prisidėjęs šautuvą tik „par-par“ į gryčios sąspara, net aš išsigandau. Nesavū balsu skalydamas šuo leidosi į mišką ir tik rytojaus dieną grįžo namo su pašauta priekine koja. Vokiečiai gi nieko nepasakę tuoj pat nujojo tolyn.

VII. 24. Dar prieš pusryčius pradėjo traukti begalės prūsų iš Anykščių pro Skapiškį link Kurklių. Virš 2-jų valandų be jokios pertraukos judėjo mūsų vieškelio pėstininkai, dviratininkai, šalimais kelio artilerija, viduriu abozai su būdomis iš paskos.

Vokiečiai važiuodami dainuoja, o išsigandę mūsų žmonės nebežino ką daryt. Ypač išgąsdintos jaunos mergaitės. Mano vyresnioji sesutė išėjo į užkampyje esantį Kubiliškių kaimą pas dėdienę, gi kitos, kiek grdėjau, kaimietės apsirengė kuo prasčiausiais pakuliniais drabužiais, išsitėpė veidus, kad atrodytų senesnėmis ir negražiomis. (...)

VII. 26. Sekm. Šv. Ona. Šiandien Anykščiuose Šv. Onos atlaidai. Tėvelis, mama ir sesutė Benedutė išsirengė eiti į Anykščius bažnyčion, nes iš ryto taip ramu, kad, rodos, jokio priešo artumo nebejauti. Tik spėjau su Juozu išsinešti iš kambaros po agurką, mūsiškiai pargrįžta atgal ir praneša, kad iš Skapiškių sodžiaus niekas neina iš namų, ypač jaunieji bijo toliau savo laukų išeiti.

Praskrido orlaivis, rodos rusų. Sventosios paupyje pastebėjome jodinėjant po 1-2-3 raitelius. Tai buvo dar prieš 12 val. Už Spal (...) tuo laiku iškilo debesys dūmų, degė miškas. Mūsų namiškiai besimeldami per mišias patėmijo, kad dega šiaupus Sventosios Peslių Semėnas, tuoj už miško ir našlės Rimkienės trobos (...)

Tuoj pat padegė ir Saltanių vienkio. Matėm, kaip šeiminkai bėgo, išsinešdami savo turtą iš trobų, ir kaip kiekvieną trobą padega priešo rankos.

Subruzdome ir mes savo turtą su baldais iš trobų į lauką gabenti, nes jau matėsi, kad ir mūsų trobų tas pats likimas laukia. Gryčioje liko tik tai stalas, kad būtų ant ko pavalgyti — kiti gi visi daiktai lauke. (...)

VII. 28. Šiąnakt bemiegodamas girdėjau visai netoli keletą šūvių. Rytą stovintieji pas mus kareiviai gyrėsi pastebėję naktį einančius 2 vokiečius, ir sargybinis iššovęs į juos 5 sykius. Priešpiet matėm didelį vokiečių vežimų judėjimą už upės vieškelio link Anykščių. Tuom laiku užėjo 2 rusų oficeriai, paklausė mūsų sargybinius, kokias matę vokiečių jėgas einant nuo Kavarsko, ir įsakė atvykti eskadronui.

Pribuvę kareiviai pastatė arklius miške, o patys užplūdo mūsų daržus ir bulves, puolė ant vyšnių, obuolių, daržovių. Šiomet labai gerai užderėjo vyšnios, tad dėl vyšniavimo niekas neėmė galvon, tik labai mus pykino tas, kad kareiviai tiesiog laužė vyšnių šakas, viršūnes, nusilaužę rinko uogas. (...)

Pavakary prasidėjo didesnis rusų judėjimas. Vienas tupėjo ant gurbų stogo, kiti lipo ir leidosi ant klotimo ir t. t. Tėvelis neiškentė ir pasiskundė eskadrono komandieriui, kad kareiviai laipiodami stogus gadina, šis užuot paguodęs sako: „Ką, gaili tu stog! Imsiu ir uždegsiu. Šiandien sueina lygiai metai,

kai aš esu fronte, o kiek aš trobesių taip „sudegi-nau“. Toks buvo „vado“ atsakymas.

Temstant rusai pradėjo šaudyti. (...)

Kadangi pilna gatvė ir kiemas buvo kareivių, tai aš kaip liuosėsnis nemiegojau, kad matyčiau ką rusai darys.

Rusai gi „šeimininkavo“ kaip mokėjo: ėmė nuo lauko nupjautas avižas, nuraišiojo tvartuose karvių ryšius, kad būtų kuom gabenti į mišką avižas, iš klėties išnešė 3 pūdus (...) su maišu, aplaužė vyš-nias, apraškė obuolius, išrovė griežčius ir t. t.

Svarbiausieji šios dienos įvykiai buvo šie: ryto metu nugriovė Anykščių bažnyčios bokštus, taipogi pastebėta, kad ir Kovarsko bažnyčios varpinėčia šian-dien nugriauta. Tai padarė įsibrovę vokiečiai, kad rusai neturėtų gerų taikymo punktų, jei vokiečiams prireiktų kiek pasitraukti, nes čia pat už miestelio buvo vokiečių sargybos, o užu žydų kapų landžiojo nuo Liudiškių pusės rusų žvalgai (...)

VIII. 2. Sekmad. Parcinkulio diena. Keista, kad šiandien kaimiečiams prisieina sėdėti namie, bažny-ion arba miestelin vykti baugu, kad neįkštų kokia pasiutusi kulka, o gal ir vokiečys dar pagaus arba rusai neleis. Visi sėdim namie. Pas mus atėjo rusė Cikaniūtė pasiskolint duonos ir druskos, pavalgyt. Zada atiduoti kuomet turės, dabar gi yra pristigus.

Rusė kaimynė pasipasakojo, jog nakvojos pas kaimyną Jegelavičių Gražumyne, nes rusai paliepė Puntuko „burlokams“ išeiti iš namų, nes atjosia vokiečiai. Rusai taipogi Puntuką jau apleidę, išėjo atgal. Tik šiandien rytą pro mus nuėjo burs rusų į Puntuką, ir mes manėm, kad jie ten apsistojo, nes ne-grįžo pro mus atgal. 2 val. po pietų į Puntuką tik-rai užėjo vokiečiai. Ten rytą nuvykusieji rusai pa-matę prisiartinančius vokiečius dūmė iš Puntuko lauk (...)

Šiandien net du kart padegtas Katlėrių kaimas. Labai neįjauku slankiot po savo sodybą ir matyt, kaip dega kaimynų trobos ir manyt, kad tas pat gal jau greit laukia mūsų namų. (...)

VIII. 3. Retkarčiais girdėti žvalgų pasišaudymai. Pas mus pirmąsyk pasirodė kazokai — „čerkesai“. Be-valgant pietus, pradėjo darbuotis vokiečių artilerija. Armotų šoviniai skrido pro mūsų trobas link Skapiškių. Aš buvau jau įpratęs prie artilerijos ir grė-biau su pargrįžusia šiandien iš namų Avižiene daržė avižas.

Vokiečiai šaudė 3 colių šrapneliais. Šrapneliai už-degė Skapiškių Banėno klotimą, kurio niekas per šaudymą negalėjo apginti (...)

Šiandien jau trečiąsyk vokiečiai iš rankos pade-gė Katlėrių kaimą. Galutinai užbaigė degint Leščiaus trobas Puntuko vienkiemy. Aplink Kovarską taipogi matyt nemažai gaisrų, kurie taipogi kilo, neabejoju, iš vokiečių rankos, kaip ir čia pas mūsų kaimynus.

VIII. 4. 8 val. ryto vokiečiai atėjo į artimiausią nuo mūsų burlokų sodžių Puntuką ir padegė jį nuo galo iki galo. Visų pirma padegė Areko trobas nuo Anykščių pusės, už poros minučių rūko jau Vankos ir Semkos trobos, pagaliau liko padegtas visas vi-durys kaimo ir kilo vienas bendras viso kaimo didžiulis gaisras. Aš bailiai žiūrėjau į taip neįprastą regi-nį iš savo sodo, tėvelis darbavosi lauke, mama trū-sė gryčioje prie pečiaus.

Ogi žiūrim, — padegė Puntuką vokiečiai pas mu-mis rioglina. Rodos, ateis, ims ir padegs mus, kaip neseniai padegė visą Puntuko kaimą. Sukrutom ga-benti iš vidaus visa, kas tik buvo, mama net blynus nuo prieždos, įšnešė į kiemą, kad nieko neliktų su-deginti. 8 vokiečiai gi atėjo raveliu pirmiausia įlindo

į mūsų parengtą pasislėpimui nuo šaudymo duobę, kur buvo ir kai kurie išnešti daiktai. Iš ten vokiečiai pasiėmė visą esamą duoną, kieme rado dar, kad ne-paliko mums ir pusryčiams pavalgyti, trejetą porų valgomų peilių ir tiek šakučių, visą cukrų, šeiminin-kių muilą, kiek rado lašinių, puoduką su trupeliu sviesto, puodą rugusio pieno su smetona ant vir-šaus ir muštanką, kurios paprašėm atgal. Vokiečiai atsake, jog jie darys sviestą iš puodo smetonos (...)

VIII. 6. Ketvirtadienis. Ryto metu daug vokiečių traukė grandinė link Dvarionių kaimo, kurio visą vidurį išdegino. Skapiškių sodžių buvo 3 rusai, ku-rie pamatę vokiečius pabėgo.

Aplink Blivonis buvo smarkus susišaudymas, per kurį tapo sužeistas į petį sėjęs rugius ūkininkas Ka-volis. Ūkininko Savicko ten pat buvo užmuštas ark-lis (...)

VIII. 8. Seštadienis. Šianakt užgriuvo mus bemie-gančius vokiečiai. Aš su Avižieniu miegojau ant ie-no. Vokiečiai su elektros lempute apšvietė vidų, ap-žiūrėjo, paklausė mūsų kur rusai ir, neleidę mums niekur išeiti oran, nuėjo sau tolyn.

Buvo taipogi ir gryčion užėjė. Rytą, saulei tekanč, tie patys ar kiti vokiečiai grįžo pas mus atgal. Už-sukę pas mus, sugavo visas vištas, nusukę galvas, pasiėmė, užmušė sodželkoj plaukiojusias 3 antis. (...)

VIII. 9. Sekmadienis. Nuo pat ryto nerami diena. Iš ryto mama barasi. 7-tą valandą girdėti — šaudosi palei Blivonis. Po piet šaudė iš Dvarionių. Pavakary kilo už Virintos upės gaisras. Skapiškių miške tai-pogi pasigirdo šaudymas. Vakare užėjo vokiečiai. (...)

VIII. 10. Pirmadienis. Sįryt aš su Juzuku išėjom kartoti pūdyto šafarnę (Stelmavietę). Mums be-ariant apie 9 val. iš užu miško iškilo didžiulis stul-pas dūmų. Ten pat Skapiškių kaimas. Prieš tai ten buvo girdėti smarkus šautuvų ir kulkosvaidžių šau-dymas.

Pasirodė, kad rusai užklupo Skapiškiuose vokie-čius ir „pa“ iš miško į kaimą. Vokiečiai gi pabėgda-mi iš kaimo, ėmė ir iš pykčio padegė visą kaimą (...).

Tuo pat metu grynai sudegino vokiečiai ir greta esantį Dvarionių kaimą.

Vokiečiai tuoj dingo. Rusai gi perdien stovėjo išsisklaidę po mišką.

Prieš pietus pas mus nuo Slavėnų per mišką at-vedė telefoną. Taip rusų artileristai įsitaisė mūsų kieme savo stebėjimo punktą ir apšaudė artimiau-sius vokiečių apkasus ties Pesliais, kur, ten pat para-mas. Iš šrapnelio uždegė paramninko dar febestovė-jusią paupęj pirkia.

VIII. 11. (...) Pietaujant netikėtai sužė vokiečių šrapnelis per mūsų gryčios stogą. Visi nugąsdinti iš-bėgom ir sprukom kas kur pakliuvo. Mama su sesu-te nubėgo Skapiškiuos, pasėdėjo okope ir greit atsi-dūrė Kubiliškiuos. Aš su broliu nulindau per mišką į gretimą mūsų vienkiemį, kur padėjau Marytei su-varyt gyvulius: karves ir avelas.

Vokiečių šrapneliai pratrūko už mūsų sodybos raiste ir miške. Paskiaus vokiečiai paėmė kiek kairėn ir apšaudė Gražumyną. Sudegė gryčia, svirnai ir gurbai. Užsiliepsnojus troboms, vokiečiai liovėsi šau-dę, bet smarkiai pradėjo pliekti rusai Anykščių link (...)

VIII. 12. Trečiadienis. Po nakties rusų neberadom. Kartu su rusais mama pasigedo šiurmetės vištytės ir gaidžiuko. Tėvelis neberado savo bumažniko su ke-liasdešimt smulkių sidabrinių, nerado kai kurių mais-lo produktų ir t. t.

Zodžiu rusai mokėjo kad ir kokius smulkius daiktus taip pavogti, kad nieks nė nepastebėjo. Čia rusai turi praktikos! (...)

VIII. 13. Pas mus nei rusų, nei vokiečių, nors vieni ir antri visai nebetoli. Tai blogiausia padėtis: ateina rusai — negi varysi, užėina vokiečiai, bijai tų, o dar labiau kitų (...) Ima visa, kas pakliūva. Tik šoks skirtumas, kad vokiečiai atėjęs mūsų akyse šeiminkauja, o rusai — slapta (...)

VIII. 20. Iš ryto truputį pašaudė palei Slavėnus. Mums bėpietaujant, subėgo pas mus skapiškiečių gyvuliai. Paaiškėjo, kad vokiečiai nusivargę kiaules su avelėmis, iš jų pasigavo 2 kiaules ir 1 avį, o kitos išgąsdintos atbėgo per laukus. Pagautus gyvulius vokiečiai vietoj papiovė ir žarnas išleidę nusinešė.

Pas mus taipogi užėjo 6 vokiečiai, bet mes jau visą laiką savo gyvulius slėpėm. Vokiečiai prisirinko pusę ežios svogūnų, pasikrėtė obuolių ir išėjo.

VIII. 22. Šeštadienis. Anksti rytą brolis išėjo sėti rugių Safarnynėn, mama biržijo, Juozas akėjo, Marytė gyvulius išginė, o aš su sesute B. pasilikau namie. Apie 9 val. ties Slavėnais smarkiai pasižadė rusai su vokiečiais. 12 žmonių, grįždami pro mus, užsuko į vidų, rado sesutę minkant duoną, kalbino ją „Matka“, bet ji nė akių iš duonkepio nepakelia — bijo. Kiti vokiečiai tuomet šeiminkavo ore, darže ir tvartuose. Išsivargę mūsų meitėlių, pririšę virve už kojos, rado žinomą kiaulę, tai paieškojo „kleine“ paršiukų, tik tie bulvėse buvo nubėgę — nerado. Kartū vokiečiai pasiėmė ir išsinešė dureles.

23, 24, 25 ir 26 rugp. vokiečiai pas mus nesirodė ir nieko ypatingo per šias dienas nebuvo.

Mums buvo tuo bloga, kad vokiečiai jau mėnuo sėdi palei Sventąją apkasuose, atsilanko pas mus ir vėl grįžta. Užjoja rusai, pasižauda ir jokio galo nesimato. O čia oras kaskart darosi nepastovesnis. Jau daugiau mėnuo sustatyti laukuose rugiai gubose pradėjo dygti. Suvežti gi ypač mums tuo pavojinga, kad kiekvieną dieną gali ateiti vokiečiai arba iš artilerijos padegti. Juk visa apylinkė jau išdeginta, tik mes vieni dar išlikom (...)

VIII. 28. Rusai jau buvo vokiečių nuvyti užu Skiemonių ir per keturias dienas atsidadė Dvinske (...)

VIII. 29. (...) Nuvykau ir aš su broliu J. pasižiūrėti vokiečių apkasų. Sventąją perbridę, pasijutom apkasuose. Tuojau matyti kiek daug čia vokiečių tvirtintasi: apkasų sienos išpintos jaunomis plonomis pušelėmis, kad nebyrėtų į griovį smėlis. Zemliankos storų rąstų lubomis, virš jųjų dailiai apkloti samanomomis, iš kurių išraizgytos vokiškos raidės. Apkasai atrodo labai gerai, nes tik trečia diena kai iš čia išsikėlė vokiečiai. Už tai pilna čion laikraščių, knygelių, butelių, dėžučių, maisto atliekų, popierių ir kitko. Paimtieji nuo žmonių baldai, kaip durys, kėdės, kirviai, virvės buvę palikti, tik spėta jau žmonių išsivežti (...) Išėjus vokiečiams, žmonės sukruto vežti rugius, sėti laukus, imti vasarą ir t. t. Vokiečiams esant, ne visai suspėjo arba negalėjo apkartoti pūdymo, kai kas sėjo nebekartojo. Tik į miestelį niekas nevažiuoja, bijo, kad arklį neiškinkytų.

Taip nuo 30 rugpjūčio ligi 21 rugsėjo, t. y. iki Sv. Mataušo atleidų Anykščių apylinkėj nebesimatė vokiečių, nebuvo nė jokios valdžios. Krautuvės išluštėjo, per karą žmonės dažniausiai sėdėdavo namie, tik sekmadieniais nuvykdavo pėsčiom į bažnyčią. Visas reikalas — tai nupirkti maisto, druskos, kurios buvo didelė stoka ir už tai labai pabrango: nuo 2 kap. priejo ligi 75 ir net iki rublio. Pabrango

taipogi ir taboka. Už tai seni kaimiečiai prasimanė naminę taboką arba net samanas.

X. 17. Pas mus užėjo nebejaunas kuprotas vokiečukas surašyti galvijų. Niekas neklausinėjo ar turi jis teisę tai daryti ir kieno įsakymu jis veikia (...)

X. 22. Pas mus užvažiavo nakvotų 7 vokiečiai su 4-ta arklų. Visą vakarą jie lošė tarp savęs kortomis iš pinigų. Man ir namiškiams buvo labai įdomu pasižiūrėti kaip vokiečiai elgiasi ir pridaboti, kad ko nors nepačiuptų ir nepagrobų, nes jau pripratome manyti, kad ką vokiečiai paima, tai neužmoka. Mūsų visi nemigo iki vokiečiai jau kokią 10 val. pasiklojo kūlį ant žemės, nusivilko viršutines drapanas ir nusimovė net apatines kelnės moterų akyse, ko tos nesitikėjo ir spruko ant pečiaus. Nuėjom ir mes gulėti.

XII. 31. Prieš pat N. Metus užėjo 3 pėsti vokiečiai ir apsinakvojo. Jie neturėjo su savimi nei ginklų, nei maisto. Pavakarieniavo mūsų pagaminta vakariene, papasakojo apie rusų kareivius gana palankiai, tik kazokus pavadino (...). Aš su jais plepėjau kiek mokėjau vokiškai. Ryt atsikėlęs dargi pasveikinau juos su Naujais 1916 metais, palinkėjęs, kad „der Krieg“ baigtųsi.

Jie buvo dėkingi ir dieną iš mūsų išėjo Skapiškio link. Greičiausiai tai buvo vokiečių dezertirai.

Taip ir baigėsi po vokiečiais šie 1915 metai. Jokios valdžios vietoj nebuvo. Užėina koks vokiečukas, paima ką nors arba užvažiavęs išsiveža, karvę papjauna, kiaulę nuduria, arklį išmaino — nėra kam pasiskusti. Žmonės pagaliau pragudrėjo, pradėjo taikytis prie vokiečių būdo. Ką galėjo slėpti, kur paslėpt negalėjo pasiūlė vokiečiui kiaušinių, sviesto, na tas turėdavo tokią pat reikšmę kaip rusų „činovnikui“ įspraustas delnas rublis.

1916 metų pradžioj atsirado Anykščių nuolatinis wachtmeisteris ir 2 žandarų. Tai buvo pirmoji vietinė vokiečių valdžia, kuri paskelbė, kad be jų žinios jokie kiti vokiečiai neturi teisės nei rekvizicijų daryti, nei pašaro išgabenti, nei arklį išmainyti. Žmonės lyg ir nudžiugo, jog bus šiek tiek daugiau „parėdko“, bet tas „parėdkas“ tame tik ir apsirėškė, kad vokiečiai ne pripuolamai, bet sistemingai pradėjo gabenti iš ūkininkų pašarą link Ežerėnų.

Slavėnų dvare įsteigė gyvulių skerdyklą, kur pjo vė atvartas net nuo Kovarsko. Debeikių, Kurklių ir kitų vietų karves, kurias tam tikra vokiečių „šaikė“, važinėdama po kaimus, atiminėdavo nuo žmonių už popierinius kvitus. Gyvulių mėšai gabenti suvarydavo po 60-100 pastoių, kurios pakrautus mėšos vežimus su savo pašaru gabendavo ligi vokiečių-rusų fronto ties Ežerėnais. Vokiečiai už pastotes nemokėjo, duodavo tik šnapso, įpildavo kai kam maišiuką cukraus, kelionėj duodavo konservų.

1916 metais vokiečiai įsigyveno visuose dvaruose, iš kur tik buvo išbėgę savininkai. Negalėdami patys tų dvarų apdirbti, vokiečiai varinėjo į darbą vietos gyventojus, mokėdavo jiems po 1 markę per dieną be valgio. Zodžiu vokiečiai stengėsi visokeriopai išnaudoti užimtą Lietuvos kraštą (...)

Brangenybė gi pasidarė neapsakoma. Vokiečiai jokių prekių beveik neatgabena. Druskos svarui mokama po 15 kap. — cukraus visai nebegaunama. Nėra taipogi žibalo nei skūros batams. Vieni padai kainuoja 18 rublių, o batai netgi 30 rub., gi aršinas paprasto perkelio 2 rub. (...)

Rudenį vokiečiai dar vieną gudrybę išgalvojo, pradėjo surašinėti vyrus į Vokietiją darbams, kur jau taip daug rusų belaisvių nuo bado išmirė. Aišku, kad mūsų žmonės kaip vokiečių, taip ir Vokietijos pyragų labai nemėgo ir bijojosi važiuoti iš savakrašio. Vokiečiai, žinodami mūsų žmonių nenorą, tyčia rašydavo juos nors tikėtai vienas vyras būtų šeimynoj, mat tuomet dažnas galėjo išsipirkti, sumokėdamas žandarui 10-20 ar daugiau rublių auksu.

Artinantis 1916 metų žiemai, vokiečiai susirūpino Lietuvos mokyklomis (...). Mokyklų žymiai sumažėjo, nes nemokantiems vokiečių kalbos buvo atsakyta duoti mokyklas ir uždraustas privatus mokymas. Mokytojams vokiečių valdžia mokėjo po 60 Mk mėnesiui ir duodavo dar 10 Mk mokyklos užlaikymui — sargui samdyti. O kiekvienas mokyklą lankęs mokinys privalėjo sumokėti 1 Mk kas mėnesį už mokslą. Tie pinigai eidavo vokiečiams. Buvo įvesta kasdien vokiečių kalbos pamokos ir uždrausta išguldinėti Lietuvos istoriją, nes ten daug karčios teisybės pasakojama apie nedorus vokiečius-kryžiuokius, nuo kurių ir

dabar okupavę Lietuvą vokiečiai savo darbais nesiskiria.

1916 rudenį per Visų šv. šventę Utenos kreisė vokiečiai surankiojo iš gyventojų visas girtas. Į malūną važiuojant, žandarai išduodavo „Mahlkarte“, su lig kurios galima vežti malti kiekvienam šeimynos nariui po 15 svarų grūdų mėnesiui.

Be to, kiekvienam vyrui ligi 60 m. amžiaus uždėtas mokestis nuo galvos, vieniems po 10, kitiems 20, o vėl kitiems net po 100 markių. Neužmiršti ir šunys. Už jų galvas taip pat nustatytas metinis mokestis po 20 Mk. Karvės moka pienu, vištos kiaušiniais.

1916 m. vokiečiai pradėjo jau rekvizuoti valstiečių javes. Už pūdą javų mokėjo 1 lietuvišką rublį, o rinkos kaina siekė 10 rub. pūdai rugių, avižoms — 4 rub., žirniams — 15 rub.

Per visą apskritį išrinkti samavariai, misūginės rankenos nuo durų ir langų. Surinkti ir atimti visi misūginiai daiktai.

Domcelės TARABILDINĖS lino raizyns

ATGARSIAI

Perskaitęs „Anykščių“ publikacijoje „Susaudyfos dainos“ posmus „Kur šventoji teka, ten tanki giružė...“, prisiminiau, kaip mudu su broliu, dar būdami vaikai, iš ranka rašyto teksto išmokome tą dainą ir dainuodavome. Ji buvo keliais posmais ilgesnė. Štai tie posmeliai, kuriuos prisiminiau:

Repšėnų miškely, pačiam vidurėly,
Kur saulutė leidžias tyliais vakarais,
Pernai rudenėlį vidury giružės
Ten apsigyveno laisvės nešėjai.

Neilgai jiems teko taip linksmai gyventi,
Neilgai skambėjo jų linksma daina,
Iš savųjų tarpo rados išdavikų
Ir plėšikų gauja atvedė jie čia.

„Dieduška“ Darelą judas išdavikas,
Prisidengęs rūbais tėviškės laukų.
Jis seniai galvojo Tėvynę parduoti
Ir pareikalauti nekaltų aukų.

Dar anksti rytelį, saulei netekėjus,
Broliai šnekučias po žygio nakties.
Štai ir netikėtai juos užpuolė priešai,
Krito partizanai pavergtos šalies.

Tuo pat laiku krito Gintaras narsusis.
Drąsus, puikūs vyrai mūsų Lietuvos.
Lyg žvaigždė Aušrinė užgeso Danutė,
Nelauk pakąsta amžinos šalnos.

Nesulauks motulė mylimo sūnelio,
Į šaltas kapines nieks jų nelaidos.
Tiktai miško paukščiai ir žvėrys piktieji
Nekaltus jų kaulus po miškus nešios.

Albertas DIKČIUS

Lietuvių religingumas

**Kunigas
Stasys YLA**

Keletą dešimtmečių mums buvo nepasiekiamas kunigo STASIO YLOS (1908-1983) knygos, nedaug kas sovietinėje Lietuvoje skaitė šio autoriaus prozos ir poezijos kūrinius, teologinius veikalus. Tik dabar jo literatūrinis palikimas ir publicistika grįžta į Tėvynę, į gimtąjį Anykščių kraštą. Mūsų skaitytojų dėmesiui pateikiame Stasio Ylos straipsnį, skirtą dar mažai mūsų ap-
tartiems etnoso ir religijos klausimams.

Sunku pasakyti, ar lietuvis labiau religingas, negu vokiečiai, prancūzai ar airiai. Bet aišku viena, kad jis kitaip religingas. Kodėl? Kitoks yra jo būdas, kitokia buvo jo religingumo raida. Kokie būdingesni šio religingumo bruožai? Sakytiau šie:

1. Jis daugiau vertina tiesą, negu malonę.
2. Jis daugiau reikšmės skiria dvasiniam religijos pradui, negu formaliajam.
3. Jo santykis su Dievu daugiau asmeninis — individualus, negu bendruomeninis.

Bandykime šiuos bruožus kiek plačiau panagrinėti.

1. Tiesos ir prasmės ieškojimas

Lietuvis visur ieško tiesos, teisybės, prasmės. To jis ieško ir religijoje. Jam svarbu žinoti ir suprasti, kas yra tas ar kitas religijos dalykas, kodėl jis skelbiamas taip, o ne kitaip. Jis gilinasi, svarsto, sprendžia — kol tuos dalykus priima asmenišku protu ir supratimu.

Lietuvį nepriversi tikėti. Ne įsakymu buvo įvesta pas mus krikščionybė. Jeigu vo-

kiečiams iš dalies tiko taisyklė „cuius regio eius religio“, tai tas visai netiko lietuviams. Dėl to Jogaila ir Vytautas, antrukt krikštydami savo tautą, elgėsi kitaip nei kitų valstybių vadovai. Jiedu patys važinėjo po kraštą, aiškino žmonėms naująjį tikėjimą, mokė juos poterių.

Panašiai elgtasi protestantizmo metu. Jėzuitai ir kiti Lietuvos vienuoliai prie savų mokyklų rengė disputus, o parapijose vedė misijas, net po keletą savaičių, taip pat dažnai disputų forma. Jie įrodinėjo ir įtikinėjo,

kad katalikiškoji tiesa pranašesnė. Tuo būdu lietuviai sąmoningai galėjo apsispręsti už katalikiškąją tiesą.

Panašiai būta ateizmo bangos metu. Kova už ir prieš Dievą buvo ne vienu inteligentų kova. Polemikos, ginčai, diskusijos vyko visame krašte: mokyklose ir organizacijose, kaimuose ir miesteliuose. Kiekvienam rūpėjo išsiaiškinti, kur yra tiesa, ir kiekvienas stengėsi savo tiesą apginti. Tos kovos vaisius buvo tas, kad net paprastas kaimietis galėjo savo religinį įsitikinimą apginti prieš moksleivį ar studentą. Religinis sąmoningumas stiprėjo ir ilgainiui pavojus buvo pašalintas vidiniu būdu, be jokios prievartos.

Tos pačios kovos Amerikoje reiškėsi mitingais, prakalbomis, viešais disputais. Kiek žmonių jie sutraukdavo ir kokį pasisekimą turėdavo! Ar juos traukdavo tik mitingų-disputų sensacija? Greičiausiai — noras išsiaiškinti, kur yra tiesa.

Dar vienas pavyzdys iš Lietuvos misijų ir atlaidų. Jie visada turėjo didžiausią pasisekimą. Kodėl? Ar dėl to, kad jie teikė žmonėms Dievo malonę? Taip. Buvo daug einančių išpažinties ir komunijos. Bet, atrodo, labiausiai juos traukė noras išgirsti Dievo žodį. Juk misijoms ir atlaidams buvo parenkami geriausi kalbėtojai. Su koku godumu jie buvo klausomi! Kaip ilgai jų žodis atsime namas! Grįžus iš bažnyčios, jis būtinai dar atpasakojamas pasilikusiems namie.

Noras pažinti tiesą buvo vienas tų akstinių, kuris vertė lietuvių mokytis rašto. Rusų vergovės laikais nebuvo savų mokyklų ir lietuviška spauda buvo uždrausta, o tačiau 75 proc. visų Lietuvos gyventojų buvo raštingi, bent mokėjo skaityti. Kiek jie turėjo religinių knygų, kai jau jų buvo galima gauti iš Prūsų ir Amerikos. Kažin ar kitose katalikų šalyse kaimiečiai turėjo panašius veikalus savo namuose, kaip mūsų kaimiečiai — vysk. J. A. Giedraičio Naująjį Testamentą, vysk. M. Valančiaus Šventųjų Gyvenimas, kun. J. Geručio Sodžionių Teologiją, Garbenio Nuomones (dviejų tomų Apologetiką), Rymo Katal. Bažnyčios Apeigas ir kt. Vis tai stambūs, didelio formato veikalai, kruopščiai parengti, bet prieinami ir specialiai skirti liaudžiai. Kai kurie iš tų veikalų keletos metų bėgyje susilaukė net trijų leidimų. Toks buvo jų pareikalavimas ir vartojimas! Tai rodo lietuvių alkį, kuris jam įgimtas.

Imkim vadinamus mūsų liberalus. Jie pilni religinių klausimų, abejonių, ir jas vis kelia, tarsi jų protas negalėtų nurimti. Jei

kas išaiškintų jiems tas abejones, jų žodžiais, jie nesunkiai grįžtų prie Dievo. Kitų tautų žmonėms būtų suprantama, kad tikėjimas yra daugiau malonės dalykas, o lietuviui atrodo kitaip — kad tai tiesos reikalas. Dėl to jis mažiau prašo Dievą, kad apšviestų jo protą, bet pats savo protu nori Dievą atrasti ar prie jo priartėti.

Štai kodėl atrodo teisingi O. V. Milašiaus žodžiai, pasakyti apie save, o kartu ir apie visus lietuvius: „Aš turiu dar vieną didelę klaidą, kuri yra sava daugumai šiaurės kraštų vaikų. Jie per daug garbina tiesą ir nevertina malonės“ (Iš „Amoureuse Initiation“).

Negalima sakyti, kad lietuvis nevertintų malonės. Jis eina sakramentų, dalyvauja mišiose, noriai meldžiasi. Dažnos komunijos einančiųjų pastaraisiais laikais buvo nemaža ir kaimo, ir miestų parapijose. Jaunimas kasdien eidavo komunijos organizacinių kursų, suvažiavimų, stovyklų metu. Bet ar šis veržimasis į malonės šaltinius buvo ir yra savaiminis — iš savęs, iš vidaus? Vargiai. Greičiau dėl to, kad buvo skatinamas iš šalies — kunigų ir kitų vadovų. Savaiminio dažno ėjimo komunijos, sakysim, net geroje katalikų inteligentų šeimose, dar nelabai tematysi. Vis reikia skatinti, surasti kokią jautrią progą — motinos dieną, tautos šventę, Kalėdas ar kitą, — priminti kokios aukos reikalą, parodyti jos prasmę. Tada ne tik atskiri asmenys, bet ištisi būriai apgula klausyklą ir Dievo stalą.

2. Dvasios persvara prieš formą

Apie lietuvių galima pasakyti evangelijos žodžiais, kad jis Dievą garbina daugiau tiesoje negu dvasioje. Jo religija daugiau vidinė, negu išorinė, daugiau dvasinė, negu formali.

Maža tėra lietuvių, kurie nesimelstų. (Dažnas pasisakys per išpažintį apleidęs ryto ar vakaro maldas). Maža tokių, kurie nesižavėtų religine muzika, giesme, religiniais paveikslais, nejaustų Dievo artumos ir didybės vienuoj ir tyloj. Bet daug yra lietuvių, kurie nemoka religinių formų, nežino kaip reikia priklaupyti, rankas sudėti, kartais tobulai atlikti išpažinties formulę, kaip dalyvauti mišiose (kada stot ar klaupyt). Tai jie nelaiko esminiais dalykais, dėl to nelabai kreipia į juos dėmesio, nesistengia prie to prisitaikyti.

Turbūt nėra lietuvių, kurie nejaustų, kad įžeidžia Dievą savo nuodėmėmis, kad dėl

Jo nesigailėtų ir nesikankintų. Bet yra nemaža tokių, kuriems išpažinties formalumas yra sunkus. Dėl to jie jį atidėlioja ir taip apsileidžia. Net ir tie, kurie dažniau eina išpažinties, vis turi jausmą, kad šis jų aktas yra netobulas, nes negalėjo išlieti visos savo širdies, neturėjo gilaus gailesčio. Jiems neužtenka opus operatum. Jie daugiau dėmesio kreipia į opus operantis. Vien formalus išpažinties atlikimas jiems atrodotų lyg švento dalyko paniekinimas.

Tas pats su komunija. Nors ir neturėtų sunkių nuodėmių, jis neina dažniau prie Dievo stalo, nes jaučiasi, kad jo dvasia neparuošta, kad jo nusiteikimai per daug kasdieniški. Sakytum jis bijosi, kad tokio švento dalyko nepaverstų tik gryna formalybe.

Daugeliui nepraktikuojančių lietuvių reikia padėti nugalėti tą religinės formos baimę. Reikia juos parengti, būti jiems atlaidžiu, padrąsinti.

Lietuvis sunkiai pakelia formalius įsakymus. Kitose srityse dar nieko. Bet religiniuose dalykuose jam neįsakinėk, savo valios neprimesk, nes iššauksi priešišką reakciją. Per daug šventas, laisvas, intymus ir asmenišką reikalą (taip jis galvoja), kad koks nors kitas žmogus (net ir kunigas) galėtų jam įsakinėti. Vienas mokytojas pasakojo bandęs įsakyti savo organizacijos nariams eiti bendros komunijos didžiųjų švenčių proga. Jaunimas sukilo. Jis ėjo bendros komunijos, laisvai susitaręs tarp savęs, kitą sekmadienį, bet ne tą, kada buvo liepta eiti.

Negali sakyti, kad lietuvis nemėgtų liturginių formų, įvairių apeigų, procesijų. Bet žiūrėkime, kaip jis jose dalyvauja. Palyginus su vokiečiais, kurie atrodo, kaip išmuklinėta tikinčiųjų armija, mūsų atrodys lyg nedisciplinuoti. Jie per daug kreipia dėmesį į dvasinę dalykų pusę, į savo asmeninį išgyvenimą, dėl to išorinė pusė ne visuomet jiems išeina gerai.

Lietuvis priima formą tik tada, kai jam parodoma jos grožis, prasmė, kai jis patiriamas ir pats pamato ar įsitikina, kaip tai gražu. Sakysim, dėl rožinio (rožančiaus). Yra žmonių, kurie jo nemėgsta dėl to, kad jų pačių žodžių kartojimas nebeleidžia pasireikšti jų dvasiai. Girdi, tai mechaniskas meldimosi būdas, o to kaip tik jie negali pakelti. Bet jeigu jiems paaiškinti tos maldos prasmę, melodizingumą, ypač paslapčių mąstymo reikšmę, kai tas paslaptis suriši su centrinėmis atpirkimo mintimis, tada jie šios maldos anaipol nesibaido.

3. Asmenišką santykis su Dievu

Melsdamasis, lietuvis ieško tylos, ramybės, vienumos. Kodėl? Jis nori kalbėti Dievui asmeniškai, intymiai. Reta net geriausių katalikų šeimų (ypač inteligentų), kur būtų visų bendrai kalbamos ryto ar vakaro maldos. Atėjo laikas, ir žiūrėk — kiekvienas sau, kur kam patogiau, atsiklaups ir pasimels. Jei tėvai neturi laiko pasekti, ar vaikai maldėsi, tai bent pasiteirauja. Tarsi jie saktų: „Mūsų pareiga tau priminti, o kada ir kaip melstis — tavo reikalas“. Ir jie patys retai kada meldžiasi prie vaikų viešai ir balsiai. Motinos, jei kada turi ypatingų intencijų ar rūpesčių, ar įsipareigojimų, laukia, kol visi sumigs, ir tada niekieno nekludamos, meldžiasi, dūšaudamos ir ašarodamos. Nėra lietuvių šeimose bendrų maldų prieš ir po valgio. Kiekvienas sau tyliai persižegnoja. Ir bažnyčioje, sakosi, geriau pasimeldžią, kai yra tylu, kai kiekvienas sau gali mąstyti, įsijausti.

Bendrai, su visais, lietuvis gali tik giedoti, kalbėti litanijas ir dar rožinį (bent spalio mėnesį, nes taip jau reikia). Giesmė, kaip ir daina yra tautinis lietuvių bruožas išreikšti savo jausmus. Ši bendrinė forma mažiausiai kliudo asmeniškam religiniam išgyvenimui.

Dėl viso to suprantama, kodėl lietuvis slepia nuo viešumos savo santykį su Dievu. Apie tai jis mažai kalba ir jei kalba, tai labai santūriai ir atitirauktai. Jis nenori išvilkkti viešumon to, kas jam labai brangu. Tai yra jo vieno širdies paslaptis, dėlto nedera tuo girtis, kad kartais kas nepasijuoktų, nepažemintų, nesuniekintų. Jis varžosi prie svetimųjų, kur nors viešumoje, daryti kryžiaus ženklą, atsiklaupiti ir melstis. Pavyzdžiui, jaunimo stovyklose jis greičiau pasimels lovoj, atgulęs, kada kiti jo nemato. Ir čia jis neformalistas: Dievas žiūri į širdį, o ne į fizinę jo padėtį.

Jeigu kada netikėtai užtiksi lietuvi, atėjusį vieną bažnyčion, ir jis tavęs nepastebės, matysi, kaip visa jo statūra, visas jo veidas dalyvauja maldoje. Bet vos tik jis pajus, kad kas kitas yra bažnyčioje ir gali jį matyti, jis tuoj pasidarys tiesus ir savotiškai šaltas. Tokį jį matysi ir viešose pamaldose. Kartais jis neturės rankose net maldaknygės, atrodys bejausmis, oficialus arba uždarai pasislėpęs savo minties ar širdies kalboje su Dievu. Viešuma varžo jo atvirų jausmų veržimąsi.

Pagarba religijai, jos ženklaus yra gili, intymi, diskretiška. Sakysim, niekas neabe-

joja, kad kryžių meilė mūsų tautoje yra nepaprasta. Bet tų kryžių niekas nestatys tokiose vietose, kurios nėra pačios garbingiausios. Prancūzai, sakysim, nelaiko blogu dalyku nešti šventuosius į tvartą, nes ir gyvuliams reikia jų globos. Lietuvis brangina savo gyvulių globėją šv. Jurgį, bet jo paveikslas ar drožinio niekad nedrįs nešti pas pačius gyvulius, į tvartą. Vokiečiai-bavarai pasididžiiodami stato kryžius prie daržinių ir tvartų, o Marijos statulas — net prie karčemų. Su lietuviu kitaip. Jei jis stato, tai parenka vietą gražioj kryžkelėj, ant gražaus kalnelio ar prie švaraus upelio, o savo sodyboj — prie gyvenamų namų, dažniausiai gėlių darželyje. Tuos savo kryžius jis gerbia, jiems nukelia kepurę, mergaitės ir moterys praeidamos persižegnoja: Ir namuos, kur yra šventi paveikslai ir kryžius, niekam neleidžiama būti su kepure. (Išimtis tik žydui.)

Sie religingumo bruožai, aišku, stipriau pasireiškia lietuviui inteligentui, negu kaimiečiui. Kaimiečiai labiau įsilieja į bendruomeninį religinį gyvenimą, mažiau varžosi, be to, jau iš seno turėjo daug gražių bendrų religingumo formų. Inteligentai ir miesčionys tų pačių religingumo formų neperėmė, o savitų dar nebuvo susikūrę, dėl to jų bendravimas su Dievu taip ir lieka daugiau asmeniškias.

Kaip lietuvis bendrauja su kunigu? Liaudies žmogus žiūri į jį, kaip į regimąjį religijos reiškėją. Jam geras kunigas — gera religija, blogas — bloga religija. Jo santykis su Dievu eina per santykį su kunigu. Taigi ir čia tas pats asmeniškumas. Inteligento santykis su kunigu taip pat asmeniškias, bet kiek kita prasme. Jis mėgsta kunigą, kaip žmogų, ypač labiau išlavintą ir simpatišką kunigą. Bet mažai tenori turėti su juo reikalų, kaip su kunigu. Pas pažįstamą kunigą jis nenori eiti išpažinties, nors ir nieko baisaus neturėtų savo sąžinėje. Jis neatskleis jam savo vidaus sunkumų — nei asmeninių, nei šeimininių, nebent per ilgesnį laiką susidarytų ypatingas pasitikėjimas ir įsitikinimas, kad tas kunigas turi galios tuos sunkumus pašalinti. Jeigu ir to prireiks, jis kreipsis į jį ne asmeniškai, ne privačiame kambary, o greičiau klausykloje.

Išvados

Reiktų džiaugtis, kad lietuvių religingumas yra kitoks. Tai rodo, kad jis yra turiningesnis, dvasiškesnis ir labiau susietas su lietuvių asmenybe. Visa tai yra geri

religingumo ženklai.

Bet neturime išleisti iš akių vieno dalyko. Šie religingumo bruožai nėra pilni. Ko jiems trūksta? Pilna religija turi ne tik tiesą, bet ir malonę, ir dieviškąjį įstatymą. Dėl to lietuviui reikia vis ir vis priminti, kad ieškodamas tiesos ir prasmės, jis dar labiau brangintų malonės gyvenimą ir dievišką tvarką bei įstatymą.

Antra, yra labai gražu, kad lietuvis asmeniškai eina prie Dievo ir jo duotų paslapčių. Bet jam reikia priminti ir aiškinti, kad religija nėra tik asmeniškias, privatus dalykas, bet ir bendruomeniškas. Žmogaus išganymui būtinai reikia bendruomenės. Kiekvienas per krikštą tampa jos nariu. Išganyto bendruomenė yra Bažnyčia. Pašvęstos bendruomenės yra šeima, parapija, nei pakrikštyta tauta. Žmogus turi dalyvauti jose, nešti atsakomybę už jų bendrą dvasinį klestėjimą.

Pagaliau lietuviui reikia dažnai kalbėti, kad religija nėra tik dvasinis — dieviškias dalykas, bet dieviškai žmogiškias: Bažnyčia taip pat nėra tik dvasinė bendruomenė, bet ir žemiška — žmogiška. Dėl to ir jo religingumas negali ribotis tik dvasine puse. Tobulumui visada reikia turinio ir formos. Forma nėra tuščias dalykas, ji išreiškia ir turinį, ji turi daug simbolikos, kuri ir yra turinio perkėlimas į veiksmą ar vaizdą.

Kaip prieiti prie lietuvių, kaip pagilinti jo religingumą?

1. Prie jo visada reikia eiti asmeniškai, žmogiškai, ne formaliai ir oficialiai.

2. Jam nereikia nieko primesti, bet, išsikalbėjus, paaiškinti, paskatinti ir leisti pačiam apsispręsti.

3. Pakęsti jo neapsisprendimą, delsimą. Nesiskubinti jį laimėti. Nepaniekinti jo dėl religinių apsileidimų ar netobulumų. Gink Dieve, neapšaukti jo bedieviu. Savo širdyje jis toks nėra arba nenori tokiu būti, dėl to jis jaučiasi labai užgautas, išgirdęs tokį priekaištą.

4. Ypač iš tiesioginių religijos atstovų (kunigų ir vienuolių) jis laukia, kad jie stovėtų aukščiau asmeniškumų ir partinių ar grupinių skirtumų. Jis vis dar labai jautrus dvasiškių vienokiam ar kitokiam vadinamam „neobjektyvumui“, partiškumui ar asmeniškumui, net jeigu jis būtų tik tariamas. Dėl to jie perskaudžia ima į širdį bet kokį posakį ar elgesį. Pagal tai rikiuojamas ir jų santykis su religija, ypač su Bažnyčia.

IŠ „LUX CHRISTI“
JAV, S. Ylos redaguoto
žurnalo dvasininkams

Anykščių krašto etiologinės ir mitologinės sakmės

Įvairių kalbų ir tikėjimų kilmė

Seniau žmonės buvo vieno tikėjimo ir kalbėjo viena kalba. Jie susirinko ir sugalvojo pastatyti labai didelį bokštą ir per tą bokštą įlipti pas Dievą dangun. Taip jie pradėjo statyti ir kalbėtis, ką veiks pas Dievą. Tas bokštas buvo vadinamas Babilonas. Žmonės statė ir statė didesnį bokštą.

Dievas, pamatęs tokias žmonių kvailas mintis, pasakė:

— Jeigu jūs, nuodėmingi žmonės, nesimeldžiat savo Dievą, bet dar norit į jį svečiuos važiuot, tai jūs dabar pradėkit kalbėti dvylika kalbų ir turėkit dvylika tikėjimų.

Tada žmonės negalėjo susikalbėti, nes visi kalbėjo kitokia kalba. Taip ir išsiskirstė žmonės po pasaulį. O nuo to atsirado daug kalbų ir tikėjimų.

Užrašyta Desiukiškių k. Anykščių vls., iš Prano Vaitkevičiaus, 47 m. Užrašė S. Vaitkevičius 1940 m. LTR 2412(173)

Arkliu paverstas ponas

Seniau, kai dar Dievas vaikišdavo po pasaulį, gyveno turtingas ponas, kuris sekmadieniais versdavo savo darbininkus dirbti ūkio darbus. Vieną sekmadienį pas jį atėjo du seneliai — tai buvo Dievas ir Angelas — ir pasprašė leisti jiems pernaktoti. Ponas asnenorėjo jų priimti, bet kai jie ėmė prašyti, kad nors klotiman juos priimtų, tada sutiko. Nuėjo jie į klotimą ir rado tarnus bekuliant. Paklausti, kodėl šventadienį kulia, tarnai atsakė:

— Mums ponas liepia, tad mes ir kuliamė!

Išgirdęs ponas, kad pakeleiviai barą jo tarnus, atbėgo su bizūnu ir ėmė vyresnįjį pakeleivį mušti. Šalia jo gulėjo kamanos. Senelis liepė draugui, kad mautų kamanas ponui ant galvos. Vos tik jisai kamanas užmovė, tuoj ponas arkliau pavirto. Jie tą arklią ir atidavė žmonėms.

Nuo to laiko atsirado arkliai.

Užrašyta Sudeikių k., Anykščių raj., iš K. Miškešienės. Užrašė A. Mackonis, MT 9, p. 72, Nr. 177

Našlaitė ant mėnulio

Buvo dora mergaitė. Ana tarnavo pas vieną šeiminką. Vieną kartą per Kūčias šeiminkas jai liepė eiti šulinin vandenio. Ana eidama pamatė šviečiantį mėnesį ir pradėjo skystis jam savo vargu, ir užgiedojo raudodama:

Mėnesėl mėnesėl,

Kada aš tuos vargelius pabaigsiu?

Neturiu tėvelio nei motinėls —

Niekas manęs nežėlavoja!

Pasigailėk manęs, našlaitėlės,

Paimk mane, našlaitėlė, ant savęs!

Tada mėnuo nuleido kablį ir užkėlė ant savęs šią mergaitę. Taigi ir dabar ana yra ant mėnulio, ir mums matos juoda. Seniau labiau matydavos, dabar nebe taip pat, gal toliau ana nuėjo.

Užrašyta Užugajų k. Anykščių vls., iš Elzbie-

tos Grybienės, 76 m., kilusios iš Cekonių k., Debeikių vls. Užrašė S. Vaitkevičius 1940 m. LTR 2412(5)

Mirties balsas

Žmogui kai yra bėda ar prieš bėdą, tai jis višada guli, rankas sudėjęs už galvos. Nuėjo bernas, kaip ir visada, į klotimą gulti. Atsigulė, rankas sukryžiaęs už galvos, ir tik užmiegant kas atidarė klotimo duris ir ateina pas jį. Bernas klausos, bet anas nei miegojo, nei nemiegojo. Tas atėjūnas ir sako:

— Jonai, tau bus šiandien didelė bėda.

Tas nubudo jau tikrai, apsidairė, kad nieko nėra. Ir vėl tik užgirdo žemėj prie prėslo:

— Jonai, tau šiandien bus didelė bėda.

Vėl apsidairė jis — nieko nėra. Ir tik akis sumerkė — vėl sako:

— Jonai, tau šiandien bus didelė bėda.

Bernas sako:

— Aš tau! Tu man dar čia kalbėsi! Eik čia, aš tau įdėsiu tą bėdą, — ir šliaužė nuo prėslo žemyn tiesiog ant šakių ir persidurė pilvą.

Ant rytojaus gaspadorius rado perdurtą berną klotime tik gyvą. Tas už trijų dienų ir numirė.

Ten jį šaukė mirtis.

Užrašyta Užugajų k., Anykščių vls., iš Povilo Grybo, 45 m. Užrašė S. Vaitkevičius 1942 m. LTR 2438(42)

Mirusiojo maistas

Numirė mano vyras. Pasibaigus laidotuvių, po pagrabo, naktį marti nešė nuo stalo indus. Jai benešant, pasirodė tas numirėlis. Jis sako:

— Aš padėsiu tau nurinkti, tik atiduok man trupinius.

Marti sako:

— Neimk mano trupinių, aš duosiu maisto daug.

Tada anas sako:

— Man nereikia daug, aš esu voverytė, nedaug valgau.

Anas susirinko trupinius ir išėjo.

Užrašyta Užugajų k., Anykščių vls., iš Elzbietos Grybienės, 76 m. Užrašė S. Vaitkevičius 1940 m. LTR 2412(44)

Užšokdintos mergos

Kūčių vakarą keturios mergos nuėjo į pirtį. Besimaudydamos sulaukė vidurnakčio. Mergos buvo girdėjusios senas bobas pasakojant, kad jei Kūčių naktį išimsi pirties langelio stiklą ir iškiši laukan dešinę ranką, tai delnan įdės vyro arba moters paveikslą. Jei vyro — išteksi, jei moters — ne.

Mergos taip ir padarė. Bet vos tik išėmė stiklą, fuoj sušoko pro langą keturi velniukai ir griebė mergas šokdinti. Viena merga pabėgo ir nulėkė namo. Kitas žmonės rado jau nebegyvas — užšokdintas.

Užrašyta Elmininkų k., Anykščių vls., iš Rozalijos Baltakienės, 60 m. Užrašė R. Baltakis 1942 m. LTR 2458(57)

Domicēlēs Tarabildienēs ilustrācija knygai „Kaip atsirado žemė”, 1986 m.

Ožiukas

Blažys važiuoja iš Anykščių. Taip lietus lyja, ir žoks ožiukas: me-el me-el!

— Nabagėlis! Kieno čia ožiukas? Mat, sušalo labai.

Jis pagavo tą ožiuką ir vežs vežime.

Parsivežė į kaimą ir sako:

— Cibukas, cibukas!..

Tas iššoko iš vežimo:

— Sibū-ukas!.. Sibū-ukas!.. ir nulėkė pamėgdžiodamas.

Užrašyta Pailgių k., Seimyniškių apyl. iš Marijos Ciurlienės, apie 70 m. Užrašė N. Vėlius 1963 m. LTR 3555(17)

Velniui katilas, o bernui pinigai

Gyveno kartą senas, turtingas ūkininkas. Jis turėjo kelis sūnus, vieną dukterį ir samdytą berną. Senis buvo visiškai silpnas, ir prie jo likdavo kuris sūnų. Vieną dieną senis buvo daug stipresnis ir liepė visiems eiti į lauką rugių pjauti. Sūnūs nenorėjo jo vieno palikti, bet galop sutiko. Duktė maža teturėjo apie namus darbo, tai ir ji išėjo į lauką. Bet lauke pasigedo dalgelės. Niekas nenorėjo eiti namo. Sūnūs paliepė bernui, tas ir parėjo. Atėjęs žiūri — klėties durys atidarytos. Senis, atidaręs grindyse du reles, ima iš katilo pinigus ir neša į krūmus, kur buvo iškasta duobė. Bernas greit pasislėpė krūmuose ir laukia. Per kelis kartus sunešė visus pinigus ir pripylė pilną katilą. Tada sako:

— Martynuk! Te tau katilas.

O bernas iš krūmų velniui:

— Man pinigai, tau katilas.

Velnius nesutiko, ilgai ginčijosi, bet galop nusileido.

Bernas parbėgo namo, suieškojo dalgelę ir nuėjo į laukus. Kiti pradėjo bartis, kam jis taip ilgai užtruks, bet jis teisinosi, kad dalgelės neradęs.

Vakare visi parėjo namo ir rado senį jau negyvą. Sūnūs manė, kad visus pinigus suėmė sesuo, ir pradėjo ją mušti. Bet toji visiškai nieko nežinojo ir labai verkė. Vakare liovėsi mušė. Bernas pasigailėjo jos ir sako:

— Jei tu eisį už manęs, tai aš tave išgelbėsiu. Aš žinau, kur yra pinigai.

Toji sutiko, ir tuoj abu nuėjo į klojimą gultų. Naktį pasikėlė didelis viesulas. net klojimas braškėjo. Jie pradėjo labai drebėti ir išgirdo balsą:

— Pasiimk greičiau pinigus, nes man reikia katilo seniui spirginti!

Taip šaukė tris kartus.

Tada pasipylė į klojimą pinigai, ir audra nutilo. Jie greit atsikėlė, surinko į maišą pinigus ir naktį pabėgo nuo brolių.

Užrašyta Anykščiuose iš Długabarsko. Užrašė V. Karvelis apie 1930 m. LTR 42(46)

Žasinas — katiliukas pinigų

Kartą viena merga ėjo linų rauti. Eina ji, — niekur nieko nebuvo. Tik žiūri — didelis žasinas ilgu kaklu eina, panarinęs galvą.

Kitą dieną ji pasakė tai savo seneliui. Senelis ir sako:

— Nebūk kvaila, čia yra pinigai. Jeigu nori, tai juos turėsi. Jeigu rytoj pamatysi, stverk žasiną už kaklo.

Aną rytojaus vėl pamatė ji tą žasiną. Nors ir labai bijojo, bet vis vien paėmė jį už kaklo. Tik žiūri: vietoj kaklo — rankena, o vietoj žasino — katiliukas pinigų.

Užrašyta Niūronių k., Anykščių vls. iš Ursulės Rudokienės, 89 m. Užrašė B. Markūnaitė LTR 768(388)

Įžeista ugnis

Vieną kartą susitiko dvi ugnys: vieno kaimyno ir kito. Viena ugnis sako:

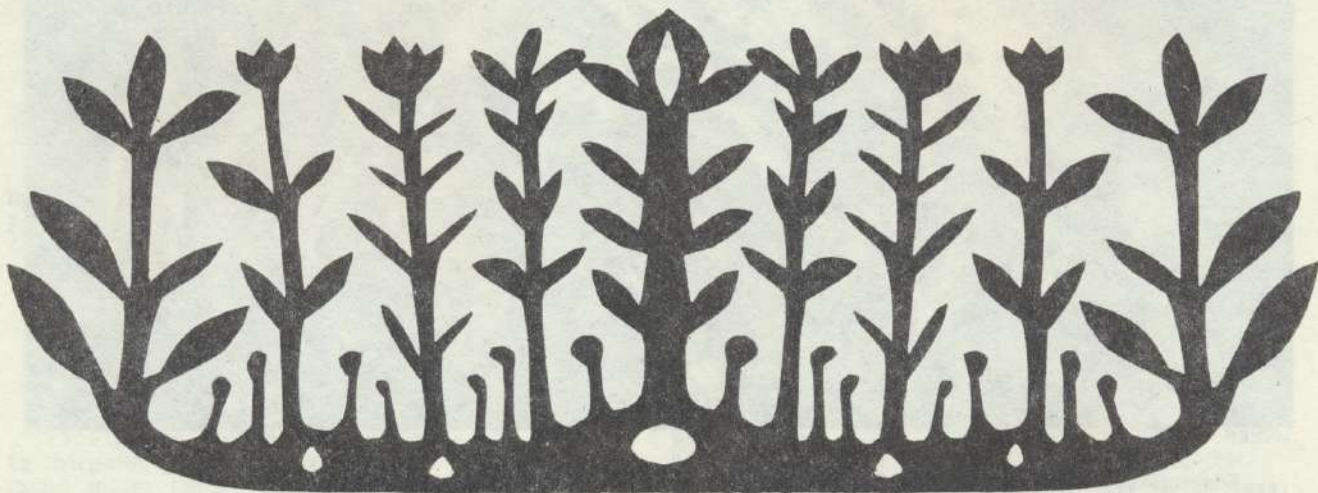
— Mano gaspadorius labai blogas: niekada nei užkloja, nei pakloja. Deginsiu jį.

Kita sako:

— Degink, kad nori, bet nesudegink mano gaspadoriaus ratų, katrie stovi pas tavo gaspadorių paklaimė, nes mano gaspadorius geras, jis visada mane užkloja ir pakloja.

Pirmoji ugnis sudegino visas trobas, tik paliko kaimyno ratus.

Užrašyta Užugajų k., Anykščių vls. iš Elzbitos Grybienės, 76 m. Užrašė S. Vaitkevičius 1940 m. LTR 2412(14)

„AŽUOLĖLIS PUČIAMAS VAITOJA“

Mūsų literatūros klasiko, vyskupo Antano Baranausko sesuo Rozalija nutekėjusi į Piktagalio kaimą už Zlatkaus užaugino penkis vaikus — Teklę, Jurgį, Joną, Mykolą ir Juliją. Baranauskų—Zlatkų giminė toliau sklido po Anykščių kraštą, ūkininkavo, dirbo žemę. Teklė Zlatkutė ištekėjo už Antano Balaišio, apsigyveno Klykūnų kaime, turėjo apie 19 ha žemės. Vėliau tą ūkį paveldėjo sūnus Klemensas. Tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje, Klemensas susipažino su Valerija Gumbinaite nuo Panevėžio krašto iš Karužiškių kaimo. Patiko merginai doras, pamaldus, negeriantis vaikas, ji tapo Balaišių marčia.

Gražiai gyveno Klemensas ir Valerija, augino tris sūnus ir dvi dukteris. Tačiau raudonasis teroras, represijos neapliko ir Balaišių šeimos. 1946 metų rudenį Klemensas Balaišis buvo suimtas ir nuteistas 10 metų kalėjimo už ryšius su partizanais. Atsidūrė jis lageryje, Tolimuosiuose Rytuose Chabarovsko srities Stibirų gyvenvietėje. Ten išbuvęs pusšesčių metų. 1951-aisiais birželio 29 Klemensas Balaišis žuvo, prispaustas rąsto. Artimesiems lig šiol nežinoma jo palaidojimo vieta.

Gyvenanti Anykščiuose Klemenso Balaišio duktė Emilija Zubrickienė išsaugojo keletą iš lagerio rašytų tėvo laiškų, kuriuose daug poezijos — meilės gimtinei ir ilgesio. Poeto Antano Baranausko sesers vaikaitis, paprastas valstietis, taip pat buvo poetiškos sielos žmogus. Duktė Emilija mena, kad jis buvo prirašęs dainų pilną sąsiuvinį, kurio per tas pokario sumaištis nepavyko išsaugoti.

Dėkojame Emilijai Zubrickienei, papasakojusiai savo giminės istoriją ir leidusiai publikuoti tėvo laiškus, kurie turi ne vien tik dokumentinę vertę...

Klemenso ir Valerijos Balaišių nuotrauka

1948 m. birželio 13 d

Brangiausiaji mano šeimynai

Sveikinu jus, Brangioji mano Žmona ir mielieji mano visi pinki vaikeliai, linkiu jus nuo Dievo sveikatos ir kitokių malonių. Taip pat sveikinu tave, Antaniuk¹, su tavo vardo diena, nes šiandien man sukančia lygiai puse metų, kai aš esu iš jūsų tarp išskirtas ir toli toli nuo jūsų išvežtas.

Šiandien sekmadienis, šventas Antanas, pas jus žaliuoja laukai ir pievos. Taip pat netoli šventas Jonas ir Petras. Švenčiu šventes. Tik aš tu žaliųjų laukų aplink nematau, tik aukštus kalnus ir baltas lyg gulbes kalnų viršūnes, sniegą, nors ir čia jau pradžia vasaros. Bet greitai pralėks, už trijų mėnesių ir vėl toji nelaiminga žiema tęsis 8 mėnesius.

Dabar pranešu, kad aš gyvenu viename miestelyje ir esu vieno sandėlio maisto sargu, naktimis sergčiu, o dienomis ilsiuos. Dievui dėkui, esu sotus, jau čielas mėnuo kai čia apsigyvenau, kitokio darbo dirbt

negaliu, nes sergu cinga, negaliu vaikščioti, kojas skauda, sutinę.

Daug mano draugų ir pažįstamų išvažiavo pas mano brolių Joną², o aš dar pasilikau per vasarą, nes negavau dokumentų. Ant žiemos gal ir aš išvažiuosiu pas brolių Joną, sako, ten labai gera. Labai liūdna, kad nuo jūsų negavau nė vieno laiško³, nei telegramos, nežinau ar jūs visi esate gyvi. Atsiųskite nors vieną telegramą.

Bučiuoju visus

Klemensas Bal.

¹ Balaišių sūnus Antanas baigė Panevėžio gimnaziją, tačiau jau tada buvo praėję metai laiko, kai ji nuteisė 10 metų kalėjimo ir išvežė į Vorkutą. Nenorėdami skaudinti tėvo, artimieji apie tai nieko jam nepranešė.

² Ligotas, silpnos sveikatos brolis Jonas jau buvo prieš keletą metų miręs. Užuomina apie išvažiavimą pas brolių Joną tai kalba apie mirtį.

³ Namiškių laišakai dažnai nepasiekdavo adresato.

Brangioji Zmona Vale ir mano brangūs visi vaikeliai,

siunčiu jums širdingiausias linkėjimus iš Tolimųjų rytų krašto ir linkiu nepalaužiamos sveikatos jūsų gyvenime. Negaliu aš jums apsakyti nei aprašyti, kaip aš jums pasiilgau, gulu ir keliuos, ir kur tik būnu, visada aš apie jumis galvoju. Ir jūs dėl manęs daug daug vargstate ir kenčiate. Bet ką gi padarysi, taip gal jums yra skirta. Dar kartą dėkoju jums už paramą ir siuntinius, kurių tiek daug gavau nuo jūsų. Ir aš džiaugiuosi, kad jūs dar kartu visi gyvenat savo pastogėj ir nesat išblaškyti po svetur.¹

Prašu man daugiau siuntinių nesiųsti, man šitas siuntinys ilgai maitins. Užteks ilgam laikui. Žinau tikrai, kad ir pas jumis nėra kalnų užpilta, reikia savo prakaitu uždirbti. Kai man bus sunku gyventi, aš tada paprašysiu. Aš esu sveikas, dirbu ten, kur reikia, tiktai labai nuobodžiauju, kad esu vienul vienas, tik pasikalbu jums rašydamas ir jūsų laiškus skaitydamas.

Širdingiausių linkėjimų Švogerui Petru², kad jis taip labai mane ramina, bet nežinau, kada sulauksime tos laimingos valandos, kada galėsiu išreikšti savo jausmus gyvais žodžiais. Gavę šį laišką, praneškite man. Rusų kalbu laišką siunčiu taip pat. Linkėjimai visiems kaimynams ir giminėms, ir mane prijaunantiems. Lieku sveikas svetimoje padangėje.

Klemas 1950 m. VII. 2 d.

Mano prisiminimai Tolimuosiuose!

Jau sužėlė tie dirvonai, mano išpurenti, ir išnyko tie takeliai, kur buvo išminti. Vėl žaliuoja tas miškelis, kur ginciais iškirstas, laukia grįžtant to artojaus, kad šakas surinktų. Laukia žmona, grįžtant vyra, laukia kaimyno šeimyna. Tuo keliu pro miškelį pynki jauni ejo, ant kalnelio stovėdami rytuosna žiūrėjo: ar negrįžta, atvažiuoja iš tolimo krašto. Oi, vaikeliai, mano brangūs, Rytuos nežiūrėkit, neatėjo laikas laukiti, reikia dar kintėti. Kai pūs vėjas vakarų, laukit grįžtant kalinių. Kalinys vėlai sugrįš, pirma Sargis pasitiks. O jūs, mano giminėlės, manęs nematysta, aš sugrįšiu, tik pasenęs jumis aplunkysiu. Aplunkysiu tuos kaimynus, kur mane maitino, daug naujienų pasakysiu iš šitos gadynės. Nuvažiuosiu ir pas tėvą, meilioji sesele³, pasakysiu savo vargus tolimo krašto. Ten prie sklepo ažuolėlis pučiamas vaitoja, kad negrįžta šeimnininkas iš tolimo krašto. Oi, šakotas ažuolėli, tu neaimanuoki, sugrįš sugrįš šeimnininkas, kai pražydės sodas. Jau pražydo slyvos, vyšnios ir pati sodyba, vis negrįžta tas kaimynas į savo tėvynę. Oi laimingas aš bučia, kad Lietuvon vėl pakliūcia. Aš nuaičia ant kapinių save nuraminti, gaudžiom ašarom paliečiau, gėles atgaivinėcia, sukalbėčiau švintą maldą už Tėvelius savo, kad Aukščiausias jų nebaustų už nuodėmes mano...

Klemas 1950 m. VIII/2

Tėvas ligi pat savo mirties taip ir nesužinojo, kad jo sūnus Antanas Vorkutos lageriuose.

Zmonos brolis Petras Gumbinas, prieš karą buvęs Panevėžio spirito gamyklos direktoriumi. Tuo metu jis glaudėsi pas seserį Klykūnų kaime. Kitų metų pavasarį Petrą Gumbiną užmušė stribas ir įmetė į upę. Tik po mėnesio buvo rastas jo kūnas.

³ Turi omeny vienintelę savo seserį Petronėlę, nutekėjusią į Gudiškių kaimą. Kita sesuo Emilija jau buvo senokai, dar jauna mirusi.

Aušta aušrelė, netoli diena. užtekės saulutė labai raudona. Jau saulužė užtekėjo, darbą dirbti jau pradėjau, visą dieną ant saulės kepiu, vakare nuvargęs vėl atgal grįžau. Jau visai nusileidė už Anykščių miesto, žada greit tekėti vėl iš rytų krašto. Visi žmonės svetimi, visi greit užmigo ir saldžiai ilsėjos, tik aš vienas atsisėdįs prie spintelės kaip Anykščių tas Vienuolis vis tebegalvoju apie gimtąją tėvynę, kur mažas bėgiojau. Koznas rytas vakarėlis vis persižegnojau, mamos išmokintą maldą pakartoju. O dabar taip toli esu aš ištremtas, nuo žmonos, vaikų esu aš atskirtas, su giminėmis ir kaimynais negaliu suaiti, su jais pakalbėti, nei savo vargelių nėr kam pažadėti. Visada aš vienas kaip miške paukštelis, kaip našlaitis verkia be mamos vaikelis. Seniai jau kapuose guli motinėle¹, kur dėl manęs vargo, naktis nemiegojo, kad tik aš išaugčia ir ją užvaduočia, rankas nuvargusias aš jai išbučiuočia už jos gerą širdį, kad mane užaugina ir nuo viso pikto vis gražiai mokino. Dabar kad galėčia iš kapų prikelkti, savo ašaromis kojas jai nuplaučia, rankas išbučiuočia ir pergeltą širdį aš jai atiduočia. Kad manęs sulauktų ant savo kapelio ir mane užkastų į gilią duobelę, ramiai aš ilsėčiaus prie savo močiutės ir brangaus tėvelio.

Klemensas 1951 VI/17

Brangį mano žmona Vale ir jūs, mylimieji vaikeliai!

Sveikinu jumis ir siunčiu jums širdingiausias linkėjimus ir linkiu jums stipriausios sveikatos. Aš pranešu jums, kad aš gyvas ir sveikas, ir fiziniai visai kitoks žmogus kaip kad anksčiau buvau amžinas ligonis. Jūsų parama mane labai sustiprino, ir gerų kaimynų, ir giminų. Žinot gerai, kad aš čia vienas kaip paukštelis, be sparnų išmestas iš lizdo. Vienas gulu, vienas keliuos, vienas valgau, vienas dirbu, vienas kalbu, vienas ir vienas. Kaip tas gandrą, kurs po balas rankioja varles vienas, taip ir aš vienas. Bet aš nenuobodžiauju, esu sveikas, dirbu medžio ir kito apdirbimo pramonėje, tik labai liūdna, kad labai retai gaunu jūsų laiškus. Siais metais gavau tik du laiškus. Antrašas mano tas pats kaip anksčiau buvo. Siunčiu savo fotografiją². Gavę laišką, rašykite laiško datą.

Sudiev.³

K. B.

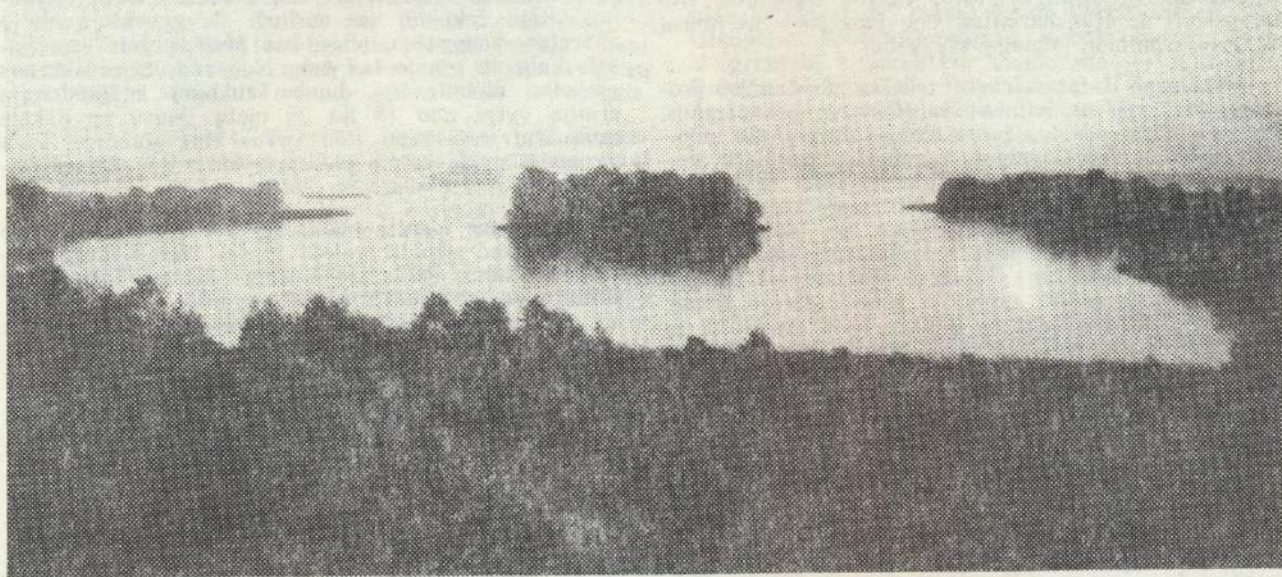
¹ Klemenso Balaišio motina, Teklė Balaišienė mirė, nepraėjus nė mėnesiui po sūnaus teismo. Palaidota Burbiškio kapinėse.

² Duktė Emilija Zubrickienė išsaugojo iš Tolimųjų rytų atsiųstą tėvo nuotrauką, tačiau dėl labai prastos jos kokybės reprodukuoti neįmanoma. Klemensas Balaišis nuotraukoje vilki kalinio drabužiais, ant kaklo — rožančius.

³ Tai paskutinis Klemenso Balaišio žodis. Po dvylikos dienų jis žuvo. Šis paskutinis laiškas pasiekė artimuosius jau tada, kai jo nebuvo gyvo.

Buvo kaimas...

Bronius VITKONAS

Mano tėviškė, senasis Klykūnų kaimas, yra už Burbiškio prie Rubikių ežero. Šiaurėje siekiasi jis su Anykštos upeliu, už kurio buvo Rubikių kaimo žemės. Rytuose ir šiaurėje plyti ežeras. Pietryčiuose Bijeikių kaimo žemės, pietuose Antakališkio vienkiemiai. Pietvakariuose Klykūnai rėmėsi į Burbiškio mišką, siekėsi su Burbiškio vienkiemų laukais. Klykūnų kaime buvo dvylika kiemų. Vietiniai žmonės kiekvieną pievą, kalvelę, raistą vadino nuo seno pramintais vardais. Išsaugojau atmintyje ir aš tuos vardus, juos tardamas regiu nuo vaikystės pažintas vietas.

Netoli Anykštos esantį raistą-miškėlį vadindavome Juodyne. Kitą raistą — Pūkinį, mat ten augdavusi baltais pūkais apsipylusi žolė, greta jo — Lūsiškių raistas, gal jį taip praminė todėl, kad ten kadaise užklysdavo lūšys. Dar vienas raistas buvo įvardintas Undriejiškiu. Turėjo savo vardus ir pievos. Vieną jų vadino Joselio pieva, sakydavo, kad kažkada ji priklausiusi žydai Joseliui, kuris nors ir vertėsi prekyba, bet turėjo truputį žemės. Kita pieva-bala buvo įvardinta Kryžiabala, pasak senolių, prie tos balos seniau stovėjęs kryžius. Įvardindavo žmonės pievas, atkreipdami dėmesį į kokias nors jų išskirtines savybes. Buvo mūsų kaime — Lygioji, Kimsynė, Dobilynė, Samanynė, Dvarpievė... Įdubusi įlomė pieva vadinosi Dubynė, žaliuojanti aukštumėlėje — Trakas, Reketynė — ežero atkrantės nuožulnuma. Neliko neįvardinti ir kalneliai, paežerėje stūkstantis — Ščiūrys, kitas netoliese esantis — Vairoščiūrys. Ežero pakrantės ruoželis tarp šių kalvų kažkodėl buvo pramintas Lazariukais, neaukštas iškyšulys į ežerą — Virželis. Kitas ežero pakraštys — Kebežys, pakrantė prie kelio — Stadalvietė, mat toje vietoje buvę užvažiuojami namai—stadala.

Gražūs ir skambūs, mūsų senolių ir prosenelių sugalvoti vietovardžiai šiandien jau primiršti. Mano gimtajame kaime liko vos kelios sodybos, tik dvieiose iš jų dar gyvena vietiniai žmonės. Mano akyse nyko kaimas, kaip ir daugeliui lietuvių, taip ir klykū-

niečiams kiek teko pakelti skriaudų ir nefeisbių rusų ir vokiečių okupacijų metais!.

Kai prisimenu be laiko, ne savo mirtimi mirusius kaimynus, išvežtuosius ir įkalintus, nuvarytus nuo žemės, slogi ir liūdna pastarųjų dešimtmečių mano gimtinės istorija.

Bėdos ir nerimas prislėgė sodiečius jau 1940-aisiais metais, kai į Lietuvą įžengė rusų kariuomenė. Tada aš buvau Burbiškio pradžios mokyklos ketvirtos klasės mokinys, dar vaiko akimis žvelgiau į visas mūsų likimus nulėmusias permainas.

Birželio 15 dieną turėjo Anykščių šilelyje vykti dainų ir sporto šventė, mes, moksleiviai, ruošėmės jai. Tadien išvažiuavome į Anykščius, bet kelyje sutiktas kaimynas V. Gliudelis patarė grįžti atgal, nes Anykščiuose pilna rusų tankų. Berods, rytojaus dieną traukė rusų kariuomenė ir pro mūsų kaimą. Mes, vaikai, susedę ant griovio krašto smalsiai stebėjome keliu riedančius tankus, žygiuojančius kareivius. Jų buvo labai daug. Prisimenu mūsų kaimynas Jonas Navikas, dalyvavęs pirmajame pasauliniame kare ir matęs revoliuciją Rusijoje, tada pasakė:

— Nenoriu aš jų nė matyti, savo akimis regėjau ką jie išdarinėjo su žmonėmis per revoliuciją, kiek nelaimių užtraukė...

O mano tėvas, prisimins caro kariuomenę, jos aprangą, stebėjosi, kad šitie kareiviai tokie nusku-rę, arklių pakinktai, kamanos brezentinės...

Tomis dienomis tėvas buvo nuvažiavęs ir į Anykščius, grįžęs pasakojo, kaip rusų kareiviai ir karininkai tuština parduotuves, už prekes kiša nieko nevertus rublius...

Laikraščiuose pasirodė straipsniai, pasakojantys koks yra rojus gyventi Sovietų Sąjungoje, kokie ten laimingi žmonės... Apie tai kalbėjo ir Burbiškyje pasirodę agitatoriai, iš Anykščių atvykę dažniausiai

žydų tautybės žmonės. Kalbėjo jie ir apie rinkimus, agitavo balsuoti už kandidatus į Liaudies seimą. Rinkimų dieną iš Burbiškio grįžęs tėvas su mūsų močiute, piktinosi, jog tie rinkimai tik akių dūmimas, buvo liepta balsuoti tik už vieną kandidatą, jokio pasirinkimo nebuvo... Tuoj po tų rinkimų žmonės buvo sukviešti Burbiškin į mitingą, atvykę oratoriai rėžė kalbas apie prisijungimą prie Tarybų Sąjungos. Buvo iškelti ir transparentai, bet juos kėlė ne mūsų žmonės, o minion įsimaišę atvykėliai.

Nepaisant iš laikraščių ir tribūnų plūstančios propagandos apie sovietinės santvarkos pranašumus, vis neramesnės žinios pasiekdavo kaimą. Apie suimtus žmones, konfiskuotą turtą, dideles grūdų ir mėsos prievoles ūkininkams, netgi atgaline data, už praėjus metus. Neįstengiantys atiduoti tokių prievolių, buvo vadinami sabotažininkais, jų laukė kalėjimas. Bet labiausiai visus sukrėtė masinis birželio 14-tą žmonių vežimas į Sibirą. Išvežė tada iš Burbiškio ir buvusio mano mokytojo Antano Grigo šeimą, — žmoną, du mažamečius vaikus. Kaip susiklostė jų likimas tremtyje ligi šių dienų nėra žinios. Po tų represijų daugelį suėmė baimė, kai kas naktimis eidavo nakvoti į miškus, kai kurie vyrai slapta ginklavosi.

Tolimesnius okupantų kėslus nutraukė karas. Bažnyčioje visi nuoširdžiai giedodavome, prašydami apsaugoti nuo karo, bado, ugnies ir maro, bet tąkart karas buvo geriau negu bolševikų sauvalė, mano kaimo žmonės nieko gero nesitikėjo ir iš vokiečių, tik guodėsi tuo, kad bus išvaduoti nuo raudonųjų. Reikia pasakyti, jog sodiečiai nebuvo priešiškausi nusiteikę pirmomis karo dienomis į kaimą atklystančių, nespėjusių pasitraukti rusų kareivių atžvilgiu, netgi juos sušelpdavo, visai kitaip žiūrėjome į komunistus, komjaunuolius, laikėme juos broliūdziais, tautos išdavikais... Mūsų apylinkėje buvo trys komunistai, siuvelėjas Krapienis, ūkininkas Žasinas iš Burbiškio ir ūkininkas Labeika iš Siaulių kaimo. Pirmomis karo dienomis jie buvo suimti ir uždaryti į rusų, kur išbuvo keletą parų. Kai jie pasižadėjo visam laikui nutraukti komunistinę veiklą, buvo paleisti. Jie savo žodį ištesėjo, kai 1944 grįžo sovietų valdžia, tie buvę komunistai nesusidėjo su okupantais, o Žasinas buvo nuteistas dešimčiai metų kalėjimo, jo šeima išvežta į Sibirą.

Nedžiugino kaimo žmonių ir vokiečiai, tuoj supratome, kad raudonąjį okupantą pakeitė rudasis... Vėl didžiulės prievolės, o paskui, kai vokiečiai pralaimėjo mūšį ties Stalingradu, totalinė mobilizacija, vyrų verbavimas darbams į Vokietiją. Aišku, niekas nelinkęs buvo važiuoti Vokietijon, tai vokiečiai ėmė jaunos vyrus gaudyti turguose, išėinant iš bažnyčios. Mūsų krašto vaikinai keletą kartu išvengė gaudynių, mat tarp vokiečių policininkų buvo keletas lietuvių, kurie iš anksto perspėdavo, liepdavo slėptis. Buvo paskelbta ir arklų mobilizacija.

Atėjo 1944 m. vasara. Su nerimu laukėme artėjančio fronto, rusų kariuomenės, pradėjome slėpti turtą. Prisimenu ir mes prie namų iškasėme didelę duobę, ten sudėjome drabužius, užklojome lentomis ir užkasėme, akmenų krūvoje paslėpėme kumpius, lašinius. Jeigu užsidedgų namai, tai nors maisto turėtume. Tąkart mums besidarbuojant pasirodė danguje rusų lėktuvas, numetė jis bombą į ežerą, apsisuko ir nuskrido rytų pusėn. Liepos 13 dieną išgirdome šūvius plente prie Klivėnų kaimo, kitą dieną prasidėjo mūšiai Anykščiūose. Paskui vokiečiai pasitraukė tolyn į Vakarus, Klykūnų ir kitų paežerės kaimų frontas nepalietė, čia nebuvo vokiečių ir rusų susirėmimų.

Tačiau tuoj užplūdo rusų kareiviai, kurie traukė prastais kaimų keliais. Jie buvo alkani, grobė maistą, vogė paslėptus daiktus. Be reikalo džiaugėsi kaimiečiai, kad karo baisumai praėjo pro šalį. Pasirodo, jie tik prasidėjo. Mano kaimo laukė patys šurpiauši jo istorijos puslapiai...

Praslinkus reguliariai rusų kariuomenei, į Klykūnus atėjo čekistai, jie surinko iš gyventojų radijo aparatus, prigrasino, jeigu kas paslėpė, bus baudžiamas kaip už ginklo laikymą. Nuo rugpjūčio 1 dienos paskelbė mobilizaciją, buvo šaukiami į Raudonąją armiją vyrai nuo 18 iki 35 metų. Mūsų apylinkėje savanorių neatsirado, tad vyrus ėmė gaudyti. Pats pirmas iš mūsų kaimo pakliuvo Jonas Janukėnas. Negrįžo jis, taip ir dingo be žinios.

Vyrai ėmė slėptis miškuose, kai kurie apsirūpino ginklais, kad užpulti galėtų gintis. Netoli mūsų kaimo esančiame Burbiškio miške susibūrė apie penki šimtai vyrų. Ne tik iš mūsų apylinkės, bet ir Leliūnų. Skiemonių, Kavarsko. Jie išsikasė septyniolika bunkerų, kur kiekviename tilpo ne mažiau kaip trisdešimt žmonių. Tą rudenį rusų valdžios pareigūnai vengė bastytis mūsų kraštuose. Kalėdų pirmą dieną Pečiulių kaimo—Burbiškio ruože buvo sutelkta kariuomenė ir puolė mūsų partizanus. Tie pasitraukė gilyn į mišką. Pamiškėje nušovė keletą partizanų, kareiviai nesiryzo eiti miškan. Tąkart buvo nušautas mūsų kaimo Juozo Strolios samdinys Luščiauskas. Jis išgulėjo paežerėje prie Anykštos ištakų apie savaitę laiko, nes žmonės bijojo laidoti. Galop mano tėvas neišsikentęs nuėjo į Anykščius, išprašė leidimo palaidoti. Leidimą davė, tik pasakė, kad vienu šuniu būsią mažiau.

Antrą Kalėdų dieną kareiviai pradėjo šukuoti Burbiškio mišką, bet partizanai jau buvo pasitraukę. Neradę mūsų vyrų ir sudeginę tuščius bunkerius, kareiviai pradėjo suiminėti arčiau miško gyvenančius žmones, išvežė juos į Anykščius, sugrūdę į saugumiečių būstinės rūsius. Išardę, prikamavę tąsyk saugumiečiai savo aukas paleido.

Po Naujųjų metų kaime pasirodė skrebai, šitaip žmonės praminė taip vadinamus „liaudies gynėjus“, parsidavėlius okupantams. Ėmė deginti sodybas... Vieną žiemos pavakarę Skiemonių pusėje pamatėme dūmus, paskui ir ugnį. Rytą žmonės kalbėjo, kad skrebai sudegino Janydžių kaimo Verbickų klotimą, mat ten slapstėsi keli broliai Verbickai. Kitos dienos pavakare degė Rubikių kaimo Prano Kazlausko klotimas. Kaskart daugėjo aukų.

Vieną dieną su tėvu nuvažiavę turgun į Anykščius, išgirdome šnekant žmones, kad prie saugumo rūsių guli devyni nužudyti partizanai. Nuėjome pažiūrėti. Ir dabar man akyse stovi tas šurpus vaizdas. Numesti ant sniego guli jaunų vyrų kūnai. Viši jauni, be batų, kai kurie ir be viršutinių drabužių. Kelnės atsegtos ir nusmuktos žemyn. Baisu buvo žiūrėti į taip išniekintus lavonus, žmonės užmesdavo akį ir skubėdavo pro šalį gailėsčio ir pykčio suspaustomis širdimis.

Atėjus pavasariui, skrebams į talką atėjo kareiviai, darė „tvarką“, ieškojo partizanų, o labiausiai — dešrų ir kumpių, žudė ir visai nekaltus žmones. Mačionių kaime nušovė du brolius — Petrą ir Joną Bražionius, Buivydų kaime — tris brolius — Joną, Alfonsą ir Antaną Tylas, Siaulių kaime — du brolius Tuskenius, Rubikių kaime nepilnametį Juozą Tylą. Radę Kazi Tylą, pasislėpusį klotime, įvarė į ežerą ir nusitaikę į pakaušį nušovė. Mieliausiškių kaimo vals-

šietis Saltenis tądien arė dirvą, pamatęs kareivius pasislėpė bulvių duobėje. Kareiviai atkreipė dėmesį į vagoje stovintį arklį, šoko ieškoti artojo, tuoj surado jį ir vietoje nušovė. Paliko Saltenis tris mažus vaikus, žmoną, kuri po kiek laiko gal išsielvarto mirė. Visos tos išvardintos aukos mūsų apylinkėje tai tik vienos dienos sričių ir kareivių siautėjimo rezultatai. O kiek buvo pralieta kraujo, kiek tų aukų visoje Lietuvoje!.. Turbut per jokus karus tiek nežuvo lietuvių, kiek tais baisiais pokario metais. Rusai sumušė vokiečius, baigėsi karas, bet žudynės mūsų padangėje tęsėsi ir nebuvo aišku, kada jos baigsis.

Tą „pergalingą“ pavasarį buvo paskelbta amnestija. Kai kurie mūsų ir kitų kaimų besislapstą vyrai nusprendė užsiregistruoti, nes suprato, jog neįmanoma bus pasipriešinti okupantų kariuomenei. Bet nežalai buvo ir tokių, kurie pasiryžo nepasiduoti.

Atsimenu, sodinome bulves, pakėlėme galvas, išgirdę kaime šūvius, sunerimome. Netrukus pamatėme ateinantį kaimyną Juozapą Gliaudelį. Jis buvo kruvinas, sudaužytas. Pasirodo, jį aptalžė Anykščių skrebai. Už tai, kad iš jų nagų paspruko iššokęs pro langą Gliaudelių sūnus Stasys. Į jį ir šaudė skrebai. Kaip paaiškėjo vėliau Stasys buvo sužeistas, bet vis dėlto pabėgo. Dar nebaigus Gliaudeliui pasakoti, išgirdome šūvius kitoje ežero pusėje. Garsas buvo kažkoks keistas ir stiprus. Paskui sužinojome, kad kareiviai iš minosvaidžių apšaudė Rubikių ežero Varnagroties salą. Mat ten jie pastebėjo žmones ir paleido ugnį iš Šiaulių kaimo pusės. Saloje iš tiesų slėpėsi keturi partizanai. Tąkart jie išliko gyvi, laiku suspėjo išplaukti laiveliu Tarpežerio pusėn.

Reikia pasakyti, kad tada kaimo žmonės buvo vieningi, kaip senovės lietuviai, uždegdami laužus, pranešdavo apie pavojų, taip ir klykūniečiai turėjo sutartus ženklus, kurie reikšdavo, jog pasirodė skrebai ar kareiviai. Padžiaudavo sutartoje vietoje kokį nors skalbinį, atlapodavo klojimo duris, pastatydavo galutroboje lentgalį, nukabindavo nuo šulinio svirties kibirą... Iš tų ženklų partizanai suprasedavo, ko kia yra padėtis kaime.

Vieną vakarą, ardamas lauke pūdymą, pamatiau kaip į mūsų gryčią įėjo keturi rusų kareiviai. Neužilgo jie išėjo, vienas nešėsi ant pečių maišą. Palei dės arklį ir parėjęs namo, radau perpykusį tėvą, verkiančią motiną, seseris. Pasirodo, kareiviai buvo visus namiškius sustatę į trobos kertę, liepę jiems nusigrežti į sieną, vienas su automatu saugojo, o trys darė kratą ir krovė į maišą, kas jiems patiko. Kai jie išsinešdino, mano namiškiai pasigedo dviejų porų aulinių batų, pusbačių, marškinių, kumpio, puspalčio lašinių, kelių dešrų. Pasigedo tėvas dar ir pinigėnės su pinigais ir dokumentais. Tą dieną kareiviai apiplėšė ne tik mus, jie apėjo dar tris Burbiškio vienkiemius, Aniceto ir Juozo Meškauskų, Kazimiero Buloto, ir iš ten išsinešė prisikrovę maišus. Kadangi kareiviai pavogė dokumentus, tėvas nusprendė netylėti, važiuo į Anykščius, į Skiemonis, bet saugumiečiai ir milicija nesileido į kalbas, atrėžė, kad plėšikauja ne kareiviai, o banditai, esą tai jų darbas. Laimė, po kelių dienų dokumentai atsirado, išėmę pinigų, kareiviai piniginę su dokumentais užmetė ant malkų.

Vasarą tai šen tai ten girdėdavome šūvius. Pasiekdavo žinios apie kritusius partizanus, nušautus žmones. Vieną rytą skrebai apsupo ir padegė Burbiškio malūnininko Juozo Vitkūno klojimą, kur slėpėsi du partizanai: Juozas Rudokas iš Pagraubių kaimo ir Petras Tyla iš Rubikių kaimo. Rudoką nu-

šovė prie klojimo, o Tylos radome tik griaučius po pelenais... Tais metais Rudokai neteko ir savo dukters Julės, ji žuvo drauge su partizanu Juozu Gutausku iš Saltalaukių kaimo. O paskui ir patys Rudokai su vienintele likusia dukterimi Brone buvo išvežti į Sibirą.

Prasidėjo vežimai į Sibirą visiškai pribloškė, įbaugino žmones. Iš mūsų kaimo buvo išvežtos Stasio Glaudelio, Povilo Cepoko ir Rapolo Cepoko šeimos, iš gretimo Antakališkio vienkiemio — Kisielių, iš Rubikių — Antano Tylos, Antano Žasino, Povilo Žasino, Antano Talačkos, Justino Baniūno šeimos. O kur dar nuteisti nemažiau kaip dešimčiai metų ir atsidūrę lageriuose! Tokio likimo susilaukė Jonas Vingrys, Klemensas Balaišis, Antanas Balaišis, Dominykas Cepokas, Antanas Vilnonis, Jonas Vitkūnas. Suminėčiau tik kaiminystėje arba netoliese gyvenusius. Tas pats dėjosi ir toliau nuo mūsų, tuštėjo kaimai, vis daugėjo nužudytų ir ištremtų...

Sunku, labai sunku buvo ir likusiems, neišvežtiems ūkininkams. Smaugė prievolės. Vokiečiai dar nors palikdavo grūdų sėklai, o rusai reikalavo atiduoti tiek, kiek turi, ir tučtuojau, tik spėjus nuimti derlių. Jau iš anksto būdavo suplanuota kiek reikės atiduoti grūdų taip vadinamam tėvynės fondui, kiek laisvam pardavimui. Tai būdavo priedai prie prievolių. Daugeliui ūkininkų, kad išpildytų tuos reikalavimus, neužtekdavo savų grūdų, tekdavo ką nors padavus juos pirkti ir vežti valstybei, atsidėkojant draugui Stalinui už laimę...

Prisimenu, vieną rytą priekrovėme su tėvu pilną vežimą maišų su grūdais ir, kaip buvo prisakyta, devintą valandą pribuvome Burbiškyje. Radome čionai daug privažiavusių vežimų. Agentas Kulieša, lydimas skrebių, liepė visiems važiuoti į Anykščius. Privažiavę miestą stabtelėjome prie pirmos gryčiutės ir palaukėme atsilikusių vežimų. Iš gryčiutės išėjo du nepažįstami vyrai. Vienas rankoje laikė raudoną vėliavą, kitas turėjo armoniką. Tasai su vėliava sėdo į pirmą vežimą, o su armonika į antrą. Suriškęs šitą mūsų gurguolę, agentas su skrebais dingo, o mes, plazdant raudonai vėliavai ir grojant armonikai važiuojame per Anykščius geležinkelio stoties link, kur buvo grūdų priėmimo punktas. Visus mus piktino šita komedija, o man, tada dar jaunam, buvo gėda, pasistačiau apykaklę, užsitraukiau ant akių kepurę, kad nepažintų ir nesijuoktų sutiktos merginos.

Ne vien tik grūdus ir mėsą reikėdavo duoti valstybei. Reikėjo dar duoti ir bulvių, ir šieno, nuo kiekvienos karvės po penkis šimtus litrų pieno, nuo vištų — kiaušinių, nuo avių ir ožkų — vilnų. Taip pat privalu buvo iškirsti ir išvežti nustatytą kiekį miško medžiagos, vežioti skrebus ar kitokius pareigūnus. Reikėjo dar mokėti ir žemės mokesį. Plėšė valdžia valstiečius kaip tik įmanė.

Vokiečių okupacijos metais valstiečiams neretai pagelbėdavo vietinės valdžios atstovai, viršaičiai, seniūnai, užrašydami mažiau gyvulių ar paukščių. O sovietiniai agentai viską stropiai surašinėdavo. Kartais ir persistengdavo. Kartą pas mus atėjęs skrebių lydimas agentas Kozlovas surašinėti gyvulių, užmatė daug besiganančių avių. Lyg tyčia pas mūsų avis tada buvo atbėgusios kaimyno avys. Agentas suskaičiavo aštuoniolika avių ir ėriukų, užrašė, kad tiek jų priklauso mums. Vadinas, nuo kiekvienos avies po kilogramą vilnų valstybei. Bandė tėvas valsčiuje aiškintis, bet ten pasakė, jog jie labiau pasitiki savo agentais, o ne valstiečiais, kurie nenori padėti vals-

tybei... Teko pirkti vilnas, kad atiduotume prievolę.

O kaip prievartaudavo su paskolomis! Tai buvo dar viena priemonė žmonėms apiplėšti. Nenorintiems pasirašyti paskolos ir duoti pinigų grasindavo Sibiru, kalėjimu. Keletas mūsų kaimo žmonių dar bandė prieštarauti, aiškinti, jog nebėra jau iš kur imti tų pinigų paskoloms, tai jie buvo uždaryti į rūšį ir laikomi tol, kol sutiko pasirašyti...

Zinia apie kolektyvizaciją daugeliui pakirto rankas ir kojas. Supratome, kad virš mūsų galvų pakibo dar viena nelaimė. Vėl grasinimai, prievarta. Pirmiausia pasirašė, jog sutinka stoti į kolūkj likusieji neišvežti taip vadinami buožės. Išbuožinti, prievolių nukamuoti jie jau neturėjo nei sėklos, nei gyvulių ir jautė: jeigu nestos į kolūkj, bus išvežti. Tačiau mūsų, Klykunų kaimo žmonės neskubėjo rašyti į kolūkj, dėsė, bet kai įstojo į kolūkj aplinkinių kaimų sodiečiai ir vien tik klykūniečiams teko miško ruošos darbai, važinėjimas į pastotes, prisiėjo ir mums tapti kolchozninkais.

Kiekvienam kiemui atrėžė po šešiasdešimt arų, nepamiršo ir už tokį sklypelį mokesčių, bulvių ir mėsos prievolių. Net už bičių avilį ir obelį reikėjo mokėti po 50 rublių senais pinigais. Už karvę kaip ir anksčiau turėjome atsiskaityti pienu, už avis — vilnomis, už vištas — kiaušiniiais... Įstojus į kolūkj nereikėjo tik grūdų prievolės.

Nenoriai dirbo žmonės tą bendrą žemę. Iš pradžių nedideliams kolūkiams vadovavo vietiniai valsiečiai. Kolūkio pirmininku kurį laiką buvo ir mano

lėvas. Tačiau kolūkius tuoj ėmė slambinti, jų pirmininkais statyti iš kitur atvežtus. Mūsų sustambintam kolūkiui vadovavo Bičionių kaimo žmogus Jurgis Adamonis, tačiau valdžiai jis, matyt, buvo nepatikimas. Prisimenu, kaip visiems kolūkiečiams buvo liepta susirinkti į Burbiškio parapijos salę, iš Anykščių atvažiavęs žemės ūkio vedėjas Leopoldas Pociūnas liepė rinkti kolūkio pirmininku jo atvežtą iš Anykščių batsiuvį Rutkauską, bet žmonės, ypač bičioniškiai šaukė, jog jie turi savo pirmininką ir kito jiems nereikia... Tada pašokęs Pociūnas pareiškė, kad bus pirmininku tas, kurį pastatys partija. Bet ir po tokios šnekos už Rutkauską balsavo tik du žmonės, apylinkės pirmininkas Strazdas ir sekretorius Sriubas. Tada Pociūnas sekretoriaujančiai Stasei Vitkevičienei liepė užrašyti, kad už Rutkauską balsuota vienbalsiai... Taip buvo renkami kolūkio pirmininkai. Tie atsiųstieji būdavo partiniai.

Neilgai pirmininkavo Rutkauskas, jį nušovė partizanai. Tada jo vieton stėjo Leopoldas Pociūnas. Pradėjęs pirmininkauti, jis užsimojo griauti išvežtųjų sodybas, paversti jas malkomis. Parūpo jam ir savo kišenėn glemžti pinigus už parduotus kolūkio gyvulius. Užtat pateko kalėjiman, bet kaip nusipelnęs tarybų valdžiai žmogus, greitai buvo paleistas.

Per tuos kelis metus mano akyse nyko kaimas, traukėsi žmonės. Jauni žmonės, matydami, kokia baudžiauninkų dalia jų laukia, ko vertas darbadienis, stengėsi kaip nors pasprukti iš kolūkio į miestą. Bėgome palikę tėvus, jau svetima tapusią žemę, savy nuslopinę gimtines balsas...

Jono JUNEVIČIAUS nuotraukos

Paukščių meistrė

Milda TELKSNYTĖ

Taip ją, Juliją Binkienę, vadindavo dažnas troškūnietis ir daugelis tų, kurie užsukdavo pas ją, gyvenusią Troškūnų geležinkelio stotyje, apžiūrėdavo ekspoziciją — daugybę medinių paukščių.

Kilusi iš Zemaitijos, iš Šiluvos valsčiaus Godlaukio kaimo, Julija Binkienė nuo 1942 metų apsigyveno Troškūnuose. Dar vaikystėje pamėgo rankdarbius, siuvinėjo, mezgė, bandė ir drožinėti, o prieš keliolika metų, kai į rankas pateko V. Logmino knyga „Lietuvos paukščiai“, parūpo Julijai išdrožti ar nulipdyti visus ten pavaizduotus sparnuočius. Kai tik atspėdavo nuo kasdieninių darbų, Julija Binkienė droždavo paukščius, nudažydavo juos natūraliomis spalvomis ir įkurdindavo sodelyje, vagono namelyje, ankštame savo buto kambaryje.

Netruko pasklisti garsas apie tuos įspūdingus medinius paukščius, kas tik apsilankydavo Troškūnuose, parūpdavo pamatyti ir Julijos Binkienės drožinius. Gausėjo lankytojų, prisireikė ir atsiliepimų knygos, nes žmonės norėjo išsakyti savo susižavėjimą ir pagarbą jau garbaus amžiaus sulaukusiai paukščių kūrėjai.

„Nuoširdžiai dėkojame už grožį, sukurtą Jūsų darbščiomis rankomis. Sužavėti meile Lietuvos gamtai. Tegu Jūsų rankomis sukurtas nuostabus paukščių pasaulis primena visiems mum, kurie aplanko šį nuostabų kampelį, kad turime mylėti ir saugoti savo gamtą. Kūrybinės sėkmės ir ilgų ilgų gyvenimo metų! — rašė Laskauskų šeima iš Panevėžio.

„Patį gamta Jus pašaukė — kitaip nepaaiškinsi tokio nuostabaus sugebėjimo ją atkartoti. Tegul saugo ir linksmina Jūsų gerą širdį tie paukščiai ir gėlės, ir medžiai. O kas juos pamatys — liks dėkingas“, — džiaugėsi vilniečiai Jancevičiai.

„Ačiū Jums už talentą, darbštumą. Jūs sukūrėte tikrą muziejų, kuriuo daug kas žavėsis. Linkiu Jums geros sveikatos, kūrybinės nuotaikos, o Jūsų eksponatams tinkamesnių patalpų“, — linkėjo profesorius A. Gulbinskas.

Daug šiltų žodžių išsakyta dviejose storose lankytojų atsiliepimų knygose. Yra įrašų ir rusų, lenkų kalbomis, sudomindavo Julijos Binkienės paukščiai ir iš toliau atvykusius. Daug gražių palinkėjimų meistrei, nemažai ir apgailestavimų, jog trūksta patalpų tokiai įdomiai ir reikalingai ekspozicijai. Kėlė rūpestį pastarasis klausimas ir pačiai Julijai Binkienei. Kelerą metų prašė, kreipėsi į vienokios ar kitokios valdžios atstovus, bet tie prašymai likdavo be atgarsio, geriausiu atveju atsipirkdavo pažadais, kurių niekas neketino vykdyti... Apie tai, jog reikia surasti patalpas Julijos Binkienės darbams, buvo pernai rašyta respublikinėje spaudoje, kalbėta per televiziją. Deja... tautodailininkė taip ir nesulaukė žadėtų patalpų ir naujos ekspozicijos. Ji mirė pradėjusi 70-uosius ir pernai lapkričio 2 dieną buvo palaidota

Anykščių kapinėse. Apie ją jau tenka kalbėti būtuojų laiku...

„Miela Paukščių meistrė, mes labai džiaugiamės čia apsilankę ir dėkojame Jums už perteiktą Lietuvos miškų grožį. Linkime Jums daug laimės ir sveikatos, ir dar daug ilgų žiemos vakarų praleisti prie šių darbų, kuriant naujus. Linkime džiaugsmo ir pasisekimo.

1991.10.11 Kauno 38-os vid. mokyklos 7b klasės mokiniai.“

Tai paskutinis įrašas atsiliepimų knygoje. Neišpildė gerų mokinių linkėjimų... Liko vieniši paukščiai, juos kūrusių rankų šiluma. Liko ir neištesėti pažadai...

Gera, kad velionės sūnūs ir kiti artimieji nėra abejingi unikaliai palikimui, nori, jog dar daug kas galėtų pamatyti tuos spalvingus, grakščius medinius paukščius. Gal pavyks nupirkti buvusios stoties laukiamąją salę ir ten įrengti ekspoziciją. Jau kaip Mamės atminimą...

VYTAUTAS RAKAUSKAS gimė 1929 m. kovo 12 d. Karališkių kaime, dabar priklausančiame Anykščių rajonui. Mokėsi Ukmergės gimnazijoje. 1946 m. jis per pamoką buvo suimtas, pagal sufabrikuotą bylą (antitarybinų lapelių platinimas, vokiečių okupacijos metais priklausymas pagrindinei organizacijai) buvo nuteistas 7 metus kalėti, dar 5 metams atimant teises. Visus tuos metus kalėjo Pežioros lageryuose Archangelsko srityje. Ten ypač sunkūs buvo pirmieji metai. „Liepos, rugpjūčio naktimis stiprokai šalnodavo. Kai basas ir vienmarškinis, — nes, ką tik turėjau, iš manęs dar pirmąją lageryje valandą atėmė vagys, dirbdavau naktinėje pamainoje smėlio ir molio karjeruose, kojas labai geldavo. Prižiūrėtojams leidus, dažnai miegodavome lauke ant plikos žemės net lyjant, mat barakuose kalinius puldavo tokia daugybė blakių, kad ir labai išvargęs nesumerkdavai akių. [...] Rugsėjo mėnesį iškritus sniegui, daugiau kaip dvi savaites basas buvau varomas į darbą. Kiek šiltesnę aprangą — bušlatą, batus ir patalynę davė spalio mėnesį, kai stipriau pašalo ir užtelėjo pūga. Kad ir basas varomas į darbą nesisipriešindavau, nes mačiau, kaip tuos, kurie, praradę sveikatą ir viltį, spyriojosi, tempia už kojų ar rankų, jas išsukinėdami, sulaužydami šonkaulius arba lig pusės išrengtus jau vėliau, žiemą, esant daugiau kaip 30 laipsnių šalčio, įversdavo į roges ir išbogindavo į darbą. [...] Rinkdavom sušalusius bulvių lupenas sąslavynuose, retkarčiais duodamos žuvis kaulus, kuriuos numesdavo brigadininkai ir kiti lagerio tarnautojai kaliniai. Sunkus darbas, cinga ir vi-duriavimas ne vieną nuvarė į aną pasaulį“, — prisimindamas tuos balsius metus, rašo Vytautas Rakauskas.

Į Lietuvą grįžo 1953 m. Dirbo akmenvežiu, tinkuotoju ir kitus darbus, vakarais lankė Ukmergės vidurinę darbo jaunimo mokyklą. 1956 m. įstojo į Vilniaus universitetą, studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą, baigęs studijas mokytojavo Molėtų rajone, nuo 1970 m. dirba „Vagos“ leidykloje, pastaraisiais metais — vedančiuoju redaktoriumi. Yra suredagavęs daug (apie 10 tomų) literatūros kritikos knygų („Literatūra ir kalba“, chrestomatijos dvitomis) „Lietuvių literatūros kritika“, K. Korsako kūrinių seriją ir kt.), sudaręs K. Korsako poezijos tomą, studiją „S. Nėris literatūros moksle ir kūryboje“, išvertęs keletą grožinės literatūros knygų. Vytautas Rakauskas yra paskelbęs eilėraščių periodikoje, rinkinyje „Tremtinio Lietuva“. Rašo jis ir proza. Čia publikuojama novelė — tai pirmoji anykštėnų pažintis su iš mūsų rajono kilusiu autoriumi.

Kieme su vandentiekio bokštu

Vytautas RAKAUSKAS

Kur dabar šitas vandentiekio bokštas, — žmogus jį nužvelgė užvertęs galvą, — aplinkui buvo sodyba, stovėjo namai. Turbūt ne daug kas iš netoliese apsigyvenusių ją mēr, nes trobesius senokai nugriovė. Miestas plečiasi — argi rūgšos jame kaimiški pastatai? To reikalauja civilizacijos progresas — į išnykusios sodybos teritoriją braunasi mūriniai lengvųjų automobilių garažai. O bokštas dar trobesiams tebestovint iškilo. Ir daug kam, ypač jaunesniesiems, ši apleista vieta, kurią tik sąlyginai galima vadinti kiemu, tapo žemės pėda, kokių pilna visur.

Prieš šimtą metų, aišku, jį buvo dirbamos žemės lopas. Vėliau atsirado namai, kurie ilgainiui kito: tobulėjo, kaip ir viskas gyvenime, — tariau ar iš tikrųjų.

Jeigu sodybą, mąstė jis tarsis su kuo kalbėdamas, bandyčiau mintyse atstatyti, — tai būtina, norint ją geriau prisiminti, — ji atrodytų šitaip: antai už kelių žingsnių stovėjo pajuodusi medinė pirkia, vėliau, apkalta lentomis, įgijusi žolės spalvą. Darželyje ties ja geltona puta vasarą putodavo gvazdikai, medetkos, nasturtos, žaliuodavo rūtos, stiebdavosi mėlynos ir violetinės kurpelės, jo viduryje kerojo diamedis smulkiais lapeliais it rasos lašais apkibęs, palangėje raudonai žydėdavo bijūnai. Kvapai priviliavo

bites, žieduose jos dūgzdavo, viena kita subimbavo iš kažkur atsiradusi širšė. Tiesiai už trobos — lygiagrečiai — ilgas klojimas su dvejomis durimis iš vienos ir kitos pusės, į dešinę per keletą metrų nuo jo ir toliau — daržinė, o dešiniau, už kūdros, kurios, kaip ir šulinio netoli pirkios, pėdsakų nebelikę, priešingai kitiems trobesiams — galų į miestą, — tvartas su šuns būda. Tarp jo ir kūdros, taip pat daržinės ėjo kelias — iš miesto į laukus arba atvirkščiai, o juo judėdami žmonės iš tolo matydavo raudonos skardos stogais sodybą — tarytum saują kaladėlių.

Taip, kelyje maišydavosi žmonių. Vieni buvo atsitiktiniai, kiti — nuolatiniai, traukdavę į savo sklypus ir iš jų. Iš tų nuolatinių įdomiausi, jam rodėsi, trys. Vienas karvelininku pramintas, nes, pamatęs balandį, netingėdavo, kad ir nebejaunas, perbristi upę, norėdamas paukštelį prisivilioti. Eidamas pro šią sodybą, kai virš jos pakildavo pulkas mėlynų, baltų ir kitokių balandžių, iš miesto sulėkusių į laukus, jis sustodavo, suulbdavo arba, sukdamas kepurę, grožėdavosi, kaip paukščiai sklendo, kol pasidarydavo mažai įžiūrimi. Bet jeigu jie netoli nusileisdavo, jis tyliai slinkdavo artyn, kol tie vėl purptelėdavo į viršų. Galėjo atrodyti, kad žmogus neturi darbo. Iš tiesų jis dirbdavo daug: buvo įgijęs ar paveldėjęs už miesto

keletą hektarų dirbamos žemės ir dar parsisamdydavo kitiems padėti. Gal dėl to niekas iš jo silpnybės nesišaipydavo — pasitenkindavo prie pavardės davę priedėlį.

Kitas, už karvelininką daug vyresnis, turbūt einęs jau aštuntą dešimtį, net ir vasarą visada su kepure, pravažiudavo netikusia sarta kumelike, plūgą, akėčias ar kitą padargą įsivertęs į vežimą, kartais susisodinęs tamsiaplaukius abu savo vaikus — dailiai apkirptą mergaitę ir berniuką, — nė dešimties neturinčius. Ir beveik nuolat važiuodavo, net kumelikę ragindavo, snausdamas: „Nuo, sarte, nuo...“ Ji žinojo kelią. Ne visada jos šeimininkas matydavo ar jausdavo, kai išdykaudami paaugliai dagilį ar usnį jai pakišdavo po uodegą. Sartė ją tik stipriau prispausdavo prie kūno, bet žingsnio nespartinėdavo, mat, kaip žmonės sakydavo, buvo nuvaryta nuo kojų.

Trečias žmogus — mergaitė, traukdavusi į gimnaziją. Erdviuose priemiesčio laukuose ji gyveno su tėvu, turinčiu keturis hektarus žemės, neseniai statytoje pirkioje, iš rytų šono užkaltais langais. Mergaitė tuo dar įdomi, kad eidavo sparčiai ir, rodos, švytėdama — ar į mokyklą, ar iš jos grįždama. Spindėdavo akys ir veidas, sakytum ji kitame pasaulyje gyveno. Jam patikdavo, kai mergaitė, trumpindama kelią, pasukdavo tiesiai — lauku ir įsibėgėjus šokdavo per griovį. Svystelėdavo ligi pečių pakirpti potamsiai plaukai, suplėvesudavo lyg sparnas apsiausto skvernai virš gimnazistiškos uniformos, ir vėl ji iškėlusį galvą nueidavo.

Dabar nei tų žmonių, nei šios sodybos, kurios vietoje jis stovi, senųjų gyvenėjų nebėra — mirę. Tik apie tą mergaitę mažai žinoma: mokslo ji nebaigė, nes ją su tėvu okupantai pokario metais išvežė į Sibirą ir dabar neaišku, ar jie kur nors gyvena. O jų troba ir tvarteliukas, kuriame laikydavo karvę, paršą, vištas ir pašarą, buvo sulyginti su žeme — nurašyti į epochos amortizaciją.

Tuo laiku, kaip ir bet kuriuo kitu, ši žemės pėda turėjo savo gyvenimą, į kurį po virtinės metų pabandė sugrįžti vienintelis likęs liudytojas — žmogus, stovįs prie balto į didelę taurę panašaus vandentiekio bokšto.

Dairydamasis jis lėtai apėjo buldozeriu nulygintą žolių ir krūmokšnių prižėlusį kiemą. Išnykusios sodybos pakraštyje debesuoto dangaus fone mirga ir šnara ištįsusių, tankiai suaugusių tuopų lapai, kiek arčiau si-

dabriškai pilki šaltalankiai, negalį juo atsišėbėti, pakrypę, lyg norėdami klausti, iš kur jis, šitas jiems nematytas žmogus, ko jam reikia. Argi jis ieško savo namų, vaikystės? Pilna kitokios augmenijos, — viso to tada nebuvo, — šiandien, kur stovėjo trobesiai, likę pamatų kauburėliai, apaugę balandomis, kiečiais, lakišiais ir kitomis sąvartynų žolėmis, o ant daržinės kauburio supiltos iš miesto atvežtos šiukšlės — tarytum jomis užverstas kažkieno nereikalingas gyvenimas. Tarp žemės kauburių — it skambalėliais aplipusios vešlios dar nepradėjusios balli avižos, sultingais tamsžaliais lapais runkeliai, Tik tvarto ženklo nebėra — ten jau garažai.

Šitie trobesiai ir aplinkui derlinga priemiesčio žemė ne jiems priklausė — tėvai, negalėdami pulko vaikų išmaitinti, kelerius metus plūkėsi šitame ūkyje — dirbo iš pusės, todėl čia jų šeima ir gyveno, o savininkas — mieste, name su ugnimi atsimušančiu saulėlydžiu priebučio ir mansardos stikluose, tačiau pašalinių žmonių šičia niekada netrūko.

Šioje mintyse atstatytoje troboje su ligi pusės langų baltomis perkelio užuolaidėlėmis anuo metu lankydavosi vaikų, — jo pažįstamų, draugų, — ilgainiui tapusių žymiais mokslininkais, gydytojais, artistais, vienas laivo kapitonu ir kitokių profesijų žmonėmis; suaugusių — policininkų, vienas jų kaimynas, visokių ginkluotų baudėjų, įvairaus plauko duoneliaujančių kareivių, elgetų ir šiaip nepažįstamų žmonių šiuose namuose gavusių valgių ir nakvyne. Net du žandarai žalganai melsvomis uniformomis kratą daryti atvažiavę pora arklių su vežiku ant pasostės, — ko jie ieškojo, niekas nebesužinos, nes nieko nerado, ką geidė rasti, tik viską išvertė, sujaukė. O frontui priartėjus, kažko itūžęs iricų dalinys, apsupęs trobą, ginklu grasindamas tėvams, vos nepaleido jos dūmais kartu su žmonėmis.

Bet visa tai buvo kiek vėliau.

Zmogaus mintis peršoko kelerius metus anksčiau, kai jis, dar nedidelis žmogelis, vieną rytą nubudęs išgirdo tėvą, pasilenkusį prie sergančios motinos, su išgąsčiu šnabždant:

— Atidariau daržinę, žiūriu — Agurkinis. Puolė ant kelių: „Gaspadoriau, neišduok“. Zadėjo išeiti, supranta, kad prie miesto nesaugu. Zmona ir duktė... — vaikas nebenuklausė. — Kad būtų kur... ne ant akių...

Motina nuštojo supusi sesutės lopšį ir,

nepakeldama galvos, kažko bailiai paklausė. Stoją tylą. Paskui jie vėl ėmė kuždėtis, ir smalsią vaiko ausį pasiekė prislopinti jos žodžiai:

— Paimk... kiaulienos nevalgo...

Tėvas atriekė duonos, pasikuitė spintelėje, kai ką kraudamas į švarko antį.

Namai pritvinko baimės. Vaikas suprato, kas slepiasi daržinėje. Kada jis išbėgdavo į miestą, matydavo grindiniu ginkluotų vyrų varomus žmones, — jiems neleisdavo eiti šaligatviu, — net vaikus, tokius kaip jis, su geltona šešiakampe žvaigžde ant nugaros ir priekyje. Jis lankė pradžios mokyklą, šį tą suprato ir buvo girdėjęs, kad už pasislėpusį žydą gali visą šeimą sušaudyti.

Agurkinį jis matė gal porą ar trejetą kartų, todėl atmintyje išliko tik neryškūs jo kontūrai. Taip žmonės, artimesni ir tolimesni kaimynai, jį vadindavo, mat jam sekdavosi išauginti puikius agurkus. Ir anksti. Tačiau su juo kalbėdamiesi, kreipdavosi vardu. Keistas vaikui atrodydavo tas žydas. Kitoniškas. Kiti turėdavo įvairių prekių parduotuves, prekiaudavo, kai kurie dirbo vežėjais, krovėjais, net skudurus supirkdavo, bet žemės nearė. O šis, — tiesa, arklių nelaikė, išsinuomodavo iš ūkininkų, — pats poriniu plūgu ankstyvą pavasarį versdavo peržiem susigulėjusią žemę, darydavo lysves, jo sklype saulėtą dieną suspindėdavo inspektų stiklai. Kaimynai sakydavo, kad jis ne tik gerai žemę įdirba, bet ir moka agurkus išauginti.

Nuo tos dienos vaikas nužiūrėdavo, kaip tėvas, po skvernu ką pasikišęs, iš trobos išeidavo. Iš klojimo jis pasiimdavo šakes, prie daržinės į visas puses atidžiai apsidairydavo ir, atkabinęs duris, pranykdavo juodoje angoje. Arba iš ten grįždamas kitą sykį šakes nešdavosi. Vaikui rūpėjo pamatyti Agurkinį. Jis vaizdavosi, sakytum žiūrėdamas pro lentų plyšį, kaip barzda apžėlusiam veide blykčioja pilnos išgąščio juodos akys it žaidžiančio slėpynių su šiuo pasauliu, užsklendžiamu melsvo, virš jų sodybos lygiai išgaubto, kartais debesimis pamarginto dangaus, kurio tik pakraščiai prie horizonto šalti ir baugiai tylūs. Kodėl jis turi slėptis daržinėje, kur tamsu ir nuobodu? Kodėl jam neleidžiama auginti agurkų, kurie su medumi labai skanūs?.. Ką jis bloga padarė — argi kad gyvena?.. Bet prieiti ir vidun pažvelgti vaikas nedrįsdavo: kas svetimas ar mažesnis broliukas gali pastebėti ir kam nors prasižioti, — tai pražudytų jų šeimą ir Agurkinį. O jeigu Agurkinis pajus, kad jis stebimas,

— išsigąs ir išeis, tada pikti žmonės užleis kareivius su vilkiniais šunimis ir netruks jį laukuose sugauti. Nuo šiol vaikas tarsis ėmėsi eiti sargybą: troboje sėdėdamas dažnai įsmeigdavo akis į daržinę arba pro kitą langą — į kelią, ar nejuda juo kas įtartinas, negeras, o pas juos atėjusius vaikus žaisti jis nuviliodavo nuo daržinės ir žvilgsniu pašaudydavo miesto kryptimi. Ką būtų daręs, iškilus pavojui, jam neateidavo į galvą. Budėdavo neramia širdimi, ir tiek. Tik tamais vakarais ar mėnuliui grėsmingai žalsva šviesa apliejus apylinkes, retkarčiais jam, kai nebūdavo nusilakstęs, užklysdavo mintis, kad Agurkinis įsiknisęs į sieną knarkia, ir jis ramiai užmigdavo.

Kartą paragino broliukas:

— Einam daržinėn ant šieno padūkti.

— Eik sau, — atsakė vaikas jį žioplindamas, — dar gyvatė įkirs: kupetoje rado, galėjo ir daržinėn su šieną įvežti. Bijau.

— Tikrai?

— O kaipgi.

Broliukas susimąstė.

— Bet ją gali karvė arba arklys su šieną suėsti?

— Gyvuliai nesuėd, — paaiškino. — Dar bar jie lauke, šieno neėda, tik žolę, o ligi žiemos gyvatės iš daržinės iššliauš: nemėgsta trobesy būti, — tai prisiminęs žmogus prie vandentiekio bokšto nežymiai nusišypsavo.

Jis tiksliai neatsimena, kiek laiko bus praėję, turbūt apie pusmetį, kada taip pat anksti rytą išgirdo tėvą palengvėjusia širdimi šnabždantį tebesirguliuojančiai motinai, kai iš po skverno sudėjo atgal į virtuvės spintelę, ką buvo iš jos paėmęs.

— Išėjo... per užpakalines duris, užtat ir šuva nelojo. Iš pėdų matyt — miškelio pusėn. Gal ką numatė, gal nakčia išėjęs apsižiūrėjo. Kad tik pėdas greičiau užsnigtų.

— Pranešė nelaime... dėkui Dievui. Bet gal dar nenuėjo, gal reikėjo maisto ar drapaną duot — sušals žmogus.

— Apsidairiau, nematyt, — tyliai kalbėjo tėvas. — Greičiausiai prieš auštant. Maisto tai paskutinėm dienom daugiau nunešdavau — prašė, maniau, kad maža.

Lovoje motina palengva atsisėdo ir dievojančių rytų pusėn ranka padarė kryžiaus ženklą.

— Dieve, jam padėk...

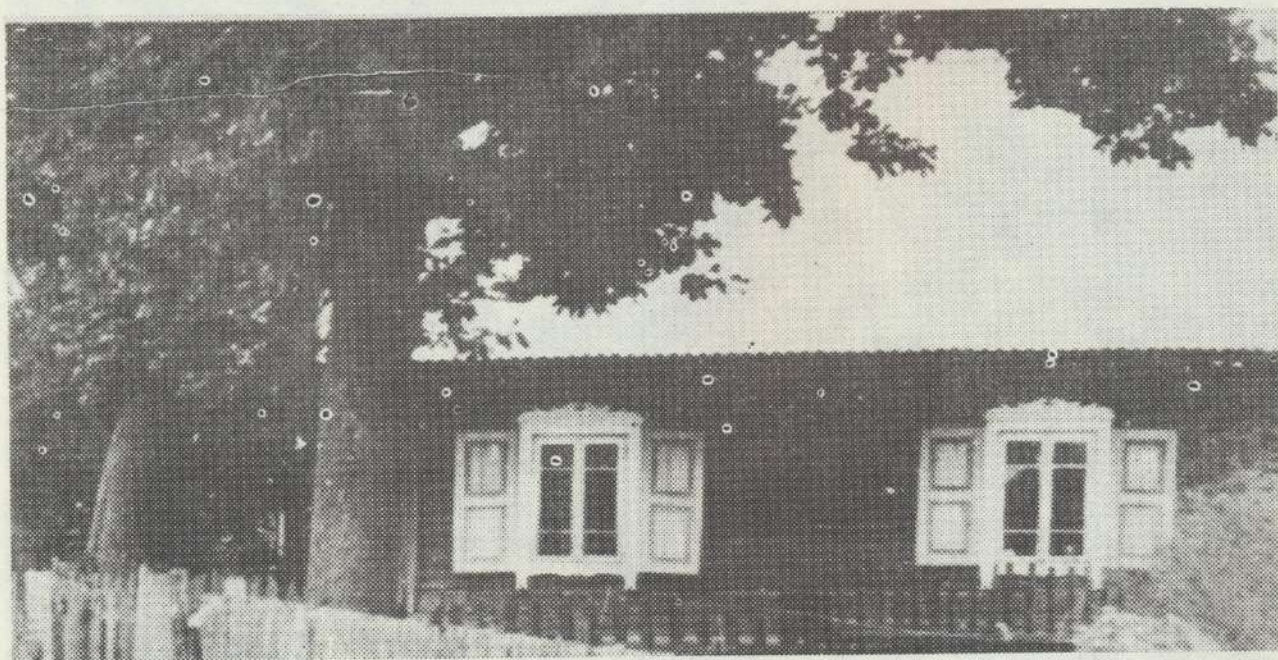
Vaikas išbėgo į lauką. Smalsumo apimtas aplėkė daržinę ir matė sniege įsispaudusias batų pėdas. Paskui įėjo į trobą ir įsikniaubė langan, pro kurį už trijų kilometrų žemėjant reljefui juodavo plikos į vientisą juostą susiliejusios medžių viršūnės. Buvo sekmadienis, į mokyklą nereikėjo eiti—laiko užteko. Vidurdieny ėmė snyguriuoti. Iš lėto, šventiškai ore sukosi retos snieguolės, paskui jų tirštėjo, jos glaustėsi, lipo prie šlapio stiklo, juo nušliauždavo ir gal po gero pusvalandžio iš apniūkusio dangaus pradėjo drėbti lyg skepetom. Aptemo. Sniegas užklojo pašalyje taką, ir vaikui pasidarė lengviau.

Apie šį įvykį jis niekada net vėliau nekalbėjo su tėvu. Neklausė, kas atsitiko Dovydo dukrai ir žmonai, nors tai jam visą laiką rūpėjo, — nenorėjo išsiduoti žinąs tėvų paslaptį.

„Jeigu žmonės įsigilintų į šito mažo žemės lopo istoriją, — mąstė žmogus, — pagalvotų ir širdimi pajautų, kiek išgąsčio, nuolatinės baimės ne kartą patyrė šioje vietoje gyvenę, kokį siaubą ir sielvartą teko pakelti dėl dukters, žmonos ir savęs kasdien žmogaus šešėlio tarsi giltinės bauginamam Dovydui, kuris nemanė, kad jo gyvenimas beprasmis ir nereikalingas, — šis lopinys tikriausiai nebūtų tik paprasta žemės pėda, ir žmonės pasidarytų mažiau svetimi — praeitis juos turėtų labiau susieti, — juk žmonės

turi jungtį ne tik dabartis, bet ir praeitis — dabarčiai ir ateičiai. Juk jie tam yra žmonės, kad pažintų praeitį, perimtų ir perteiktų kitiems savo šalies džiaugsmą ir skausmą. Be šito ar nebus jų dvasinis pasaulis egoistiškai sutrūkinėjęs?..“

Rodėsi jam, stovinčiam sulaukėjusioje vietoje — apaugusiame medžiais ir žolėmis kieme su aukštu vandentiekio bokštu, jau pražilusiam, gyvenimo aplamdytam, kad šitame melsvame pasaulyje kadaise jis pats, slegiamas bedvasio oro, šalto draugų mandagumo ir vienatvės, bent iš dalies, galimas daiktas, buvo pajutęs Agurkinio būklę ir kad po ilgų lemties blaškymų užklydo į šitą jam jau svetimą vietą sakytum maldininkas nusilenkti šiai žemės pėdai, maitinusiai ir jį, tiems žole apaugusiems trobesių kauburėliams, tarsi užmirštiems kapams, padėkoti čia gyvenusiems žmonėms — savo tėvams, kad jis yra toks, koks yra, — kaip žiburį vėjų neužpustą dar išsaugojęs širdyje kažką prasmingai graudaus ir gero. Užsigalvojęs jis pažvelgė į vandentiekio bokštą ir ūmai jam smilktelėjo, jog neblogai būtų įslinkus pro dureles, ant kurių kaba spyna, ir įkopus į jo viršų — pažiūrėti, ar toli nuėjo Dovydas. Ir rodėsi, kad širdimi jis tebejaucia, kaip bėgdamas nuo mirties, bailiai žvalgydamasis į šalis, širma barzda apsamanojęs saulės tekėjimo kryptimi Agurkinis eina ir eina — lyg amžinas žydas, apie kurį legendą buvo skaitęs vaikystėje.

Jono JUNEVIČIAUS nuotr.

DUGELIUI anykštėnų pažįstamos mokytojos, mėgėjų scenos veteranės albumuose gausu įvairių nuotraukų. Bene daugiausia tokių, kur ji nusifotografavo su savo mokiniais, su vaidinusiais scenoje savo draugais, draugėmis. Kiekviena nuotrauka primena, trumpam sugrąžina į praeitį, prabyla iš prabėgusio laiko.

Mokytojos albumuose yra nuotraukų, į kurias pažvelgus užplūsta ne tik prisiminimai, bet ir šviesus, geras jausmas, tarsi kalbintų jau seniai išėjusieji. Senos tos nuotraukos, darytos dar šio šimtmečio pradžioje Anykščiuose garsėjusio fotografo J. Survilos. Štai vestuvinė tėvų fotografija (nuotr. kairėje). Kokia jauna ir graži mama, ūkininkaitė Ona Sumilaitė, sutikusi atiduoti savo ranką ir širdį šauniam Anykščių siuvėjui Antanui Kazlauskui. Tėvelio kostiumas kaip nulietas, kavalieriški ūsai šauniai užriesti... Darni buvo jų šeima, mama daug dainų mokėjo ir kaip gražiai dainuodavo, tėvelis tiek anykštėnų dailiai pasiūtais drabužiais aprėdė!.. Štai ir tetų, mamos seserų, nuotrauka (dešinėje). Stovi jos pasipuošusios, pozuoja Survilai, — Domicelė Sumilaitė-Ruzgienė, anų laikų anykštėnų spek-

taklių, vakarų dalyvė. Turėjo tos tetos nemažai įtakos dukterėčiai, kaip malonu būdavo su jomis bendrauti...

Pačios mokytojos, Domicelės Kunčiniėnės, jaunystės nuotraukų nedaug. Ir tos dažniausiai grupinės. Tada fotografuodavosi tik ypatingomis progomis. 1927 metai, Anykščių progimnazijos skautės. Visos kupinos svajonių, ryžto, nežinančios kiek teks gyvenime pakelti, kokių išbandymų patirti. Pačiame tos grupelės viduryje antroje eilėje ji, Domicelė. Kaip visada linksma, gyva, pilna optimizmo. Kad ir kaip paskui būdavo sunku, nelepi- no gyvenimas ir jos, bet šitie charakterio bruožai dažnai padėdavo, suteikdavo jėgų.

Greitai bėga laikas. Regis, dar ne taip seniai statė, režisavo Bronės Buivydaitės pjesę „Stebuklingoji radasta“, kaip džiaugėsi tuo spektakliu rašytoja, tačiau jau ir nuo tos dienos bene pora dešimtmečių skiria. Primeną nuotrauką, kurios centre rašytoja Bronė Buivydaitė ir mokytoja Domicelė Kunčiniėnė.

Senas fotografijas, grąžinančias į praeitį, menančias nutolusių anykštėnų veidus, pateikiame iš mokytojos albumo.

1992 m. sausio 17 d. sukanka 200 metų, kai Anykščių miestui buvo suteiktos Magdeburgo teisės.

1992 m. lapkričio 7 d. sukanka 550 metų, kai pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose buvo paminėti Anykščiai.

Šiemet sukanka

— 435 metai, kai Laviškyje gimė **Lavinskis (Laviškietis, Lavinius)**. Vienuolis, etnografinio aprašymo autorius. Mokėsi Vilniaus kolegijoje, universitete. Paskui dėstė Jarsolavo (Pšemyslio vaivadija, Lenkija) ir Vilniaus kolegijose. 1583 m. misijos į Vidiškių, Balninkų ir Zemaitkiemio apylinkes aprašyme (išsp. 1938) yra daug įdomių žinių apie lietuvių pagonybės relikтус, žemės deivės, žalčių garbinimą, vėlių maitinimą, švenčių ir darbo papročius. Mirė 1598 m. balandžio 27 d. Vilniuje.

— 200 metų, kai Troškūnų parapijoje gimė **Izidorius Didžiulis**. Muzikas, rusų kariuomenės pulkininkas. Apkaltintas dalyvavimu Simono Konarskio sąmoksle, 1839 m. drauge su juo kalėjo Vilniaus kalėjime. Paskelbus mirties nuosprendį S. Konarskiui, I. Didžiulis smuiku improvizavo atsisveikinimo mazurką, užrašė jos gaidas. Pašalintas iš kariuomenės ir išsiųstas iš Lietuvos, I. Didžiulis gyveno Rygoje, dirigavo vokiečių operą, 1863-64 m. jo namai tapo prieglauda pabėgusiems iš Lietuvos sukilėliams. Mirė apie 1870 m. Rygoje.

— 170 metų, kai Repšėnuose gimė **Tadas Butleris**. Inžinierius, rašytojo Vlodo Butlerio tėvas. Statė per Lietuvą ėjusį Petrapilio—Varšuvos plentą. 1861 m. buvo išrinktas pirmuoju Ukmergės apskrities taikos tarpininku, po 1863 m. sukilimo kaip turėjęs daug įtakos bajorams

ir valstiečiams, ištremtas į Civilską Kazanės gubernijoje, o jo dvarai buvo sekvestruoti. Po keliolikos metų tremties grįžo į žmonos dvarą Juknavoje, Dysnos aps., kur 1910 m. mirė.

— 130 metų, kai gimė **Antanas Dygaitis**. Kunigas, spaudos bendradarbis. 1882 m. baigęs Raseinių mokyklą, atitarnavęs kariuomenėje, stojo į Kauno kunigų seminariją. Įšventintas kunigu 1892 m. kunigavo Viekšniuose, Butkiškėse, Bukantuose, Paliepiuose, Spirakiuose, Sudeikiuose, Debeikiuose. Bendradarbiavo „Nedėldienio Skaityme“, „Vienybėje“, „Vilniaus Žiniuose“ ir kituose lietuvių spaudos leidiniuose. Klebonaudamas Debeikiuose, sunkiai susirgo, išvyko gydytis į Karaliaučių ir ten 1920 m. rugsėjo 4 d. mirė.

— 105 metai, kai Šeimyniškių kaime gimė **Edvardas Šukevičius**, Lietuvos steigiamojo seimo narys. 1905 m. įstojo į Lietuvos socialdemokratų partiją ir dirbo politinį darbą Anykščių apylinkėse. Buvo rusų valdžios suimtas. Paleistas išvyko į Maskvą, grįžo į Lietuvą 1918 m. Dirbo „Socialdemokrato“ redakcijoje. 1920 m. išrinktas į Steigiamąjį seimą. Kurį laiką dirbo Lietuvos banke Kaune. Tolimesnis likimas nežinomas.

SAUSIO MĖN. SUKANKA

— 50 metų, kai sausio 3 d. Alukėnuose gimė **Vincentas Blauzdys**. Pedagogikos mokslų kandidatas. Baigė Vilniaus pedagoginį institutą. 1965-

69 m. mokytojavo, nuo 1969 Pedagoginio instituto fizinio lavinimo sektoriaus vadovas, vyresnysis mokslinis bendradarbis. Parašė keletą mokomųjų metodinių knygų.

— 65 metai, kai sausio 11 d. Kavarske gimė **Jonas Rafaelis Sakalys**. Kunigas, pranciškonas. 1947 m. emigravo į Kanadą, įstojo į Lietuvos pranciškonų kustodiją, gavo Rafaelio vardą. 1953 m. įšventintas kunigu. Kurį laiką dirbo „Darbininko“ administracijoje Bruklne, perkeltas į Toronto Prisikėlimo parapiją, daug dirbo su jaunimu, dėstė tikybą, organizavo ateitininkų stovyklas. Nuo 1958 m. leido neperiodinį moksleivių ateitininkų laikraštėlį „Pirmyn, Jaunime“. Jaunimo auklėjimo klausimais rašo „Ateityje“, „Šv. Pranciškaus Varpelyje“.

— 60 metų, kai sausio 18 d. Kurkliuose gimė **Algimantas Bružas**. Aktorius, nusipelnęs artistas. 1956 m. baigė Lietuvos konservatoriją. 1956-60 m. Marijampolės, nuo 1960 m. Lietuvos dramos teatro aktorius. Pagrindiniai vaidmenys: Zonvalis (A. Zari „Šeštasis aukštas“, 1957), Teodoras (F. Lope de Vegas „Suo ant šieno“, 1958), Velas (T. Viljamso „Orfėjās nusileidžia į pragarą“), Rakitinas (I. Turgenevo „Mėnuo kaime“, abu 1962), Jonas, Meisteris (P. Cvirkos „Meisterio ir sūnų“ inscenizacija, 1965, 1978), Oliveris (R. B. Seridano „Intrigų mokykla“, 1974), Dangelis (J. Avyžiaus „Sodybų tuštėjimo meto“ inscenizacija, 1975), Oginskis (B. Sruogos „Kazimieras Sapiega“, 1979) ir kt. Nuo 1965 m. deklamuoja lietuvių prozininkų kūrinius.

— 95 metai, kai sausio 26 d. Romuldavoje gimė **Petras Kutka**. Lietuvos kariuomenės pulkininkas. 1926 m. baigė aukštuosius karo technikos

kursus. Dalyvavo kovose už Lietuvos nepriklausomybę. 1933-40 m. buvo karo technikos štabo viršininku ir generalinio štabo karininkų kursų lektoriumi. Pasitraukęs į Vakarus, nuo 1949 m. gyveno JAV. Bendradarbiavo „Mūsų žinyne“.

VASARIO MĖN. SUKANKA

— 95 metai, kai vasario 6 d. Leliūnų kaime gimė **Justinas Pilka (Pilkauskas)**. Visuomenininkas. Tėvui, aktyviam 1905 m. tautinio judėjimo dalyviui, slapstantis nuo caro valdžios persekiojimų, globojo savo jaunesnius broliukus ir sesutes, pats pramoko skaityti, rašyti, 1912 m. išvyko į JAV. Nuo 1922 m. gyveno Detroito mieste, dirbo Fordo fabrikuose. Dalyvavo įvairiose šalpos, kultūrinės ir politinės lietuvių organizacijose, vaidino mėgėjų scenose, dainavo „Ateities“ chore. Nuo 1934 buvo Lietuvos socialdemokratų sąjungos narys, nuo 1945 — BALFO narys.

— 95 metai, kai vasario 16 d. Pienionyse gimė **Vincas Petronis**. Dramaturgas. Mokėsi Petrograde, mokytojavo Anykščiuose, Vilkijoje, pokario metais dirbo sporto ir švietimo įstaigose. Parašė pjesių mėgėjų scenai („Nesveikos pažiūros“, 1925, „Nepasisekė debiutas“, 1929, ir kt.). Mirė 1981 m. gegužės 2 d. Kaune.

— 80 metų, kai vasario 20 d. Troškūnuose gimė **Steponas Jurgis Gailiusis**. Kungas. Mokėsi Panevėžio ir Pranciškonų Kretingos gimnazijose. 1934 m. įstojo į pranciškonus. Teologiją studijavo Italijoje, Kaune ir Miunchene. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1948 m. atvyko į JAV. Čia vedė misijas, buvo tremtinių viršininku, Vinipego lietuvių kolonijos

dvasios vadu. 1949-52 m. konvento gvardijonas, o nuo 1952 m. Lietuvos Pranciškonų provincijos JAV ir Kanadoje kustodas — provincijolas. Jam provincijolaujant Toronte įkurta Prisikėlimo parapija ir vienuolynas. Rūpinosi „Aidų“, „Darbininko“ ir „Sv. Pranciškaus Varpelio“ leidimu.

KOVO MĖN. SUKANKA

— 75 metai, kai kovo 14 d. Antaliesio kaime gimė **Juozas Parojus** (tikroji pavardė Paršelis). Poetas, prozininkas. Kauno universitete studijavo teisę. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, apsigyveno Kanadoje, po to JAV. Paskelbė poezijos (rinkinys „Sulaužytos dienos“, 1962, ir kt.), prozos knygų („Sveiki gyvi“, 1964, „I laisvę ir mėnulį“, 1968). Mirė 1970 m. sausio 2 d. Bruklina.

— 85 metai, kai kovo 16 d. Bajorų kaime gimė **Vladas Baleišis**. Prozininkas. Baigė Panevėžio mokytojų seminariją, mokytojavo pradžios mokyklose, pokario metais buvo darbo jaunimo vidurinės mokyklos direktoriumi. Išleido lyrinių miniatiūrų rinkinį „Chrizantemos“ (1929), romaną „Liūdnos akys“ (1934), periodikoje paskelbė novelių, pjesių vaikams. Mirė 1969 m. rugpjūčio 12 d. Panevėžyje.

— 85 metai, kai kovo 19 d. Burios viensėdyje gimė **Apolonija Sereikytė (sesuo Marija Augusta)**. Vienuolė. Baigusi Ukmergės gimnaziją, studijavo Kauno universitete istoriją ir pedagogiką. 1932-40 m. Lietuvos katalikių moterų draugijos valdybos narė. 1936 m. įstojo į vienuolyną, atlikus noviciatą ir pritariant vyskupams, vėl buvo pakviesta dirbti moterų draugijos centre, rūpino si leidinio „Moteris“ platini-

mu. 1943 m. atvyko į JAV, buvo Nekaltai Pradėtosios Sv. Mergelės Marijos seserų kongregacijos vadovybėje, nuo 1960 jos vadovė, Lietuvių seserų instituto pirminkė.

— 65 metai, kai kovo 24 d. Anykščiuose gimė **Stasė Repečkaitė**. Dainininkė (sopranas), nusipelnusi artistė. 1952 m. baigusi Lietuvos konservatoriją, dėstė Siaulių muzikos mokykloje. Nuo 1953 m. Kauno muzikinio teatro solistė. Vaidmenys: Veronika (V. Baumilo „Paskenduolė“), Tatjana, Jolanta (P. Čaikovskio „Eugenijus Oneginas“, „Jolanta“), Margarita (S. Guno „Faustas“), Marica, Silva (I. Kalmano „Marica“, „Silva“), Andžela, Hanna (F. Leharo „Grafas Liuksemburgas“, „Linksmoji našlė“), Rozalinda, Anina (J. Štrauso „Šikšnosparnis“, „Naktis Venecijoje“), Tania (D. Kabalevskio „Pavasaris dainuoja“).

— 60 metų, kai kovo 31 d. Varkujų kaime gimė **Aleksandras Guobys**. Teatrologas, menotyros mokslų kandidatas. Maskvoje baigęs Lunačarskio teatro meno institutą, 1958-73 m. dirbo Lietuvos centriniame literatūros ir meno archyve. Nuo 1970 m. dėsto konservatorijoje. Parašė „TSRS liaudies artistas Juozas Siparis“ (1968), „Jonas Kavaliauskas“ (1970) ir kt. knygas, straipsnių teatro klausimais.

BALANDZIO MĖN. SUKANKA

— 110 metų, kai balandžio 7 Ažuožeriuose gimė **Antanas Zukauskas-Vienuoelis**. Lietuvių literatūros klasikas, prozininkas, dramaturgas. Dirbo provizoriumi Maskvoje, Kaukaze, Anykščiuose, kur nuo 1922 m. gyveno iki mirties. Parašė daug apsakymų bei

apysakų, romanus „Prieš dieną“ (1925), „Kryžkelės“ (1932), „Viešnia iš šiaurės“ (1933), „Ministeris“ (1935), „Puodžiūnkiemis“ (1952), dramas „1831 metai“, „Prieblandoje“ (1941), kelionių įspūdžių. Mirė 1957 m. rugpjūčio 17 d. Anykščiuose.

— 80 metų, kai balandžio 26 d. Andrioniškyje gimė **Domicelė Tarabildienė**. Grafikė, tapytoja, liaudies dailininkė. 1935 m. baigusi Kauno meno mokykloje skulptūrą, 1937-39 studijavo Paryžiuje, 1941-45 m. gyveno Ukmergėje. Parodose dalyvavo nuo 1935 m., yra surengusi 16 individualių parodų. Iliustravo ir apipavidalino apie 200 knygų, sukūrė estampų, ekslibrisų, plakatų, tapybos darbų, skulptūrų. 1972 m. buvo apdovanota valstybine premija. Mirė 1985 m. spalio 8 d. Vilniuje.

GEGUŽĖS MĖN. SUKANKA

— 65 metai, kai gegužės 15 d. Mitošiūnų kaime gimė **Kazimieras Kuzavinis**. Kalbininkas. 1952 m. baigė Vilniaus universitetą, nuo 1954 m. dėsto Vilniaus pedagoginiame institute, docentas, lietuvių kalbos ir literatūros fakulteto prodekanas. Išleido studiją „Prūsų kalba“ (1964), parengė „Lietuvių vardų etimologinį žodyną“ (su B. Savukynu, išsp. 1971), lotynų ir lietuvių kalbų vadovėlių aukštosioms ir vidurinėms mokykloms. Parašė akcentologijos, etimologijos, onomastikos darbų, redagavo „Lotynų-lietuvių kalbų žodyną“.

— 55 metai, kai gegužės 20 d. Svėdasuose gimė **Pranas Ferdinandas Jakšys**. Aktorius. 1961 m. baigė Lietuvos konservatoriją, 1969 Maskvos Lunačarskio teatro meno institute teatrologiją, nuo 1965 m. Jaunimo teatro aktorius, vaidina ir kino bei

televizijos filmuose. Vaidmenys: teatre — Piemenukas (J. Baltušio „Parduotų vasarų“ inscenizacija, 1965), Eskalas (V. Sekspyro „Romėo ir Džiuljeta“, 1968), Argantas (Moljero „Skapeno klastos“, 1969), Kaušyla, Navickas (S. Šaltenio „Škak, mirtie, visados škak!“ 1976, „Jasonas“ 1968), Abudalipas (C. Aitmatovo „Ilgos kaip šimtmečiai dienos“ inscenizacija, 1983); kine — Ramonas („Suaugusių žmonių žaidimai“, 1967), Šadeikis („Žaidžios žemės mūsų“, 1971); televizijoje — Amerikonas (A. Vienuolio „Paskenduolė“, 1974). Paskelbė straipsnių iš lietuvių teatro istorijos.

— 80 metų, kai gegužės 22 d. Kavarske gimė **Vytautas Kaikaris**. Fiziochemikas, chemijos mokslų daktaras. 1935 m. baigė Kauno universitetą, 1944-82 m. dėstė Vilniaus universitete, katedros vedėjas, profesorius. Daktaro disertacija „Sidabro elektrosodidimo procesų tyrimas“. Paskelbė straipsnių iš chemijos kinetikos, fiz. chemijos analizės, fotochemijos, 13 išradimų autorius. Mirė 1982 m. rugpjūčio 29 d. Vilniuje.

— 100 metų, kai gegužės 25 d. Latavos kaime gimė **Mikas Masys**. JAV lietuvių visuomenės veikėjas, literatas. 1912 m. atvyko į JAV, dirbo automobilių pramonėje. Dalyvavo Lietuvių socialistų sąjungos, Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijos veikloje, bendradarbiavo „Kovoje“, „Laisvėje“, nuo 1928 m. redagavo „Vilnies“ Detroito žinių skyrių (slap. Mikas Detroitietis). Nuo 1934 m. daugiau kaip 10 metų vadovavo Detroito radijo lietuviškai programai. Parašė pjesių saviveiklai „Gyvenimo bangos“, „Už demokratiją ir nepriklausomybę“. Mirė 1933 m. kovo 7 d. Detroito.

BIRŽELIO MĖN. SUKANKA

— 85 metai, kai birželio 15 d. Gerkiškių kaime gimė **Antanas Jusys (Jasevičius)**. Ekonomistas. 1934 m. Vienos universitete apgynė daktaro disertaciją. 1931-40 m. vyr. referentas prekybos reikalams Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje, 1942-44 m. prekybos skyriaus vedėjas Lietuvos Ūkio rūmuose. Pasitraukęs į Vakarų, dirbo įvairiose valdybose. Yra rašęs „Tautos Ūkyje“, „Akademike“.

LIEPOS MĖN. SUKANKA

— 60 metų, kai liepos 8 d. Kaune gimė **Algirdas Avižienis**. Mokslininkas, skaičiavimo technikos specialistas, profesorius. Vaikystė prabėgo Anykščiuose, iš čia 1944 m. pasitraukė į Vakarų, 1954 m. baigė Ilinojaus universitetą, kur studijavo elektrotechniką. 1960 m. gavo daktaro laipsnį. Nuo 1962 m. dėstė Kalifornijos universitete, nuo 1970 m. šio universiteto profesorius, nuo 1982 m. skaičiavimo mašinų mokslo katedros vedėjas. Vadovavo saviagnostinės elektroninės skaičiavimo mašinos STAR kūrimui, yra vienas erdvėlaivio „Apolonas“ skaičiavimo sistemos kūrėjų. 1990 m. atvyko į Lietuvą ir daug prisidėjo prie Kauno Vytauto Didžiojo universiteto įkūrimo, yra šio universiteto rektorius.

— 95 metai, kai liepos 11 d. Velykūnų kaime gimė **Juozas Strolia**. Smuikininkas, kompozitorius, muzikologas. Baigęs Kauno muzikos mokyklą ir Klaipėdos konservatoriją, 1929-36 m. mokytojavo Tauragės aukštesnėje komercijos mokykloje, vadovavo šaulių chorui. 1936-40 m. dėstė Šiaulių mokytojų seminarijoje. Bolševikams okupavus Lietuvą, buvo suimtas ir kalinamas, vėliau pasitraukė į Vakarų, vargoninkavo San

Paulo lietuvių parapijoje, kurį laiką vadovavo Filadelfijos lietuvių chorui, nuo 1960 m. gyveno Čikagoje, kur vertėsi muzikos pamokomis ir fortepijonų derinimu. Yra sukūręs per 300 įvairių muzikos kūrinių, parašęs „Trumpą muzikos istoriją“ (1936), „Muzikos teoriją“ ir kt. muzikos literatūros knygų. Mirė 1969 m. vasario 20 d. Čikagoje.

— 70 metų, kai liepos 11 d. Svėdasuose gimė **Vytautas Galvydis**. Inžinierius, visuomenininkas. Baigęs Anykščių mokyklą ir Utenos gimnaziją, studijavo Vilniaus, Kauno, Tiubingeno ir Čikagos universitetuose. Aktyviai dalyvavo ateitininkų veikloje, užėjus bolševikams 1940 m., buvo kalintas iki karo pradžios. Pasitraukęs į Vakarus, veikė LAF eilėse, rūpinosi žurnalo „Į laisvę“ atgaivinimu, M. Vilties partizaninės poezijos išleidimu. Įvairias pareigas ėjo Čikagos lietuvių bendruomenės valdybose, parengimų komisijose, 1966-67 m. buvo VLIKO seimo nariu.

RUGPJŪCIO MEN. SUKANKA

— 80 metų, kai rugpjūčio 23 d. Užulieknio kaime gimė **Vladas Sližys**. Inžinierius technologas, technikos mokslų kandidatas. 1939 m. baigęs Kauno universitetą, jame dėstė iki 1950 m., vėliau Kauno politechnikos instituto docentas, katedros vedėjas. 1962-82 m. Trąšų ir insekticidų bei fungicidų instituto (Maskvoje) Jonavos bazinės laboratorijos vedėjas. Dviejų išradimų autorius. Parašė knygas „Bendrosios silikatų technologijos laboratoriniai darbai“ (1967), „Pranas Jodelė“ (1971), „Skystųjų kompleksinių trąšų gamybos perspektyvos TSRS ir užsienyje“ (1972, rusų k.).

RUGSĖJO MEN. SUKANKA

— 80 metų, kai rugsėjo 1 d. Svėdasų valsčiuje gimė **Petras Baniūnas**. Kunigas pranciškonas. 1930 m. baigęs Anykščių vidurinę mokyklą, 1937 Kretingos pranciškonų kolegiją, 1941 Florencijos (Italijoje) pranciškonų kunigų seminariją. Dirbo įvairiose italų parapijose. 1946 m. atvykęs į JAV rūpinosi tremtinių Vokietijoje šelpimu bei jų kvietimu į Ameriką, ėjo pranciškonų vienuolyno ekonomo pareigas, vėliau buvo vienuolyno viršininku, išsirūpino leidimą pranciškonams kurtis Toronte.

— 60 metų, kai rugsėjo 2 d. Narbučių kaime gimė **Vaclovas Buitvydas**. Zootechnikas, biologijos mokslų kandidatas. 1957 m. baigęs Veterinarijos akademiją, nuo 1962 m. dirba Veterinarijos institute, vyr. mokslinis bendradarbis. Parašė darbų iš pieno sanitarijos. Išrado terpę pieno ir jo produktų koli titrui nustatyti ir šio nustatymo būdą.

— 120 metų, kai rugsėjo 6 d. Vyžuonų krašte gimė **Domininkas Tuskevičius-Tuskenis**. Daugiau kaip 20 metų (iki 1941 m.) buvo Traupio bažnyčios klebonu, 1928 m. atnaujino šią bažnyčią. Rūpinosi blaivybe, rinko tautosaką, ją panaudodavo savo pamoksluose. Išleido knygėlę „Poterių, dažniausiai giedamų giesmių gegužės ir birželio mėn. maldų vadovėlis“ (1930). Mirė 1947 m. birželio 3 d. Krekenavoje, palaidotas Vyžuonų bažnyčios šventoriuje.

— 100 metų, kai rugsėjo 29 d. Andrioniškyje gimė **Mykolas Marcinkevičius**. Gydytojas terapeutas, medicinos mokslų daktaras. 1928 m. baigęs Kauno universitetą, dirbo gydytoju Rokiškyje,

Linkuvoje, Pašvitinyje, Panevėžyje. 1932-33 m. tobulinosi Prahoje, Vienoje. 1944-47 medicinos fakulteto prodekanas, profesorius (1961). Parašė knygas „Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opinė liga“ (su kitais, 1959), „Vidaus ligų propeuditika“ (su kitais, 1963), mokslinių straipsnių apie bronchinę astmą, hipertoninę ligą.

SPALIO MEN. SUKANKA

— 65 metai, kai spalio 29 d. Traupyje gimė **Valerija Ostauskienė**. Dailininkė tapytoja. 1951 m. baigęs Kauno taidomosios ir dekoratyvinės dailės institutą (vitražo specialybė). 1951-61 m. dirbo Kauno „Dailės“ kombinate, 1963-67 m. „Jiesios“ keramikos gamykloje. Parodose dalyvauja nuo 1956 m. Sukūrė tematinę kompoziciją („Nerimas“, „Rytmetis“, abu 1966; „Osvencimas“, 1967; „Dzūkija“, 1968; „Pavasario šventė“, 1973; „Moterys ir ežiukas“, 1974; „Madona prie seno namo“, 1981; „Laimės kalnas“, 1983), portretų („Motina su vaiku“, 1967; „Senamiesčio madona“, „Mėnesiena“, abu 1977), peizažų („Ruduo“, 1966; „Pasivaikščiojimas Palangos pajūryje“, „Pavasaris“, abu 1978; „Vasaros naktis“, 1983), sienų tapybos kūrinių.

LAPKRICIO MEN. SUKANKA

— 130 metų, kai lapkričio 2 d. Pasandravyje (Raseinių raj.) gimė **Jonas Mačiulis-Maironis**. Kunigas, lietuvių literatūros klasikas, poetas, dramaturgas. Baigęs Kauno dvasinę seminariją ir Peterburgo dvasinę akademiją, jose profesoriavo, nuo 1909 m. buvo Kauno dvasinės seminarijos rektorius. 1914 m. rudenį ir 1915 m. pavasarį gyveno Vašuokėnuose, vadovau-

vo čia persikėlusiai seminarijai, rašė poemą „Mūsų vargai“. Paskelbė lyrikos rinkinį „Pavasario balsai“ (1895), poetas „Jaunoji Lietuva“ (1907), „Raseinių Magdė“ (1909), „Mūsų vargai“ (1920), istorines dramas „Kęstučio mirtis“, „Vytautas pas kryžiuočius“, „Vytautas karalius“ (1922-1930). Mirė 1932 m. birželio 28 d. Kaune.

— 100 metų, kai lapkričio 12 d. Samarakėlių kaime gimė **Mykolas Karka**. Choro dirigentas, nusipelnęs meno veikėjas. 1912 m. Vilniuje baigė Juzefo Montvilos piešimo ir muzikos mokyklą (choro dirigavimo ir vargonų skyrių). 1915 m. Peterburge sukūrė „Spindulio“ chorą. Nuo 1918 m. gyveno Panevėžyje, dėstė muziką vidurinėje mokykloje, mokytojų seminarijoje, steigė choras, rengė dainų šventes. 1960-75 m. Panevėžio liaudies operetės muz. vadovas ir dirigentas. Pastatymai: R. Planketo „Kornevilio varpai“ (1960), B. Gorbulskio „Naujametinis karnavalas“ (1965), D. Sostakovičiaus „Maskva, Ceriomuškos“ (1969), E. Skarpetos „Be protnamis“ (1970). Sukūrė dramos spektaklių muzikos, parašė choro dainų, harmonizavo lietuvių liaudies dainų. Mirė 1984 m. rugpjūčio 12 d. Panevėžyje.

— 95 metai, kai lapkričio 15 d. Debeikiuose gimė **Kazimieras Juška**. Kunigas. Dirbo 1920 m. besikuriančioje ELTOJE, o vėliau stojo į Zemaičių kunigų seminariją, 1925 m. išventintas kunigu, buvo vikaru ir kapelionu Šiluvoje, nuo 1929 m. karo kapelionu. Rašė „Laisvėje“, „Ateityje“, „Karyje“, „Ugnia-gesyje“ ir kt. Tolimesnis likimas nežinomas.

GRUODZIO MĖN. SUKANKA

— 100 metų, kai gruodžio 19 d. Karališkių kaime gimė **Petras Tarasienka**. Archeologas, rašytojas. Pradinę mokyklą lankė Alantoje ir Anykščiuose, 1912 m. baigė Panevėžio mokytojų seminariją, 1914-17 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1918-19 m. Pskove mokytojavo ir pedagoginiame institute studijavo istoriją. Grįžęs į Lietuvą, stojo Lietuvos kariuomenės ir joje tarnavo iki 1932 m., išėjo į atsargą, turėdamas pulkininko laipsnį. Atsidėjęs archeologo darbui, kasinėjo Lietuvos piliakalnių, buvo Valstybės archeologijos komisijos nariu, Karo muziejaus Kaune direktoriumi, pokario metais dirbo Čiurlionio dailės muziejaus archeologijos skyriuje. Parašė archeologijos ir istorijos paminklų pažinimo ir apsaugos vadovėlius „Gimtoji senovė“ (1925), „Priešistorinė Lietuva“ (1927), „Archeologijos paminklų registrą“, „Lietuvos archeologinė medžiaga“ (1928), studijas „Lietuvos piliakalniai“ (1956), „Pėdos akmenyje“ (1958). Parašė vaikams ir jaunimui istorines ir nuotykių apysakas „Praeities varlai“ (1935), „Perkūno šventykloje“ (1939), „Užburti lobiai“ (1956), „Pabėgimas“ (1957), „Rambyno burtininkas“ (1958), apybraižų knygą „Didžiųjų Tyrulių paslaptys“ (1956). Mirė 1962 m. gegužės 17 d. Kaune.

— 60 metų, kai gruodžio 20 d. Dabužiuose gimė **Vladas Vildžiūnas**. Dailininkas skulptorius, nusipelnęs meno veikėjas. 1961 m. baigė Lietuvos dailės institutą, dėstė Čiurlionio meno mokykloje. Nuo 1957 m. dalyvauja pa-

rodose. Sukūrė skulptūrinių portretų („Marytė“, 1959; „Poetė“, 1960; Mikalojaus Konstantino Ciurlionio, 1964, 1965, 1967, 1968), paminklinių skulptūrų (S. Nėries Vilniuje, 1974; Čiurlionio Druskininkuose, 1975, valstybinė premija 1976, Lauryno Stuoškos-Gucevičiaus Vilniuje, 1984), dekoratyvinių („Trys karaliai“, Kaune, 1968; „Lietuviška baladė“, 1973, „Barbora“, 1982, abi Vilniuje; „Deivė paukštė“ Palangoje ir Los Andžele, 1977) ir kamerinių skulptūrų (trilogija „Motinystė“, 1957-60; „Pavasaris“, 1961; „Surištas sukilėlis“, 1963; „Piligrimai“, 1977; „Generacijos“, 1979), antkapinių paminklų (Petro Vaičiūno, 1963; Kazio Borutos, 1970; Vinco Mykolaičio-Putino, 1978 — visi Vilniaus Rasų kapinėse).

— 110 metų, kai gruodžio 31 d. Anykščiuose gimė **Jurgis Linartas**. Visuomenės veikėjas. Mokėsi Liepojos gimnazijoje, baigęs dirbo Rygoje notaru. Aktyviai dalyvavo Rygos lietuvių veikloje, vadovavo teatro mėgėjų būreliui, režisavo, vaidino, dainavo kvartete. 1909 m. pradėjus eiti Rygos lietuvių „Garsum“, pasirašinėjo jo leidėju ir kuri laiką jį redagavo. 1915 m. pasitraukęs į Rusiją ir paskirtas prie kunigo J. Tummo, kurį laiką dirbo Petrapičio nukentėjusiems nuo karo šelpti centrinio komiteto raštinėje. Grįžęs Lietuvon, dirbo Žemės ūkio ministerijoje, vėliau perėjo į privatų biznį, 1931 m. režisavo filmą „Jonelis ir Onytė“, pirminkavo Lietuvių-latvių vienybės draugijai, buvo tautininku. 1944 m. bolševikų ištremtas į Sibirą. Ten 1945 m. mirė.

1991 m. rugpjūčio mėn. – 1992 m. sausio mėn.

Anykščių kultūros rūmų folklorinis kolektyvas „Puntukis“.

RUGPJŪTIS

3 d. — Paminėta žymaus miškininko, ilgamečio „Mūsų girios“ žurnalo redaktoriaus, Lietuvos miškininkų sąjungos steigėjo, Luizianos politechnikos instituto profesoriaus Jono Kuprionio 90-osios gimimo metinės. Prie jo namo gimtajame Kiaušų kaime atidengta memorialinė lenta, Anykščių šilelyje pastatytas koplytstulpis.

9-17 d. d. — Anykščių kultūros rūmų folklorinis kolektyvas „Puntukis“ dalyvavo Pasaulio vaikų folkloro festivalyje Lenkijoje.

27 d. — Kurklių parapijos Mackonių kaime pašventintas kryžius, pastatytas buvusiam tremtiniui, kunigui ir rašytojui Juozui Stankūnui atminti. Prieš karą jis išleido dviejų dalių romaną „Meksikos didvyriai“ ir dviejų dalių apysaką „Ginklo draugai“.

Anykščius pasiekė dovana iš Italijos: A. Baranausko „Anykščių šilelio“ vertimas į italų kalbą knyga „La selva di Anykščiai“.

RUGSĖJIS

3 d. — Paminėtos Petro Biržio (Pupų Dėdės) 95-osios gimimo metinės. Aplankytas jo kapas Vilniuje, gimtosios sodybos vieta Liudiškių kaime. Anykščių muziejaus salėje klausytasi muzikologo Vytauto Venckaus atsiminimų, Pupų Dėdės įdainavimų.

8 d. — Svirnų kultūros namuose įvyko Aleksandro Kernagio 80-ųjų gimimo metinių minėjimas. Jame dalyvavo aktoriaus sūnus Vytautas Kernagis ir duktė Laima Kernagytė.

13 d. — Lėlių teatras „Silinukas“ (režisierė J. Aleknavičienė) parodė lietuvių liaudies pasakų motyvais pastatytą spektaklį-premierą „Senelis pasėjo avižas mėnesienoj...“

20 d. — Anykščių kultūros rūmuose įvyko susitikimas su Genovaite Zuokiene. Ji pasakojo įspūdžius iš tarptautinės gėlių parodos Japonijoje, demonstravo skaidres.

23 d.—spalio 2 d. — Anykščiuose vyko invalidų dailininkų pleneras. Surengta paroda.

Anykščių muziejaus salėje surengtos dvi dailės parodos: Marijampolės tautodailininkų klubo „Atika“ ir panevėžietės Irenos Liogienės tapybos darbų paroda.

Anykščių kultūros rūmuose personalinė anykštėnės tautodailininkės Veronikos Dikčiuvienės tapybos paroda.

SPALIS

1 d. — Anykščių bibliotekoje įvyko iš Cekonių kaimo kilusio rašytojo Valentino Zaikausko kūrybos vakaras.

Susitikimu su anykštėnais džiaugiasi sesuo Nijolė (Nijolė Sadūnaitė).

Profesoriaus Arvydo Zygo paskaita A. Baranausko koplyčioje.

6 d. — Troškūnų Sv. Trejybės bažnyčioje paminėtos 85-osios poeto, dramaturgo Kazio Inčiūros gimimo metinės.

11 d. — Kultūros rūmų vaikų teatro studija parodė premjerą, A. Lindgren pjesę „Pepė Ilgakojinė“. Režisavo A. Pajarskienė.

18 d. — Anykščių muziejaus salėje susitikimas su buvusiu anykštėnu tautodailininku Broniumi Pajarsku, dabar gyvenančiu Vokietijoje.

21 d. — Anykščių muziejaus salėje įvyko susitikimas su JAV Putnamo Nekalto Prsidėjimo seselių vienuolyno seserimi Marija Paule.

LAPKRITIS

2 d. — Po daugelio metų pertraukos senųjų Anykščių kapinių koplyčioje atlaikytos Sv. Mišios už visus tose kapinėse palaidotus anykštėnus.

8 d. — Anykščių Liaudies teatro kolektyvas su spektakliu S. Mrožeko „Tango“ (režisierė V. Paulauskaitė) dalyvavo mėgėjų teatrų tarptautiniame festivalyje „Hercules-91“ Vilniuje.

9-10 d. d. Miesto šventė. Anykščių vardo paminėjimo 549-osios metinės. Tam skirtos parodos, koncertai. Anykščių kultūros rūmų scenoje — tarptautinių konkursų laureatė Jolanta Leitaitė, aktorė Virginija Kochanskytė. Savo prisiminimais dalijosi buvusi pirmoji Lietuvos atgimimo žadintoja sesuo anykštėnė Nijolė Sadūnaitė.

16 d. — Malaišių kraštiečių bendrija paminėjo žuvusius ir kentėjusius už Lietuvos laisvę. Kunigiškių kaimo kapinėse pašventintas paminklas žuvusiems partizams. Vaitkūnuose įvyko koncertas-minėjimas.

23 d. — Lietuvos kariuomenės diena. Minėjimo vakaras Anykščių kultūros rūmuose. Jame dalyvavo 1918-22 m. savanoriai, 1922-40 m. Lietuvos kariuomenės kariai, 1991 m. sausio mėn. savanoriai ir dabartiniai kariai — savanoriai.

24 d. — Sv. Mato bažnyčioje įvyko religinės muzikos koncertas. Giedojo Saaremos salų (Estijos respublika) kamerinis vyrų choras.

GRUODIS

7 d. — Anykščių muziejaus salėje Druskininkų jaunimo choras giedojo Advento giesmes. Kitą dieną — Sv. Mato bažnyčioje.

Apie Anykščių praeitį kalba istorijos mokslų daktaras Antanas Tyla.

Anykščių kultūros rūmų scenoje — svečiai iš Latvijos.

8 d. — Rašytojos Bronės Buivydaitytės 96-ųjų gimimo metinių minėjimas. Uždegtos žvakės ant jos kapo, name muziejuje prisimintas rašytojos nueitas gyvenimo ir kūrybos kelias.

21 d. — Anykščių kapinių koplyčioje paminėtas prof. Stasio Salkauskio atminimas. Paskaitą skaitė prof. Arvydas Žygas. Po to įvyko koncertas, kuriame dalyvavo aktorė Virginija Kochanskytė, solistė Rita Preikšaitė, pianistė Aušra Bartkevičiūtė.

26—31 d. d. — Moksleivių ateitininkų žiemos akademija Anykščiuose.

31 d. — Jau antrus metus Šv. Mato bažnyčioje sutinkami Naujieji metai. Mišias aukojo ir pamokslą pasakė kunigas Robertas Grigas.

Pasirodė Lietuvos katalikų mokslo akademijos kultūros centro savaitraščio „XXI amžius“ priedas vaikams „Kregždutė“. Ji parengė anykštėnai žurnalistai Milda Telksnytė, Vygandas Račkaitis.

Pasirodė Laimio Vaitonio ir Jono Ju-nevičiaus paruošta knygelė „Kavarsko Sv. Jono Krikštytojo bažnyčia“.

1992 M. SAUSIS

11 d. — Anykščių centrinėje bibliotekoje atidaryta paroda „Jie krito už laisvą Lietuvą“.

— Svėdasuose paminėtas kanklių meistro Juozo Lašo 80-ties metų jubiliejus.

12 d. — Šv. Mato bažnyčioje koncertavo vokalinis džiaz kolektivas „Jazz Singers Band“ iš Panevėžio. (Vadovas Giedrius Jakubėnas). Ansamblis atliko įvairių pasaulio tautų kalėdines giesmes. Dalyvavo „Dainų dainelės“ laureatė Vaida Genytė.

— Paminėtas sausio 13 dienos aukų atminimas. Šv. Mato bažnyčios šventoriuje giedota Libera, Kultūros rūmuose demonstruota tragiškų įvykių videokronika. Įvyko atminties vakaras — gedulingas koncertas.

17 d. — 200 metų, kai Anykščiai gavo Magdeburgo teises, sukaktis. 157 metai, kai gimė Antanas Baranauskas.

Mokyklose įvyko šventiniai minėjimai. Vakare Kultūros rūmuose vyko visų mokyklų moksleivių linksmavakaris.

18 d. — Anykščių koplyčioje įvyko A. Baranausko dainuojamos poezijos koncertas.

Dega žvakelės ant žuvusiųjų už Lietuvos laisvę anykštėnų kapų.

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

19 d. — Sv. Mato bažnyčioje aukotos Sv. Mišios už miestą.

— Kultūros rūmuose vyko šventinis minėjimas-koncertas. Dalyvavo Lietuvos istorijos instituto mokslinis bendradarbis Edmundas Rimša, istorijos mokslų daktaras Antanas Tyla.

— Pasirodė žurnalas „Anykščiai. Krašto kultūros istorijos puslapiai“. Šį leidinį parengė Anykščių kultūros paveldo ir Anykščių A. Baranausko — A. Žukausko-Vienolio muziejaus darbuotojai.

— Per Lietuvos televiziją parodyta anykštėnų parengta laida „Anykščių kultūros istorijos puslapiai“, skirta miesto magdeburginių teisių gavimo 200 metų sukakčiai.

26 d. — Anykščių Sv. Mato bažnyčioje įvyko jau tapęs tradiciniu kalėdinių giesmių koncertas. Dalyvavo Kupiškio, Zarasų, Svėdasų ir Anykščių bažnyčių chorai. Koncertą rengė Sv. Mato bažnyčios vargonininkas Rimvydas Griaudzė.

28 d. — Anykščių koplyčioje V. Mykolaičio-Putino poeziją skaitė aktorius Laimonas Noreika.

Parengė Algis VERBICKAS

Anykščių rajono kultūros paveldo tarnybos, A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus leidinys

RENGĖ:

Vytautas BALČIONAS (kultūrologija)
Daiva GADLIAUSKAITĖ (epistolinis palikimas)
Skaidrė RAČKAITYTĖ (dailininkė)
Vygandas RAČKAITIS (redaktorius)
Milda TELKSNYTĖ (ats. sekretorė, literatūra)
Antanas VERBICKAS (istorija)

TALKINO:

Albertas DIKCIUS, Jonas JUNEVIČIUS,
Vytautas RAKAUSKAS, Gintaras VAIČIONAS,
Algis VERBICKAS, Bronius VITKŪNAS, Emilija ZUBRICKIENĖ

Redakcijos adresas: A. Vienuolio 4, 4930 Anykščiai, tel. 5 15 54. SL 684. Rinko ir spaudė Panevėžio „Varsos“ spaustuvė, Beržų g. 52, 5319 Panevėžys. Duota rinkti 1992.03.11. Pasirašyta spaudai 1992.07.08. Formatas 60X90/8, Ofsetinė spauda. Tiražas 3000. Užsakymas Nr. 606

T U R I N Y S

Zvilgsnis	
Faustas KIRŠA. ANYKŠČIAI! (Jono Junevičiaus nuotr.)	1
Istorija	
STANISLOVO AUGUSTO 1792 METŲ PRIVILEGIJA	2
Istorinė apybraiža	
Vygandas RAČKAITIS. PASKUTINĖ KUNIGAIKŠTIENĖS ELENOS VASARA	4
Iš užmaršties	
Gintaras VAICIUNAS. KĄ ŽINOME APIE AUKŠTAIČIŲ KRAŠTO PARTIZANŲ ALGIMANTO APYGARDĄ	8
Vardai ir datos	
ANTANAS VIENUOLIS-ŽUKAUSKAS ANYKŠTENŲ ATSIMINIMUOSE	13
DOMICELĖ TARABILDIENĖ	16
Atodangos	
Daiva GADLIAUSKAITĖ. STEPONO KAIRIO LAISKAI	18
Juozas KUPRIONIS. PAGRINDINIAI DVASINIO GYVENIMO STULPAI	21
Iš nepaskelbtų rankraščių	
Jonas SLIZYS. KARO METŲ DIENORAŠTIS	23
ATGARSIAI	
Etnosas ir religija	
Stasys YLA. LIETUVIŲ RELIGINGUMAS	28
Tautosaka	
ANYKŠČIŲ KRAŠTO ETIOLOGINĖS IR MITOLOGINĖS SAKMĖS	32
Tremties archyvas	
„...ĄŽUOLĖLIS PUČIAMAS VAITOJA“	35
Tėviškė	
Bronius VITKŪNAS. BUVO KAIMAS...	38
Tautodailė	
Milda TELKSNYTĖ. PAUKŠČIŲ MEISTRĖ	41
Kūryba	
Vytautas RAKAUSKAS. KIEME SU VANDENTIEKIO BOKŠTU	42
Iš seno albumo	46
Sukaktys	48
Kultūros kronika	53

Pirmajame viršelio puslapyje Birutės ZILYTĖS lino raiziny
„A. Vienuolis“, ketvirtajame — Jono JUNEVIČIAUS A. Vienuolio gimtinės stogastulpio nuotrauka.

